

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SLAVISTIKY

René Andrejs

DISERTAČNÍ PRÁCE

NADĚŽDA FILARETOVNA MELNIKOVA-PAPOUŠKOVÁ V KONTEXTU
ČESKO-RUSKÝCH KULTURNÍCH VZTAHŮ
NADĚŽDA FILARETOVNA MELNIKOVA-PAPOUŠKOVÁ THROUGH
THE LENS OF CZECH AND RUSSIAN CULTURAL RELATIONS

PROGRAM: FILOLOGIE

OBOR: SROVNÁVACÍ SLOVANSKÁ FILOLOGIE

ŠKOLITEL: doc. Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

OLMOUC

2021

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedl v závěrečném seznamu literatury. Dále prohlašuji, že tato disertační práce nebyla využita k získání jiného titulu.

V Olomouci dne _____

podpis

Poděkování

Rád bych poděkoval své školitelce doc. Jitce Komendové za odborné vedení disertační práce, trpělivé kritické čtení, připomínky a také otevřenost.

Děkuji doc. Jevgeniji Firsovovi, který mě k tomuto tématu přivedl, a své rodině a přátelům za dlouholetou podporu. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat pracovníkům všech badatelských institucí za jejich pomoc při výzkumu a rešerši archivních materiálů.

Zpracování disertační práce bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR Univerzitě Palackého v Olomouci (IGA_FF_2021_009).

1	ÚVOD	7
1.1	Struktura práce	9
1.2	Poznámky k metodice a zpracování archivních pramenů	10
1.3	Současný stav bádání	11
2	MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ V RUSKU PŘEDREVOLUČNÍM	15
3	PŘÍJEZD DO ČESKOSLOVENSKA: MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ MEZI ČESKOU A RUSKOU PRAHOU	21
3.1	Téma ruské literatury	31
3.2	Reflexe sovětského Ruska „z blízka i z dálky“	39
3.3	Melniková-Papoušková na stránkách cizojazyčných periodik	50
3.4	Z ruských vesnic na pařížské výstavy: divadelní a umělecká scéna 20. let pohledem Melnikové-Papouškové	63
4	OD A. BLOKA K M. LARIONOVI: ČINNOST MELNIKOVÉ-PAPOUŠKOVÉ VE 30. LETECH	69
4.1	Spolupráce s Michailem Larionovem a Natalií Gončarovovou: „Ruská sezóna v Praze“	75
5	SITUACE VE 40. LETECH: BÝT „TÍM NEJPOSLEDNĚJŠÍM MALÝM VOJÁČKEM“	80
5.1	„Nový“ život po druhé světové válce: aktivity Melnikové-Papouškové na Univerzitě Palackého	85
5.2	Folkloristické zájmy Melnikové-Papouškové ve 40. letech	91
6	AKTIVITY MELNIKOVÉ-PAPOUŠKOVÉ V 50.–70. LETECH	97
6.1	„Objevitelka talentů“: kurátorská činnost Melnikové-Papouškové	99

6.2	„V mnohém předešla svou dobu“: poslední roky života a dobová reflexe činnosti Melnikové-Papouškové	104
7	ZÁVĚR	106
8	РЕЗЮМЕ	110
9	SUMMARY	115
10	SEZNAM PRAMENŮ A ODBORNÉ LITERATURY	119
10.1	Archivní fondy	119
10.2	Primární literatura	120
10.3	Sekundární literatura	132

1 ÚVOD

Předkládaná disertační práce se vůbec poprvé v takovém rozsahu zaměřuje na život a dílo ruské emigrantky Naděždy Filaretovny Melnikové-Papouškové v kontextu česko-ruských kulturních vztahů. Kromě dílčích cílů výklad sleduje především proměny autorčiny tvorby a činnosti zachycené na pozadí měnících se geografických a kulturních prostředí či historických událostí.

Ve snaze doplnit doposud neznámé biografické údaje ze života Melnikové-Papouškové a objasnit podrobněji okolnosti autorčinych aktivit vychází tato práce především ze studia archivního materiálu. Pro výzkum byly použity především archiválie uložené ve Státním okresním archivu Česká Lípa, kde se nachází osobní fond Melnikové-Papouškové (fond č. 1436). Vzhledem k velkému objemu materiálu (10,05 bm) byly systematicky vybrány dokumenty vztahující se k jednotlivým obdobím jejího života. Primárně se jedná o:

- osobní doklady;
- korespondenci s představiteli ruské emigrace;
- korespondenci s osobnostmi spojenými s československou kulturní scénou (od roku 1919 do úmrtí autorky);
- rukopisy přednášek a článků;
- dokumenty pracovního charakteru (smlouvy na vydání knih, pracovní smlouvy, objednávky literatury atd.);
- katalogy výstav.

Studium některých osobností (např. Jevgenij Ljackij, Jiří Weil, Jan Zrzavý) spojených s osobností Melnikové-Papouškové vychází z archiválií uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Okolnosti odbojové činnosti manželů Papouškových studuji především z archivních materiálů ve fondech Policejního ředitelství a Svazu protifašistických bojovníků, uložených v Národním archivu. K objasnění okolností autorčina studia na Univerzitě Karlově, ale zejména působení na Univerzitě Palackého byly prostudovány také archivní materiály příslušných univerzitních fondů. Vzhledem k tomu, že veškeré archivní dokumenty vztahující se k autorčině životu v předrevolučním Rusku byly již zpracovány Jevgenijem Firsovem, zaměřil jsem se při studiu zahraničních archivů na objasnění autorčiny často zmiňované angažovanosti na École du Louvre

v Paříži. Za tímto účelem byly prostudovány složky obsahující seznam jmen zapsaných studentů a posluchačů této instituce, které jsou uloženy ve Francouzském národním archivu. Z dalších institucí jsem čerpal především z fondů Turgeněvovy knihovny v Paříži (La Bibliothèque Russe Tourgueniev), disponující obsáhlou sbírkou emigrantských periodik, a sbírek dobového tisku Francouzské národní knihovny v Paříži a Ruské státní knihovny v Moskvě.

Na korpus archiválií navazují kromě autorčiných vlastních publikací také její texty z českých a cizojazyčných periodik, stejně jako další literární a archivní prameny související s životem a činnostmi Melnikové-Papouškové. Všechny tyto materiály lze na základě datace, ale především obsahu tematicky rozdělit do skupin odpovídajících autorčiným aktivitám v předrevolučním Rusku, v emigrantské komunitě a v českém uměleckém a akademickém prostředí.

Vzhledem k rozmanitosti komunit, v nichž se Melniková-Papoušková pohybovala, a na základě velkého rozpětí autorčiných aktivit lze definovat základní výzkumnou otázku předkládané práce: Jak se měnící se historicko-kulturní prostředí zrcadlí v životních osudech a tvorbě Melnikové-Papouškové?

Na ni navazují i dílčí výzkumné otázky, reflektující především jednotlivá období autorčina života:

1. Jaký vztah měla Melniková-Papoušková coby reprezentantka ruské emigrace k dané komunitě?

2. Jaký zaujímá Melniková-Papoušková postoj k nově se formující sovětské realitě a jakým způsobem je tato proměna reflektována v jejích textech?

3. Jaký je význam Melnikové-Papouškové jakožto propagátorky ruské a později české (lidové) kultury a také začínajících umělců v českém kulturním prostředí?

1.1 Struktura práce

Stanoveným cílům a biografické povaze celé práce odpovídá také struktura a témata jednotlivých kapitol. Text je primárně řazen chronologicky a jednotlivé kapitoly zachycují stěžejní momenty života Melnikové-Papouškové. Zároveň jsou také popsána témata, která byla pro aktivity a odbornou činnost v daném období charakteristická nebo se jim autorka v příslušné době začala věnovat.

První kapitola shrnuje dosavadní poznatky o životě Melnikové-Papouškové v Rusku a také základní témata jejích společenských a odborných aktivit. Další kapitoly definují autorčinu pozici v české společnosti v první dekádě jejího života v Československu. Ve snaze poukázat na autorčino paralelní působení v české a ruskojazyčné komunitě jsou jednotlivá témata jejího zájmu studována v obou případech ve stejné míře. Zásadním příkladem propojení jednotlivých emigrantských center s tamními kruhy inteligence je spolupráce Melnikové-Papouškové s cizojazyčnými periodiky. Disertační práce se pokouší nahlížet na toto téma komplexně, a proto je kromě samotných periodik a autorčinych příspěvků studován také vliv Melnikové-Papouškové na formování obsahu emigrantských časopisů.

Druhá část disertační práce je věnována kontaktům Melnikové-Papouškové s ruskými umělci žijícími v Praze a Paříži, především pak spolupráci s M. Larionovem a N. Gončarovovou. V této oblasti výklad přináší nové souvislosti autorčinych kurátorských aktivit, které byly doposud spojovány především s činností po druhé světové válce.

Další část, časově ohraničená 40. lety, mapuje odbojové aktivity manželů Papouškových a soustředí se především na to, jak toto období reflektovala sama autorka. Vůbec poprvé práce pojednává o autorčině činnosti na Univerzitě Palackého v Olomouci, a především v Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis.

Závěrečná kapitola poskytuje náhled na směřování autorčinych zájmů k výtvarné scéně a také okolnosti její spolupráce s jednotlivými výtvarníky.

1.2 Poznámky k metodice a zpracování archivních pramenů

Vzhledem k absenci detailnějších studií o životě Melnikové-Papouškové bylo zcela stěžejním předpokladem doplnit doposud neznámá fakta a na základě studia archiválií sestavit nejprve autorčinu podrobnou biografii, která představuje základ celé disertační práce. S přihlédnutím k faktu, že se jedná o vůbec první rozsáhlejší pojednání o životě Melnikové-Papouškové, má práce převážně deskriptivní charakter. S ohledem na autorčino zapojení do četných aktivit v českém a ruském prostředí napříč několika dekádami bylo třeba rozšířit biografický rámec o okruhy zastřešující autorčino odborné a společenské působení.

Zvolení jednoho ze dvou přístupů k výkladu, tedy čistě chronologického nebo tematického, s sebou nese některá úskalí. Pokud by byla zvolena pouze tematizace autorčiných publikací a činností, které se neváží pouze k jedné životní etapě, neboť Melniková-Papoušková se k nim několikrát vrací, došlo by zcela jistě k fragmentaci či nadbytečnému opakování biografických faktů, jež jsou v některých momentech pro pochopení souvislostí zcela nezbytné. Zvolením opačného postupu, tedy čistě chronologického, by byl výsledný biografický portrét ochuzen o témata procházející napříč autorčíným životem. Proto byl zvolen určitý kompromis – práce předně vychází z autorčiny biografie a v chronologickém pořadí (většinou po jednotlivých dekáдах) sleduje jednak její počínání, ale také tvorbu, kterou se snažím zasadit do kulturně-historického kontextu a nacházet odpovídající paralely v ruském a českém kulturním prostředí, čímž vzniká ucelený portrét osobnosti Melnikové-Papouškové na kulturně-historickém pozadí.

Výzkum fenoménu ruské emigrace v Československu, zejména pak životních osudů jednotlivých představitelů, stále častěji poukazuje nejen na rozmanitost a rozsah této problematiky, ale také na úskalí její definice. Přestože je v českém narativu zvykem rozlišovat slovy *emigrace* a *exil* dobrovolné či nedobrovolné opuštění domovské země, nebude tento rozdíl především s ohledem na ustálené pojmenování studovaného jevu jako *ruská emigrace* akcentován.

Vzhledem k charakteristické povaze fenoménu *ruské emigrace* první vlny v meziválečném Československu se také nabízí otázka, zda lze Melnikovou-Papouškovou vůbec chápat jako představitelku této komunity, od které se odlišovala nejen znalostí zdejšího prostředí, rychlou asimilací, ale také společenským statutem, umožňujícím opakovaně do Ruska během 20. let

vycestovat. S přihlédnutím k aktivitám ve 20. a 30. letech bude na autorku nahlíženo především jako na člověka, který odcestoval z Ruska sice dobrovolně (po sňatku s manželem), ale byl úzce spjat s ruskou emigrantskou komunitou nejen prostřednictvím četných aktivit, ale také celým kulturním zázemím a sdíleným příběhem ruského exilu.

Přestože není sousloví *sovětské Rusko* přesným historickým označením, užívám ho v textu celé práce jako zjednodušené pojmenování území Ruska v období po roce 1917, jelikož rozlišování mezi postupně měnícími se názvy v této disertaci nemění podstatu výkladu či uvedených souvislostí.

Citace veškerých archivních materiálů (českých i ruských) se řídí transkripčními pravidly podle *Zásad pro přepis novodobých historických textů vzniklých po roce 1848*.¹ Texty v jiných jazycích (francouzštině, srbochorvatštině a němčině) jsou publikovány v překladu autora.

Ve snaze rozlišit mezi již publikovanými a doposud nepublikovanými archivními materiály jsou publikované materiály vždy citovány podle příslušných odborných prací.

1.3 Současný stav bádání

Životní osudy Melnikové-Papouškové nebyly doposud součástí žádné rozsáhlejší odborné práce, ve které by autorčina biografie či tvorba figurovaly jako hlavní předmět výzkumu. Výjimku v tomto ohledu tvoří diplomová práce Evy Krepelky, jež nastiňuje autorčinu biografii na základě doposud nepublikovaných archivních materiálů, především z Archivu Kanceláře prezidenta České republiky a Archivu Ministerstva zahraničních věcí.² Těžištěm práce E. Krepelky je především soupis téměř kompletní autorčiny bibliografie, která však nezahrnuje autorčiny články z jugoslávských periodik, nicméně vzhledem k objemu rešerše představuje solidní základ dalšího výzkumu.

Ke zmapování životních osudů Melnikové-Papouškové přispěl zásadním způsobem Jevgenij Firsov. Ten v monografii *Т. Г. Макарик в России и борьба за независимость чехов и словаков* pojednává o Melnikové-Papouškové na pozadí

¹ KODEDOVÁ, Oldřiška. *Pravidla pro vydávání novodobých historických pramenů*. Praha: Academia, 1978, s. 58–61.

² KREPELKA, Eva. *Daten und Fakten zu Leben und Werk von Nadežda Melniková-Papoušková (1891–1978)*. Diplomová práce. Geistes- und Kulturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien, Wien 2000.

recepce Československa a politiky T. G. Masaryka ze strany ruské emigrace. V tomto kontextu zmiňuje především korespondenci s Jevgenijem Ljackým a dalšími představiteli ruské komunity v Praze. Podstatná část studie, opírající se především o materiály z ruských archivů, se věnuje aktivitám Melnikové-Papouškové v předrevolučním Rusku. Roli Jaroslava Papouška v československém legionářském hnutí a především jeho uvěznění se J. Firsov věnuje kromě zmíněné publikace i v dalších studiích.³

Vzhledem k širokému záběru autorčiných aktivit, sahajících od ruské a české literatury přes divadlo k umění a folkloru, jsou další zmínky o Melnikové-Papouškové součástí některých monografií či přehledových slovníků věnujících se příslušným oblastem.⁴

Zájmové rozpětí, odlišný statut a především paralelní koexistence v ruském i českém kulturním prostředí mohou být důvodem, proč doposud nebyla Melniková-Papoušková předmětem žádné samostatné emigrantologické studie. Třebaže jsou informace o autorčině působení v Československu zmiňovány okrajově v kontextu aktivit jiných osobností, uvádím alespoň základní zdroje, nezbytné pro pochopení celého fenoménu ruské emigrace v Československu.

Ze zahraniční odborné literatury věnující se ruské emigraci v Československu patří mezi zásadní práce studie Eleny Chinyaevy *Russians outside Russia: the émigré community in Czechoslovakia (1918–1938)* z roku

³ FIRSOV, Jevgenij. Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku a jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové-Kedrové-Rivnáčové. In: *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa 1998, č. 7, s. 57–78; Idem. Счастливы́й фина́л буты́рской love story чеха Яросла́ва Папоуше́ка. In: *Меценат и мир*. 2003, č. 21–24, nestr. 2003.

⁴ Z nejnovějších OPELÍK, Jiří, Vladimír FORST a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000. sv. 3, sv. 1, s. 224; MALÝ, Zbyšek – MALÁ, Alena. *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950-2002*. Ostrava: Výtvarné centrum Chagall, 2002. sv. 8, s. 211; KAFKA, Luboš. *Malované na skle: lidové podmalby*. Praha: Lika klub, 2005; KUTÁLKOVÁ, Dana – KUTÁLEK, Jan. *Kutálek*. Praha: Art D – Grafický ateliér Černý, 2007; ROUSOVÁ, Hana. *Abstrakce: Čechy mezi centry modernity 1918–1950*. Praha: Arbor vitae societas, 2015; DUNAJOVÁ, Alena. *Ars una, species mille. Forma se mění, ale účel zůstává stejný – výzdoba vesnických domů 19. a 20. století. Národopisná revue*. Strážnice: Ústav lidové kultury, roč. 25, č. 2, 2015, s. 79–94; HLAVEŠ, Milan. *Ateliérová tvorba*. In: KNOBLOCH, Iva – VONDRÁČEK, Radim, eds. *Design v českých zemích 1900-2000: instituce moderního designu*. Praha: Academia, 2016.

2001, představující kroniku ruské Prahy na pozadí česko-ruských vztahů. Těm se společně s tématy kulturní či politické identity emigrantů věnuje rovněž studie Catheriny Andreyevy a Ivana Savického *Russia Abroad. Prague and the Russian Diaspora, 1918–1938* z roku 2004.

Přestože v českém prostředí doposud nejrozsáhlejším portrétem ruské emigrace zůstává kniha *Дом в изгнании: очерки о русской эмиграции в Чехословакии* z roku 2008, řada témat je reflektována v rozsáhlých vědeckých sbornících. Jeden z prvních sborníků nastiňujících rozmanitost daného fenoménu představuje čtyřdílná práce *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*. V jejím druhém svazku se vůbec poprvé Jiří Vacek stručně věnuje „českým“ příspěvkům Melnikové-Papouškové v českých a emigrantských periodících.⁵ K dalším patří především sborník *Русская акция помощи в Чехословакии: история, значения, наследие* z roku 2012, věnující se nejen fenoménu Ruské pomocné akce, ale také celé řadě osobností a institucí v „ruském“ Československu. Z nejnovějších prací předkládají nové pohledy na doposud nestudovaná odvětví (např. na přírodní vědy) dva sborníky vydané Památkem národního písemnictví *Пříběhy exilu: osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu* z roku 2018 a *Z historie exilu: emigrace z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu* z roku 2019.

Mezi cenné zdroje archivních materiálů a faktografických údajů patří dvoudílná *Kronika kulturního, vědeckého a společenského života ruské emigrace v Československé republice* pod redakcí L. Běloševské a starší výběr *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1918–1939)* sestavené L. Běloševskou a Z. Sládkem. V neposlední řadě se jedná o dokumentární práce Anastazie Kopřivové *Найму пруют, оставит след..., Ruští emigranti ve Všenorech, Mokropsech a Černošicích (20. a 30. léta XX. století), Střediska ruského emigrantského života v Praze: (1921–1952)* či *Ruská, ukrajinská a běloruská emigrace v Praze: adresář*.

Práce z posledních let přináší doposud nestudovaný národnostní pohled na fenomén emigrace tzv. první vlny do Československa. Významným příspěvkem

⁵ VACEK, Jiří. Interakce ruské a ukrajinské emigrace s českou a slovenskou vědou a kulturou v letech 1919–1945. In: VEBER, Václav et al. *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945: sborník studií = Russian and ukrainian emigration in Czechoslovakia 1918–1945*. Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 2004, s. 1–40.

jsou v tomto ohledu práce Nadi Zavorotné *Scholars in Exile. The Ukrainian Intellectual World in Interwar Czechoslovakia* či encyklopedický slovník Oksany Pelenské *Україна поза Україною*, stejně jako publikace Daniely Kolenovské a Michala Plavce *Běloruská emigrace v meziválečném Československu. Studie a dokumenty*.

V kontextu studovaného tématu zmiňují také práce věnující se emigrantské umělecké scéně v Československu. Té se dlouhodobě věnuje Julie Jančárková a také Jakub Hauser.⁶

⁶ JANČÁRKOVÁ, Julie. Nikolaj Okuněv i samaja bol'saja vystavka ruskogo iskusstva v Čechoslovakiji. In: *Slavjanskij al'manach*. č. 1–2, 2019, s. 271–281; Eadem, GAGEN, S. Pravoslavnoje iskusstvo kak massovyj tovar na territorii Tretjeho Rejcha i okkupirovannyh territorijach vo vremja Vtoroj mirovoj vojny (Po materialam archiva Archeologičeskogo instituta imeni N. P. Kondakova v Prage). In: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, roč. 7, č. 1, 2019, 256–269; Eadem. Nikolaj Okuněv a výstava ruského umění v dobovém kontextu. In: HAUSER, Jakub (eds). *Příběhy exilu. Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*. Praha: Památník národního písemnictví, 2018, s. 242–257; HAUSER, Jakub. *Sans retour: výtvarníci ruské emigrace v meziválečné Praze*. Praha: Památník národního písemnictví, 2020; Idem. Co kde mezi ruskou emigrací zůstalo krásného, to vše sem pietně sneseno. Výtvarná sbírka Ruského kulturně-historického muzea. In: *Umění / Art*, roč. 67, č. 1–2, 2019. Idem. Výtvarníci ruské a ukrajinské meziválečné emigrace a slovanská galerie Jiřího Karáska ze Lvovic. In: *Umění / Art*, roč. 63, 2015, s. 307–322, 2015.

2 MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ V RUSKU PŘEDREVOLUČNÍM

Pramenných materiálů, které by přispěly ke zmapování osudu Melnikové-Papouškové v předrevolučním Rusku, je do dnešní doby dochováno poměrně málo. Na základě dokumentů uložených především v českých a ruských archivech (SOkA, NA, OPI GIM) a autorčiných reflexí publikovaných v dobovém tisku se pokusím alespoň útržkovitě načrtnout důležité etapy jejího života před emigrací do Československa, ke kterým patří jak studium českého jazyka a literatury, tak aktivity spojené se zájmem o historii a současnost vztahů slovanských zemí.

Naděžda Melniková se narodila 23. listopadu 1891 v Petrohradě do rodiny Filareta Melnikova, strojního inženýra původem z Iževského Zavodu (dnes Iževsk) a Niny Melnikovové, rozené Lomidzové původem z Baku.⁷ Melniková-Papoušková později často prohlašovala, že její matka patřila po linii svého otce Arutuma Lomidze k jedné z příbuzenských větví Petra Bagrationa, což však vzhledem k absenci příslušných pramenných materiálů nelze dokázat. Výtvarník Vladimír Komárek reflektuje toto autorčino tvrzení následovně: „Je ze šlechtické rodiny a pradědeček byl Bagration a rodokmen jí končil u Petra Velikého. Nemile nesla, že je Ruska. Říkala, že je Gruzínka“.⁸ Po absolvování základní školy v Mstěře vystudovala Melniková serpuchovské gymnázium. Různá místa studia mohou být důsledkem otcovy profese, kvůli které se rodina musela často stěhovat.⁹ V letech 1910–1914 pak studovala v Moskevských vyšších ženských kurzech (Московские высшие женские курсы), v té době jediné vzdělávací instituci nabízející vysokoškolské vzdělání ženám.¹⁰ Zde se na historicko-filologické fakultě v průběhu

⁷ I když byla Naděžda Filaretovna zapsána v české verzi rodného listu s příjmením Melnikovová, respektuji pro přehlednost v celém textu autorskou verzi Melniková a Melniková-Papoušková, kterou autorka začala užívat po sňatku s Jaroslavem Papouškem v roce 1918; SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 2, kart. 1, rodný list Melnikové-Papouškové vystavený v Brně r. 1959. Před sňatkem s Jaroslavem Papouškem autorka užívala postupně příjmení Мельникова, po prvním sňatku (Мельникова-)Кедрова a po druhém (Мельникова-)Кедрова-Ривнач, viz: OPI GIM, fond 151.

⁸ KOMÁREK, Vladimír – KOMÁRKOVÁ, Růžena. *Pojednání o mé radostné cestě od kolébky ke krematoriu*. Praha: Eminent, 2011, s. 110. Osudům P. I. Bagrationa se autorka věnuje ve své krátké eseji *Na rozhraní lásky, života a smrti* (1960), která byla vydána k 160. výročí pobytu knížete Bagrationa v Praze.

⁹ OPELÍK, Jiří – FORST, Vladimír – MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000, sv. 3/1, s. 222–224.

¹⁰ Melniková-Papoušková přesně uvádí: „V době mých studií nebylo dovoleno v Rusku studovat ženám jinde na vysokých školách než na speciální univerzitě ženské, která nesla tehdy název Vyššího

osmi semestrů věnovala především slovanským jazykům a literatuře. Absolvovala také přednášky o českém jazyce a literatuře u A. N. Veselovského a V. N. Ščepkina.¹¹

I když se autorka ve svých textech ke studiu či reflexi vlivu jednotlivých pedagogů vrací poměrně zřídka, lze nalézt jednu vzpomínku, kterou věnuje zesnulému profesoru P. N. Sakulinovi na stránkách srbsky psaného periodika *Ruski archiv*. V něm jmenuje pedagogy, kteří vyučovali v Moskevských vyšších ženských kurzech, ale zmiňuje také hlavní oblasti, na které se výuka zaměřovala: „Na samotném začátku revoluce zbytečně zemřel Veselovskij a do jeho bytu, bytu osamělého vědce, který byl plný knih, se nastěhovali Číňané. Po nějaké době během hladomoru a vojenského komunismu zemřel profesor Ščepkin, kterému už nebylo možné poskytnout žádnou pomoc. Pak přišel Šachmatov. To byli naši učitelé. [...] P. N. Sakulin byl vynikající učitel. Ve staré budově ženského oddělení vedl seminární práce o ruské literatuře 19. století. Nepamatuji si jeho úvod, ale samotná témata byla často neliterární. Takový *Bakunin a Bělskij* mi zaměstnávali mozek na celé dva semestry. Nemluvílo se pouze o německé filozofii, ale spíše o sociálních teoriích a politických názorech, tzn. o věcech, které se lišily od témat A. N. Veselovského, který nám svým sametovým hlasem poradil, abychom studovali vliv Dickense na Gogola. To byl také jediný způsob, jak nám vyprávět o Bakuninovi, Gercenovi a o děkabristických básnících. Dokonce i ten estét A. N. Veselovskij mi dal téma kandidátské práce *Vliv francouzského socialismu na ruskou beletrii 30. a 40. let*, takže kromě Turgeněva a Dostojevského na začátku se objevily i svazky článků Saint-Simona, Fouriera, Louise Blanca a Petraševského. Když ponecháme teorii stranou, je třeba připustit,

ženského kurzu prof. Gerije. Za nového režimu byl tento vyšší ženský kurz uznán za rovnocenný ostatním sovětským universitám a nese jméno II. moskevská universita.“ Viz SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda – Univerzita Palackého v Olomouci, inv. č. 19, kart. 1, žádost o nostrifikaci titulu z Moskevských vyšších ženských kurzů adresovaná Ministerstvu školství a osvěty z 14. 1. 1947.

¹¹ Diplom o zakončení studia je vydán k datu 20. 12. 1914 na jméno Naděždy Kedrové, tedy na jméno po prvním muži, SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 14, kart. 1, diplom z Moskevských vyšších ženských kurzů; ФИРЦОВ, Евгений. *Т. Г. Масарик в России и борьба за независимость чехов и словаков*. Москва: Индрик, 2012, s. 266–283.

že nás P. N. Sakulin učil skvěle, ale naši nás vůbec naučili vše, co se naučit dá – techniku a metodiku.“¹²

Vedle studia měli na životní osudy Melnikové významný vliv také její životní partneři. Prvním z nich byl Nikolaj Kedrov, o kterém se mi dodnes bohužel nepodařilo nalézt podrobnější informace. V tomto manželství se narodila dcera Rufina (7. 1. 1911), která zůstala podle hlášení Policejního ředitelství v Praze v důsledku složité situace spojené s emigrací u rodičů Naděždy Melnikové až do roku 1927, kdy jí byl umožněn výjezd do Československa.¹³

Druhým manželem byl nakladatel Rostislav Řivnáč (v ruských pramenech Ривнач). Ten vedl v předrevolučních letech moskevské nakladatelství a knihkupectví M. O. Volf, patřící k největším společnostem svého druhu v Rusku. V důsledku revolučních událostí byly jednotlivé pobočky nakladatelství M. O. Volf uzavřeny a R. Řivnáč se postupem času začal angažovat v odbojovém hnutí, za což byl v polovině roku 1918 uvězněn. Co předcházelo „ruské“ etapě jeho života a jak se nakonec z vězení dostal, popisuje R. Řivnáč v rozhovoru pro *Přítomnost* z roku 1932.¹⁴ Z něj vyplývá, že po absolvování obchodní akademie měl převzít spolu s bratrem knihkupectví, místo toho však odjel do Londýna, kde působil u zastoupení berlínské firmy A. Asher & Comp., zabývající se dovozem anglické a francouzské literatury do Německa. Ve Velké Británii se seznámil s tehdejším ředitelem ruského nakladatelství M. O. Volf vlastního tiskárnu a několik knihkupectví v Moskvě a Petrohradě. Řivnáč v rozhovoru také vysvětluje, proč o něj měl ředitel ruské společnosti takový zájem: „Stěžoval si mi, že má málo lidí ovládajících cizí jazyky. Ruská inteligence, pokud cizí jazyky zná, se prý nerada věnuje obchodu, raději vyhledává státní službu. A cizinci málo rusky umějí. [...] A nedlouho potom jsme se stal obchodvedoucím v jeho druhém petrohradském knihkupectví. Po vypuknutí války jsem dostal samostatnou prokuru a byl jsem vyzván, abych vedl moskevské závody.“¹⁵ Řivnáč byl s dalšími českými legionáři (vzpomíná diplomatické zástupce Čermáka a Maxu) zatčen v červenci 1918 a podle

¹² МЕЛЬНИКОВА-ПАПОУШКОВА. Моје гробље. *Руски архив*, roč. 2, č. 10–11, 1930, s. 199–201; (překlad RA).

¹³ NA ČR, fond Policejní ředitelství – prezidium, zpráva policejního prezidenta adresovaná k ministerskému radovi dr. Novákovi, 23. 12. 1938.

¹⁴ [Dr. F. K.]. Hovory s nakladateli (IV – Rostislav Řivnáč). *Přítomnost*, roč. 9, č. 30, 27.07.1932, s. 474–476.

¹⁵ *Ibidem*, s. 475.

jeho slov propuštěn na Silvestra 1919 [!]. Zanedlouho poté se vrátil zpět do Československa. Zde se stal jednatelem nakladatelství J. Otto a zapojil se do činnosti několika organizací spojených s legionářskou obcí (působil např. jako místopředseda Sdružení Čechů a Slováků z Ruska).¹⁶

Posledním manželem Naděždy Melnikové byl Jaroslav Papoušek, se kterým se seznámila v roce 1918. O podrobnostech a zejména nově objevené korespondenci mezi N. Melnikovou a J. Papouškem z roku 1918 podrobně pojednává několik statí J. Firsova, proto uvádím jen základní fakta: v roce 1918 přesídlila Československá národní rada na Rusi do Moskvy, kam odešel také Jaroslav Papoušek.¹⁷ Díky jazykové vybavenosti, ale zejména díky znalosti tamního prostředí působil jako tajemník T. G. Masaryka. V téže době žil u Melnikové a jejího tehdejšího muže Řivnáče a společně s ním byl také v červenci téhož roku zajat a uvězněn v Butyrské věznici. Díky pomoci národního komisaře L. B. Krasina byl však již v prosinci propuštěn. Z archivních materiálů vyplývá, že Jaroslav Papoušek se svou partnerkou uzavřeli manželství před sňatkovým komisariátem (pravděpodobně tedy ještě ve vězení) dne 11. 12. 1918 a zanedlouho poté se vrátili do Československa.¹⁸ Detaily této cesty se mi bohužel nepodařilo doposud zjistit.

Během studia a v dalších letech se v aktivitách a tvorbě Melnikové-Papouškové začíná formovat několik zájmových okruhů, kterým se autorka věnuje jak v předrevolučním Rusku, tak částečně také v prvních letech života v Československu. První oblastí je česká literatura, zejména tvorba Julia Zeyera. V připravovaném rukopisu z roku 1917, který nebyl doposud publikován, autorka definuje básnickou pozici v rámci české literatury přelomu století a také jeho

¹⁶ VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině 1850-1938*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 79.

¹⁷ např. ФИРСОВ, Евгений. *Т. Г. Масарик в России и борьба за независимость чехов и словаков*. Москва: Индрик, 2012, s. 266–283. Idem. Счастливей финал бытырской love story чеха Ярослава Папоушека. In: *Меценат и мир*. 2003, č. 21–24, nestr. 2003. Dostupné online: <http://www.mecenas-and-world.ru/21-24/firsov1.htm>; výběr z dopisů R. Řivnáče, ale především J. Papouška adresovaných Melnikové-Papouškové publikoval J. Firsov i s komentářem v českém překladu, viz: Idem. Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku a jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové-Kedrové-Rivnáčové. In: *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa 1998, č. 7, s. 57–78.

¹⁸ Podle zprávy policejního prezidenta se Jaroslav Papoušek oženil 5. 12. 1918. Viz NA ČR, fond Policejní ředitelství – prezidium, zpráva policejního prezidenta adresovaná ministerskému radovi dr. Novákovi, 23. 12. 1938. Ve stejném dokumentu je přesně uvedeno, že se Dr. Papoušek vrátil jako štábní kapitán ruských legií dne 7. 1. 1919. Melniková-Papoušková v rozhovoru pro časopis *Osvobozený našinec* však uvádí, že přijela do Prahy na Štědrý den 1918, viz SEKORA, Ondřej J. S Naděždou Melnikovou Papouškovou jubilejně. *Umění a řemesla*, č. 3, 1971.

пřínos k formování české národní identity.¹⁹ J. Firsov v tomto kontextu zdůrazňuje, že Melniková-Papoušková byla jednou z prvních autorek zabývajících se nejen tvorbou Zeyera, ale také percepcí české literatury v Rusku v obecné rovině (pro srovnání uvádí také úvodní biografii z pera V. P. Glebové, která byla součástí překladu dvou Zeyerových textů).²⁰ Melniková-Papoušková dokončila rovněž překlad Zeyerova textu *Opálová miska*, který ale nakonec nestihl být vydán.

Dalším autorčiným tématem byla problematika postojů ruské inteligence k otázce slovanství a revolučním událostem roku 1917. Těmto aspektům se Melniková-Papoušková věnovala především v diskuzi se svými bývalými profesory z Moskevských vyšších ženských kurzů. Se slavistou V. N. Ščepkinem například řešila otázku pojetí koncepce slovanství: „На реплику „долой войну“ можно ответить: да долой войну, но так, чтобы не погибла Россия, русская молодежь, русская душа. А разве можно заключить мир, не подпав под пяту германских гадов? Они не хотят дать нам жить и не дадут, если мы их не победим. Итак, „долой войну“ значит „долой германцев“. Вы можете сохранить Вашу клятву преданности славянству, но зачем же понимать ее так узко? Не бросайте славянство, но ищите опоры в жизни, т. е. труде и [ищите] друзей.“²¹

Korespondence s O. Panasjukem z Rostova na Donu poukazuje na to, že debaty o konceptu slovanství či podpory slovanských národnostních hnutí se do jisté míry týkaly pouze velkých center, a nikoliv provincie: „Хорошо, что у Вас действует просветительско-славянофильствующее общество. Конечно, москвичам как и славянам, живущим в России, не прежде всего жгучим является вопрос о славянизации нашего самосознания. Идет подделка под то, чем болели наши большие умы старого изжитого и прожитого времени. Прочтите «Три мира Азийско-Европейского материка» Ламанского, посмотрите, чем люди жили какими глубокими познаниями обладали и какие широкие горизонты перед ними открывались... Веселовский... напоминает про грядущее будущее, что его надо строить по своему замыслу или же под диктовку соседей (немцев или англичан). Чехи хотят

¹⁹ ФИРСОВ, Е. Т. Г. *Масарик в России и борьба за независимость чехов и словаков*, s. 267.

²⁰ Ibidem, s. 268.

²¹ ОПИ ГИМ, фонд 151, dopis V. N. Ščepkina N. F. Melnikové (Řivnáč) z 16. 3. 1916 (cit. podle: ФИРСОВ, Е. Т. Г. *Масарик в России и борьба за независимость чехов и словаков*, s. 269).

самостоятельности, а на чужбине (у нас, в частности, в Ростове) они грызутся между собой. До войны состояли членами немецкого общества усиления фибра и посещали вечерние чаи австрийского консула, куда заходили с контрабасами и скрипками.“²²

S otázkou slovanství souvisí také publikační záměr Melnikové-Papouškové systematicky vydávat texty Michaila Bakunina. Impulzem pro vznik této edice byla kromě stále aktuální diskuze ohledně slovanské otázky také absence nových vydání Bakuninových textů. Jako první ze zamýšlené série vyšel v roce 1917 text *Romanov, Pugačov, ili Pestěl?*. V předmluvě s názvem *Bakunin i Slavjanstvo*, která je jakýmsi portrétem filozofa doplněným o Bakuninovu vlastní korespondenci a citace z jeho dalších prací, zdůrazňuje autorka důležitost Bakuninových myšlenek pro tehdejší dobu a také nutnost znovuobjevení a studia jeho textů.²³ K této brožuře se vztahuje také pravděpodobně první zmínka o Melnikové-Papouškové v česky psaném tisku vůbec. Jedná se o krátkou stať v časopise *Čechoslovák*, který byl vydáván v letech 1915–1917 v Petrohradě a o rok později v Moskvě. Článek s názvem *Mezi knihami a lidmi* s podtitulem *Otec ruského anarchismu* mapuje historii vydávání textů M. Bakunina v Rusku. Podle autora patří Melniková-Papoušková vedle A. A. Kornilova k prvním, kteří se zasloužili o znovuobjevení Bakuninových textů.²⁴ Zároveň zmiňuje, že dalšími zamýšlenými texty v edici mají být *Řeči a výzvy a Knutogermánské císařství*. Ty však už nestihly být publikovány.

Melniková-Papoušková také přispěla k distribuci nejnovějších slavistických studií mezi jednotlivými kolegy slavisty, a to jak v Moskvě, tak ve vzdálenějších regionech, což lze přičíst také zásluhám druhého manžela Rostislava Řivnáče, působícího v moskevské pobočce nakladatelství.²⁵

Jednotlivé aktivity Melnikové-Papouškové do jisté míry úzce souvisejí s osobnostmi, které autorka během svých studií potkala. Jednalo se především o významné slavisty V. N. Ščepkina a A. N. Veselovského, díky kterým se seznámila jak s českou a ruskou literaturou, tak s problematikou pojetí konceptu slovanské

²² OPI GIM, fond 151, dopis O. Panasjuka N. F. Melnikové z 14. 2. 1917 (cit. podle: ФИРСОВ, Е. Т. Г. *Масарик в России и борьба за независимость чехов и словаков*, s. 269).

²³ МЕЛЬНИКОВА, Надежда. *Народное дело. Романов, Пугачев или Пестель?* Москва 1917, s. 3–18.

²⁴ [Dr. J. K.]. *Mezi knihami a lidmi. Otec ruského anarchismu. Čechoslovák: věstník Svazu česko-slovenských spolků na Rusi*. Petrohrad: Naučné dílo, roč. 3, č. 107, 19.8.1917, s. 3.

²⁵ ФИРСОВ, Е. Т. Г. *Масарик в России и борьба за независимость чехов и словаков*, s. 270.

jednoty. Z autorčiných prepisů přednášek navíc vyplývá, že během studia navštěvovala přednášky z dějin ruského a evropského umění. Všechny zmíněné oblasti se přímo či nepřímo promítly do témat budoucích autorčiných prací o ruské literatuře či umění. Metodologicky Melnikovou-Papouškovou zásadním způsobem ovlivnily rovněž kulturně-historické přístupy A. N. Veselovského ke studiu literárních textů či kulturních fenoménů.

3 PŘÍJEZD DO ČESKOSLOVENSKA: MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ MEZI ČESKOU A RUSKOU PRAHOU

Během první poloviny 20. let se Československo stalo novým, byť často pouze přechodným, domovem pro mnohé emigranty z východní Evropy – kromě Rusů, jejichž počet vlivem různých statistik a období sčítání kolísá mezi 8 000-25 000, přicházeli také Ukrajinci, Bělorusové a další národnosti.²⁶ Určitá pestrost nepanovala pouze v národnostním složení, ale také mezi příslušníky jednotlivých menšin. Za první ruské emigranty lze považovat válečné zajatce, kteří se po konci první světové války již nevrátili zpět do vlasti. Ti byli nejprve internováni v zajateckých táborech (např. Josefov, Terezín) a poté se část z nich usadila především na venkově.²⁷ Nejpočetnější skupiny emigrantů však přicházely po roce 1920. Po porážce Dobrovolnické armády byly nejprve evakuovány z Krymu do Istanbulu a odtud se díky iniciativě československé vlády dostaly do Československa. V tomto případě se jednalo primárně o studenty středních škol a univerzit. Menší, avšak nejvíce viditelnou byla skupina emigrantů z řad ruské inteligence. Pro ruské umělce, spisovatele, profesory a myslitele se však Praha stala mnohdy pouhou „přestupní stanicí“, což ovlivnila jak hospodářská krize počátku 30. let, kdy došlo k výraznému omezení státní finanční podpory prostřednictvím Ruské pomocné akce, tak kulturní politika po nacistické okupaci. Pro ruské emigranty, kteří zůstali v Československu i během druhé světové války, byla zcela likvidační opatření po roce 1945, resp. 1948.

Ve výčtu jednotlivých skupin nelze opomenout emigranty, kteří do Československa přišli společně s legionáři. Jednalo se především o ženy

²⁶ Viz např. BARVÍKOVÁ, Hana. Ruští emigranti v Československu v letech 1918–1938. In: *Exil v Praze a Československu*. Praha: Pražská edice, 2005, s. 9–13.

²⁷ BARVÍKOVÁ, H. Ruští emigranti v Československu v letech 1918–1938, s. 10.

československých legionářů či jejich nové rodinné příslušníky a vzhledem k tomu, že mnoho z nich do Československa přicházelo s novým, českým příjmením, jejich osudy jsou z dnešního pohledu poměrně obtížně zmapovatelné. Podstatnou roli hraje také fakt, že statut legionářů, a tudíž i jejich žen, byl po druhé světové válce značně znehodnocen. Právě do této kategorie by také patřila Melniková-Papoušková, která přišla se svým manželem, historikem Jaroslavem Papouškem, do Československa na konci roku 1918.

Její postavení v emigrantských kruzích se zásadně lišilo hned z několika důvodů. Vzhledem k tomu, že sňatek s J. Papouškem uzavřeli 11. 12. 1918 ještě v Moskvě, přijížděla Melniková-Papoušková do Československa pravděpodobně již jako držitelka českého občanství. Tím pádem nejen že nebyla de facto považována ze strany československého státu za emigrantku, ale také nečelila počátečním potížím, spojeným s organizací života v nové zemi. Na její postavení měl velký vliv také J. Papoušek. Ten byl zanedlouho po svém návratu jmenován na pozici ředitele nově zřízeného archivu Ministerstva zahraničních věcí, kde setrval až do roku 1938. Jakožto bývalý tajemník prezidenta Masaryka měl Papoušek velmi široký okruh kontaktů, a to především v řadách československých politiků (např. Edvard Beneš, Kamil Krofta). Z dokumentů uchovaných v Archivu Kanceláře prezidenta republiky a také z osobního deníku Melnikové-Papouškové vyplývá, že v letech 1921–1937 byl Jaroslav Papoušek (sám či v doprovodu manželky) hostem každoročních audiencí u prezidenta Masaryka.²⁸ Díky Papouškovým služebním cestám pod záštitou ministerstva zahraničí mohla Melniková-Papoušková během 20. let třikrát navštívit sovětské Rusko. O významnosti Papouškova společenského postavení mimo jiné svědčí fakt, že při své služební cestě do Moskvy v roce 1927 dokonce dosáhl díky svým kontaktům toho, aby byla dcera Melnikové-Papouškové Rufina ihned prohlášena za občanku Československa. Díky tomu mohla následně společně s J. Papouškem odcestovat do Československa.²⁹

Intenzivní kontakty oba manželé udržovali také se spolupracovníky sovětské diplomacie Romanem Jakobsonem či Sergejem Sergejevičem

²⁸ Srov. KREPELKA, Eva. *Daten und Fakten zu Leben und Werk von Nadežda Melniková-Papoušková (1891–1978)* (diplomová práce), Geistes- und Kulturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien, Wien 2000, s. 10–11.

²⁹ Viz NA ČR, fond Policejní ředitelství – prezidium, zpráva policejního prezidenta adresovaná ministerskému radovi dr. Novákovi, 23. 12. 1938.

Alexandrovským. Na styky Melnikové-Papouškové s R. Jakobsonem byl dokonce roku 1927 upozorněn také sám Masaryk: „Přednosta Hajšman sděluje důvěrně, že –jak již dříve hlásil– choť odborového rady Papouška, pí. Melniková-Papoušková udržovala důvěrně přátelské styky s členem sovětské misse Jakobsonem. V této společnosti však jsou vidáni občas i jiní pánové: tak z velvyslanectví SHS profesor Ključ, z vyslanectví italského Dadone a z *Lidových Novin* redaktor König. Bylo by dobře věci této věnovati pozornost.“³⁰ Současný francouzský historik Alain Soubigou, věnující se ve své monografii také zákulisí sovětské mise v Československu a zejména činnosti jednotlivých aktérů, dokonce soudí, že Melniková-Papoušková byla zapojena do procesu předávání informací z československého ministerstva zahraničí lidem ze sovětské diplomatické mise.³¹ Na jisté podezření, že se okolo sovětské mise soustředili agenti, vzpomíná také textilní výtvarnice Jaroslava Vondráčková: „Na jeho [Teigeho] pohřbu bylo nás deset, taky Melniková-Papoušková, kdo z přítomných byli fízlové-agenti, nevím. Jen ti, co nás fotografovali, jistě.“³² Pro potvrzení této hypotézy však nebylo doposud nalezeno dostatek důkazných materiálů a jistě by si zasloužila dalšího studia.

Dalším aspektem odlišujícím Melnikovou-Papouškovou od ostatních emigrantů bylo to, jakým způsobem ona sama vnímala svou pozici. Z rozhovoru pro časopis *Umění a řemesla* z roku 1971 uvádí: „Víte, já patřím k této zemi. Do Prahy jsem přijela se svým mužem – Čechem – na Štědrý den 1918. Druhého dne jsem jela z Vršovic dolů do města a najednou jsem se ocitla na nábřeží a uviděla Hradčany. A to rozhodlo. Od té chvíle jsem věděla, že patřím sem, do vlasti svého muže. Já nebyla nikdy emigrantka – ostatně jsem do Sovětského svazu jezdila i před druhou světovou válkou – já tu rychle vplula do české společnosti, zaujala mne česká literatura, a nepustila mne dodnes. Toto je můj svět.“³³ Prahu tedy nevnímala jako „přestupní stanici“ na cestě do jiné země či určité provizorium pro

³⁰ APČR, dopis adresovaný prezidentovi republiky ze dne 26. 2. 1927 (cit. podle KREPELKA, E. *Daten und Fakten zu Leben und Werk von Nadežda Melniková-Papoušková (1891–1978)*, s. 11).

³¹ SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Litomyšl: Paseka, 2004. s. 338.

³² VONDRÁČKOVÁ, Slávka. Teigovy čáry. *Jarmark umění*, č. 9, 1994, s. 11 (cit. podle MICHALOVÁ, Rea. *Karel Teige: kapitán avantgardy*. Praha: KANT, 2016. s. 490).

³³ SEKORA, Ondřej J. S Naděždou Melnikovou Papouškovou jubilejně. In: *Umění a řemesla*, č. 3, 1971, cit. podle KREPELKA, Eva. *Daten und Fakten zu Leben und Werk von Nadežda Melniková-Papoušková (1891–1978)* (diplomová práce), Geistes- und Kulturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien, Wien 2000, s. 9.

přečkání období, než se bude moci vrátit zpět do Ruska. Svůj vztah k Československu také akcentovala opakovaně v knize *Praze před sto lety*, která je věnována „její vlasti“.

Melniková-Papoušková se také na rozdíl od většiny emigrantů poměrně rychle asimilovala v českém prostředí. Již v roce 1919 začala studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. I když toto studium nedokončila, absolvovala přednášky z české literatury, dějin české literární kritiky či přednášky z historie u prof. Pekaře.³⁴ Lze předpokládat, že podobně jako přednášky na Moskevských vyšších ženských kurzech se i české vzdělání stalo jedním ze základních kamenů průpravy k autorčině literárněkritické tvorbě.

Jednotlivé aspekty prvních let života Melnikové-Papouškové v Československu tedy naznačují, že autorka nejen že nevnímala sama sebe jako příslušnici ruské emigrantské komunity, ale navíc se velmi silně ztotožňovala s Československem jakožto novým domovem. Domnívám se, že právě tento pohled a určitá snaha vymanit se z emigrantské komunity nebyla mezi jejími krajany obvyklá. Ruská, ale také ukrajinská či běloruská komunita se vyznačovala nejen odlišným historicko-kulturním zázemím, ze kterého pocházela, ale také určitou izolovaností od českého kulturního prostředí, což bylo dáno především možností realizovat se v rámci svých vlastních institucí, ať už kulturních, profesních nebo vzdělávacích.

Pozice Melnikové-Papouškové se také nutně musela promítnout do vztahu k ruským emigrantům, se kterými byla i přes zmiňované snahy asimilovat se v těsném kontaktu. Díky určitému pohledu „zvenčí“ začíná Melniková-Papoušková tuto komunitu kritizovat, což se projevuje nejen na stránkách rusky psaných periodik, ale také v osobní korespondenci. Autorka si kromě jiného všímá nezájmu krajanů o českou kulturu a neochotu integrovat se. Takto se například vyjadřuje v recenzi na Slonimovu knihu *По золотой тропе* (1928): „Чехословакия, особенно для русских, представляется приблизительно тем же, чем полвека тому назад для большинства европейцев была, например, Испания. Лежит она где-то в центре Европы, но точные географические данные о ней смутны и неопределенны; о населении и обычаях тоже мало что известно. [...] Любопытно, что и среди эмигрантов, которые в Чехословакии жили и живут

³⁴ SOKA Česká Lípa, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 15, kart. 1, index Melnikové-Papouškové z Univerzity Karlovy, 17. 10. 1919.

в довольно большом количестве, и среди русских, которые постоянно пребывают за границей по различным паспортам, не нашлось людей, пожелавших рассеять это своеобразный туман, окутывающий Чехословакию в глазах их современников. Даже ученые и те как будто мало интересуются такими интересными вопросами, как например, чешско-русские отношения и влияния хотя бы начала 19-го столетия.“³⁵

Stupňující se negativní stanovisko je zřetelné v bohaté korespondenci s předním slavistou Jevgenijem Ljackým. Ten emigroval do Československa v roce 1922 a ještě v témže roce byl jmenován prvním profesorem ruského jazyka a literatury na Univerzitě Karlově. Ljackij byl známý nejen jako literární vědec či spisovatel, ale také jako organizátor kulturního života ruské emigrace v Praze. Do jejího života významně přispěl coby ředitel nakladatelství *Plamja* (Пламя), které vedl po celou dobu jeho existence v letech 1923–1926 a které se díky rozsáhlé síti knihkupectví a obchodních partnerů stalo jedním z největších emigrantských nakladatelství v Evropě. Mimochodem právě zde Melniková-Papoušková publikovala svou monografii o Alexandru Blokově.³⁶

Mimo to se Ljackij díky svým kontaktům s českými politiky snažil pomoci ruským emigrantům, zejména spisovatelům, pro něž představovala státní podpora často jediný zdroj financí k zajištění základních existenčních potřeb. Níže uvedená korespondence také poukazuje na známý fakt, že finanční podporu ze strany československého státu dostávali i emigranti žijící v jiných zemích.³⁷ S prosbou „připomenout se“ ohledně finanční pomoci se na Ljackého obrací např. Boris Zajcev: „Приближается новый год – и обычный ‚сумрачный‘ вопрос: лишат нас с января чешской поддержки или нет? Слухи из Праги идут печальные, а литературные дела сами по себе тоже невеселы – Вы знаете, это, кочено. Вот и приходится тревожить друзей...– как это ни грустно, в надежде, что

³⁵[Н. М. П.]. Марк Слоним. По золотой тропе. Чехословацкие впечатления. *Воля России*, го.ч. 8, ч. 5–6, 1929, с. 201–203.

³⁶MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. A.A. Blok. Praha: Plamja, 1925.

³⁷Srov. ВОЛОШИНА, Валентина. Влияние акции помощи правительства Чехословакии на становление и жизнедеятельность научного сообщества Русского зарубежья в 1920-е годы. In: БАБКА, Лукаш – ЗОЛОТАРЕВ, Игорь, ed. *Русская акция помощи в Чехословакии: история, значения, наследие*. Прага: Национальная библиотека Чешской Республики – Славянская библиотека, 2012, с. 41–48.

если возможно, подтолкнут, поднажмут в министерстве.“³⁸ Podobně kontaktovali Ljackého např V. Chodasevič nebo A. I. Kuprin: „Не упрекать Вас мне приходится за Ваше ходатайство перед великодушным Чешским правительством, а сердечно, долго и тепло благодарить [...] Со ссудой из Праги я смогу освободиться от надоедливой, истощающей воображение и портящей художественный язык, ежемесячной газетной работы.“³⁹

Snahy Ljackého, ale především některých organizací, pomoci ruským emigrantům se staly objektem kritiky Melnikové-Papouškové, především kvůli výběru osobností, podporovaných jednotlivými fondy. V jednom případě kritizuje například vyplácení financí komitétu zabezpečujícího zlepšení životních podmínek ruských spisovatelů v Československu (Комитет по улучшению быта русских писателей в ЧСР): „[...] недавно в одной газете было написано, что Прага это величайший граммофон со сплетнями; я думаю, что она была граммофоном средней величины и лишь с приездом русских стала величайшим. [...] Говорила и буду при случае повторять: комитет пригревает за очень малым исключением не мыслителей, а халтурщиков низшего сорта. Давая пособия Котомкину и Пришину и подобным и допуская острую нужду у настоящих писателей, комитет оказывает плохую услугу и русской литературе и чешскому народу, чьи деньги расходуются. Неужели нельзя выйти из этого положения, неужели необходимо помогать русским литераторам в лице Котомкина, неужели наша судьба не возвышаться в искусстве над камерным театром? Я знаю, что это разные ведомства, но для меня, человека постороннего и любящего русское искусство все сливается в одно оскорбление. Да, быть может, я винила Вас, дорогой Евгений Александрович, больше чем остальных, а было это потому, дорогой Евгений Александрович, что Вас я считала самым чутким и понимающим человеком.“⁴⁰

Melniková-Papoušková tedy není a priori kritická k ruské emigraci obecně. Kritické stanovisko zaujímá zejména vůči skupině emigrantů, kteří využívají

³⁸Cit. podle: МИХАЛЬЧЕНКО, Сергей Иванович. Фонд Е. А. Ляцкого в Литературном архиве Музея национальной литературы Чехии. In: *Археографический ежегодник за 1999 г.*, Москва 2000, s. 288.

³⁹ Ibidem, s. 289.

⁴⁰ LA PNP, fond Ljackij Jevgenij Alexandrovič, dopis Melnikové-Papouškové Ljackému, 24. 1. 1923.

finanční podpory československého státu, a také vůči těm, kteří se negativně vymezují vůči Masarykově politice a spolu s tím i vůči okruhu emigrantů kolem prezidenta. Autorčiny postoje se promítly také do negativního hodnocení románu Jevgenije Ljackého *Тундра* (1925).⁴¹ V něm Ljackij na příkladu různých politických debat a sporů zachycuje život ruských emigrantů v Praze, který přirovnává k „neprůchodné tundře“.⁴² Tito lidé postupem času ztrácejí naději na návrat do vlasti a musí se přizpůsobit novému prostředí. Vnímání Prahy jako dočasného provizoria se odráží v určité ignoraci českého prostředí včetně jazyka a kultury, které Ljackého protagonisté považují ve srovnání s německým či francouzským za nedůležité. Částečná kritika zaznívá také vůči podmínkám, ve kterých musí ruští emigranti žít.

Melniková-Papoušková kritizuje Ljackého *Tundru* primárně kvůli literární formě, kterou nepovažuje za inovativní. Stejně se vyjadřuje o románu jako celku: „Кроме того написанное должно быть вкладом, иначе у него нет смысла для существования, т. к. оно должно быть ново не ради новоты, а ради открытия, обогащения искусства. В «Тундре», к сожалению, этого я не могла найти.“⁴³ I když je autorčina kritika cílena především na literární formu, domnívám se, že se částečně týká také samotného obsahu. Ljackého emigranti totiž neprojevují vděčnost československé vládě, ale naopak ji kritizují a její pomoc vnímají jako samozřejmou splátku dluhu velkému „bratrskému“ národu za ochranu.

Nehledě na zmiňované spory se Melniková-Papoušková do kulturního života ruské menšiny v Praze zapojovala velmi aktivně. Konečně i Melniková-Papoušková se podobně jako J. Ljackij podílela na pomoci některým krajanům, a to především díky kontaktům Jaroslava Papouška. Na autorku se během 20. a 30. let obracelo s žádostmi o poskytnutí financí či o zjištění aktuálního stavu vyplácení podpory několik osobností žijících především ve Francii, kde měli možnost čerpat finanční pomoc československého státu. Vedle dále zmíněného J. Nedzelského to byli např. A. M. Remizov, I. A. Bunin či B. K. Zajcev.⁴⁴

⁴¹ ЛЯЦКИЙ, Евгений Александрович. *Тундра* (2 sv.). Прага: Пламя, 1925.

⁴² ЛЯЦКИЙ, Е. А. *Тундра* (2 sv.), s. 54.

⁴³ LA PNP, fond Ljackij Jevgenij Alexandrovič, dopis Melnikové-Papouškové Ljackému, 14. 11. 1926.

⁴⁴ V roce 1930 píše E. D. Prokоровиč-Kuskovová přesně: „Просьба моя к Вам – узнать точно о судьбе стипендии для трех писателей: А. М. Ремизова, И. А. Бунина и Б. К. Зайцева. Они с 1-го января 1930 г. перестали получать отсюда 382 фр., кот[орые] им аккуратно – большею частью каждое 1–5-ое число – высылали. Ремизов пишет мне, что что он тяжело болен. У жены Бунина

Kromě periodického tisku, o kterém bude řeč na následujících stránkách, se autorka angažovala v několika spolcích, jejichž členy byli jak představitelé ruské emigrace, tak mnozí organizátoři českého kulturního života. Jedním ze spolků byl Svaz ruských spisovatelů a novinářů, založený v roce 1922 a kladoucí si za cíl „zlepšení právních a materiálních poměrů rus[kých] spis[ovatelů] a nov[inářů], pomoc v kult[urní] práci, ochranu stavovských zájmů, [a] rusko-české sblížení.“⁴⁵ Současně spolek organizoval četné literární večery věnované výročí ruských spisovatelů, autorská čtení nebo diskuze se spisovateli.

S podobným cílem vznikla Společnost Dostojevského (Общество Достоевского). Samotnému vzniku Společnosti však předcházela Seminář pro studium Dostojevského, který byl založený literárním vědcem a odborníkem na tvorbu Dostojevského Alfrédem Ljudvigovičem Bémem při Ruské národní univerzitě. Primárním cílem semináře byla vědecká činnost zahrnující studium tvorby Dostojevského, příprava příspěvků a vědeckých publikací. Společnost, jejíž předobraz viděli iniciátoři v analogických společnostech Danteho, Shakespeara či Goetheho, byla založena na ustavujícím shromáždění 23. 3. 1930.⁴⁶ Předsedou byl zvolen J. Máchal a členy výboru J. Horák, A. Štefánek, G. Geseman, A. Tesková, E. A. Ljackij, N. F. Melniková-Papoušková, Z. Nejedlý, E. Filla, J. Laichter, J. Spina, M. Brod, O. Štorch-Marien a další.⁴⁷ Vedle literárních večerů, disputací a publikací sborníků o Dostojevském se Společnost spolupodílela např. na inscenaci *Idiota* v Národním divadle u příležitosti 50. výročí spisovatelova úmrtí.⁴⁸

Členství Melnikové-Papouškové v této společnosti není náhodné. Texty Dostojevského hrají poměrně důležitou roli v jejích článcích a kritikách, které v první dekádě života v Československu autorka publikovala především na stranách *Času*. I když Dostojevskému nevěnuje žádnou rozsáhlejší studii či esej, zdá se, že jeho osobnost a tvorbu vnímá jako morální a estetickou hodnotu, což se

была тяжелая операция. А Зайцев так мало зарабатывает на жизнь и воспитание в Лицее дочери Наташи, что...Ну одним словом – понятно все.“ Viz SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, sign. 927, kart.21, dopis E. D. Prokopovič-Kuskovové N. F. Melnikové-Papouškové z 1. 2. 1930, cit. podle SLÁDEK, Zdeněk – BĚLOŠEVSKÁ, Ljubov. *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1918–1939)*. Praha: Euroslavica, 1998, s. 54.

⁴⁵ Ročenka Slovanského ústavu v Praze, sv. 5–7, Praha 1935, s. 437.

⁴⁶ НИКОЛЮКИН, Александр Николаевич et al. *Литературная энциклопедия русского зарубежья (1918-1940): Том 2*. Москва: Российская академия наук, 1997, s. 125–129.

⁴⁷ [č]. Založení společnosti Dostojevského v Praze. *Venkov: orgán České strany agrární*, roč. 25, č. 72, 25. 3. 1930, s. 7.

⁴⁸ V redakci A. L. Bema vyšly postupně tři sborníky článků s názvem *O Достоевском* (1929, 1933, 1936).

projevuje především v recenzích vymezujících se proti kritice Dostojevského ze strany jiných autorů. Polemicky se například vymezuje vůči knize eminence Anatolije *Словарь к творениям Достоевского* vydané v roce 1921 v Sofii: „Není ovšem nic nového v tom, že je názorům Dostojevského jako ostatně názorům každého génia, přisuzován nejrůznější, často protikladný smysl, že kritikové, filosofové, psychiatři, vybírají si určitou stránku z jeho tvorby a opírají o ni své úsudky, ale v každém takovém případě má toto studium aspoň vědecký charakter, který nepřipouští, aby byly uřezávány počátky a konce citátů, nebo aby vlastní mínění bylo vykládáno jako názor autorův.“⁴⁹

Ještě ostřeji se staví k nově vydané knize literárního kritika Vasilije Lvoviče Rogačevského *Очерки по истории новейшей русской литературы* (1920): „Aby dokázal nezvratnost těchto názorů, nezříká se ani drobného falšování skutečnosti. [...] Ale Lvov-Rogačevskij vůbec nemá rád Dostojevského pro jeho mysticism, religiosnost a hlavně proto, že nezapadá do jeho zkamenělého stranického rámce. Pro něho tvorba Dostojevského je jen minus ruského života, jelikož v životě je prý nutno překonati mrtvého Dostojevského a zamilovati si živého Tolstého. [...] Život jeví se patrně Lvov-Rogačevskému jen ve formě třídního boje a každodenního hromadění hmotných hodnot a nikoli ve formě hlubokého a mystického hnutí ducha. Na základě toho staví také autor proti Dostojevskému L. Tolstého.“⁵⁰ V obou zmíněných případech se Melniková-Papoušková vyhraňuje především proti neodborné a násilné interpretaci Dostojevského textů, jež bývá podle jejích slov často nástrojem propagandy ve prospěch různých ideologií.

Podle svědectví spisovatelky Anny Lauermannové-Mikšové se naopak Melniková-Papoušková vyjadřovala o tvorbě Dostojevského kriticky, což je patrné například z diskuze o dramatizaci Dostojevského textů: „Papoušková-Melniková dokazovala nejen svým přízvukem, leč i impulsivností a bezkonvenčností, že je čistokrevná Ruska. Řeč její vyzněla velmi určitě v ten smysl, že se s tím Dostojevským vyvádí více, nežli by se vyváděti mělo. Poukázala k tomu, že byl pod vlivem druhořadých romantiků francouzských, pod vlivem Eugena Sue a jiných takových potvorných románek a že byl epigonem druhořadé romantiky

⁴⁹ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. Beseda. Z jubilejní literatury o Dostojevském. *Čas*, roč. 31, č. 255, 12.11.1921, s. 1.

⁵⁰ Eadem. Dějiny literatury ze sociálně-demokratického hlediska. *Čas*, roč. 31, č. 228, 29. 09. 1921, s. 2. V. L. Rogačevskij často publikoval pod pseudonymem Lvov-Rogačevskij.

francouzské.“⁵¹ Nakolik je hodnocení Dostojevského v interpretaci Anny Lauermannové-Mikšové autentické, nelze bohužel ověřit. Vzhledem k dalším vzpomínkám, portrétujícím Melnikovou-Papouškovou jako vášnivou diskutérku, je možné její vyhraněné názory chápat spíše jako snahu podnítit diskuzi tím, že do ní vnese opačné názory.

Vedle zmíněných platforem působila Melniková-Papoušková v Česko-ruské jednotě, vzniklé z „potřeby sblížení inteligence české s ruskou a vzájemného poznání kultury obou národu“.⁵² I když se okolo Jednoty soustředili primárně Češi zajímající se o ruskou kulturu, byla zčásti tvořena také inteligencí z Ruska. Jednota plnila do jisté míry funkci česko-ruské univerzity, fungovala v několika sekcích (literární, umělecké, vědecké, společenské) a pořádala jak odborné semináře (literární, historické, ekonomické), tak běžné kurzy ruštiny. Jméno Melnikové-Papouškové sice nefiguruje mezi hlavními organizátory Jednoty, přesto zde opakovaně vystupovala s několika přednáškami věnovanými historii ruské literatury 19. století nebo tvorbě L. Andrejeva a nové literatury.⁵³

Kontakty Melnikové-Papouškové s ruskými krajany se neomezují pouze na Československo, ale mají přesah také do zahraničí. To, jakým způsobem byla tato komunita propojena napříč jednotlivými státy, dokládá zcela unikátní dokument *Камер-фурьерский журнал* Vladislava Felicianoviče Chodaseviče.⁵⁴ Informativně velmi nasycený text zachycuje formou autorových téměř každodenních poznámek běžný život, ale také kulturní dění ruské emigrace v Berlíně, Praze a Paříži v období 1922–1939. Na základě zápisků lze usuzovat, že byl Chodasevič nejen častým hostem u manželů Papouškových v Praze, ale že se společně v letech 1924–1926 setkávali také v Paříži. Hosty koncertů či diskuzních

⁵¹ LAUERMANNOVÁ-MIKŠOVÁ, Anna. *Lidé minulých dob: kniha lidských a básnických osudů*. Praha: Evropský literární klub, 1940, s. 136.

⁵² Česko-ruská Jednota. *Tribuna*, roč. 1, č. 138, 13. 7. 1919, s. 10.

⁵³ např. Литературный вечер «Русская литература XIX столетия (до Гоголя)», *Обесні дům*, 23. 10. 1919; Лекция «Леонид Андреев», *Adria*, 5.2. 1920; Доклад «О современных русских поэтах-символистах», *Adria*, 8. 4. 1920, viz БЕЛОШЕВСКАЯ, Любовь, ed. Хроника культурной, научной и общественной жизни русской эмиграции в Чехословацкой республике I. (1919–1929). Прага: Славянский институт АН ЧР, 2000, s. 17–28; „Současná ruská ženská tvorba“, *Kaulichův dům*, 4.12.1924, viz *Národní listy*, roč. 64, č. 334, 4. 12. 1924, s. 9; *Kristus a revoluce*, *Kaulichhaus*, 10. 3. 1923, viz *Prager Presse*, roč. 3, č. 66, 9. 3. 1923, s. 6.

⁵⁴ S komentářem a poznámkami nově vydán v r. 2002: ХОДАСЕВИЧ, Владислав Фелицианович – ДЕМИДОВА, Ольга Ростиславовна, ed. *Камер-фурьерский журнал*. Москва: Эллис Лак 2000, 2002

večerů v Café de la Rotonde byli kromě manželů Papouškových a V. Chodaseviče také s M. Cvetajevová, S. Efron, I. Puni, M. Larionov či V. Pozner.⁵⁵

Vedle emigrantské komunity se Melniková-Papoušková ve Francii seznámila také s historikem a slavistou Louistem Eisenmannem, který kromě jiného zastával funkci generálního tajemníka Ústavu pro slovanská studia v Paříži (1919–1935) a zároveň od roku 1925 vedl externě Francouzský institut v Praze. Ten se vedle teoretických kurzů francouzské literatury a filozofie pro řádné posluchače věnoval také jazykovým kurzům určeným široké veřejnosti včetně kurzů francouzštiny pro ruské studenty.⁵⁶ O místo vyučujícího ve Francouzském institutu v roce 1928 usilovala také Melniková-Papoušková. K jejímu jmenování ale nakonec z důvodu personální kapacity pracoviště a pravidel týkajících se požadavků na jednotlivé pracovníky nedošlo.⁵⁷

3.1 Téma ruské literatury

Ústředním tématem tvorby Melnikové-Papouškové se ve 20. letech stává současná ruská literatura. Jedná se o zcela přirozené vyústění autorčiniých zájmů, kterým se věnovala při svých studiích ruské literatury a slovanských jazyků pod vedením prof. Ščepkina a prof. Veselovského v Moskevských vyšších ženských kurzech. Zájem o ruskou literaturu, zejména o modernistickou a porevoluční, je do jisté míry také podněcován českými literárními kruhy, které mají snahu dozvědět se alespoň zprostředkovaně o nejnovějším vývoji ruské literatury. Proto někteří emigranti plní v prvních letech funkci jakýchsi zprostředkovatelů aktuálního kulturního a literárního dění v současném Rusku.

⁵⁵ Ibidem, s. 53, 59, 75. 83.

⁵⁶ BRAUNSTEIN, Mathieu. *Z historie Francouzského institutu v Praze*. Praha: Francouzský institut, 1993, s. 30.

⁵⁷ Eisenmann přímo uvádí: „Víte o nějakém místě, které by se mohlo uvolnit v Institutu během roku? Co se mě týče, tak o žádném nevím a nikdo mi neoznámil záměr odejít. Pokud máte v této věci nějaké zprávy, byl bych vám zavázán, kdybyste mi je upřesnila [...]. Mimochodem tam [v dalším školním roce] také nevidím nějaký odchod [z pracoviště]. Nejstarší je pan [Louis] Brun, jehož úmysly neznám. Mám následující otázky: o které ze současných míst byste se chtěla ucházet a máte k němu vhodné vzdělání? Mám za to, že máte diplom z německého jazyka. Máte nějaký jiný diplom a pokud ne, tak nějaké praktické vzdělání, které by vám pomohlo hierarchicky a úředně (znáte šíři těchto slov) získat oprávnění pro povolání jiné specializace, neboť ve skutečnosti jsme poněkud omezeni pravidly?“, viz SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 133, kart. 7, dopis Louise Eisenmanna z 25. 9. 1928 [překlad RA].

Ruské literatuře se autorka věnuje primárně na stránkách periodického tisku, ať už československého nebo zahraničního. Vzhledem k počtu článků (jedná se zhruba o 200 příspěvků) nebude cílem zmapovat kompletní tvorbu Melnikové-Papouškové v tomto ohledu, ale naznačit tematické okruhy, kterým se nejčastěji ve svých textech věnovala, a její přístupy k materii. Téměř kompletní (chybí např. články ze srbsky a bulharsky psaného tisku) seznam článků otištěných v periodickém tisku sestavila ve své diplomové práci Eva Krepelka.⁵⁸

I když Melniková-Papoušková publikovala paralelně na stránkách emigrantských časopisů, drtivá většina článků byla otištěna v českojazyčných časopisech. Autorčiny články se nejčastěji objevují na stránkách *Času*, původního stranického listu Realistické strany, *Přítomnosti* v čele s F. Peroutkou či *Lidových novin*. Vůbec první články Melnikové-Papouškové vycházejí již v roce 1919. Primárně se jedná o krátkou studii *Bakunin a Slovanstvo*, kterou autorka vydala jako předmluvu k Bakuninovu textu o dva roky dříve v Moskvě, článek *Ženské typy u Turgeněva* v *Ženském světě*, ale také několik článků věnovaných ruskému dramatu otištěných v divadelním týdeníku *Jeviště* a *Československé divadlo*.⁵⁹ Pokud pomínu tyto prvotiny a další většinou jednorázové příspěvky na stránkách specializovaných periodik, lze z pravidelných článků především do *Cesty*, *Času*, *Lidových novin*, *Kmenu* či *Přítomnosti* načrtnout, jaké jsou hlavní body autorčina zájmu v literatuře a jakým způsobem k problematice přistupuje.⁶⁰

⁵⁸ KREPELKA, E. *Daten und Fakten zu Leben und Werk von Nadežda Melniková-Papoušková (1891–1978)*, s. 41–72.

⁵⁹ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. Bakunin a Slovanstvo. *Česká revue*, roč. 12, č. 10–11, 1919, s. 591–599; Eadem. Ženské typy u Turgeněva. *Ženský svět*, roč. 23, č. 17–18, 1919, s. 257–260. Z článků s teatrologickou tematikou např. Ráz dramatické tvorby u Merežkovského. *Jeviště*, roč. 1, č. 4, s. 42–44; K 100. výročí narození A. F. Pisemského. *Ibidem*, č. 7, s. 78–79; Symbolismus v tvorbě N. V. Gogola. *Ibidem*, č. 10, s. 117–118; Drama Juškevičova. *Ibidem*, č. 30, s. 339–340; O divadelní úpravě F. M. Dostojevského. *Ibidem*, č. 33, s. 379–380; Dnešní ruské divadlo. *Ibidem*, č. 48, s. 542–544; Rozmluva s V. J. Kačalovem. *Ibidem*, roč. 2, č. 3, s. 43–44; Teoretické úvahy o proletářském divadle. *Ibidem*, č. 7, s. 99–101; Literární varianta lidového dramatu. *Ibidem*, č. 15, s. 232–233; Teorie Stanislavského. *Ibidem*, č. 17, s. 263–264. Československé divadlo – Dva teoretické současného ruského divadla. *Československé divadlo*, roč. 1, č. 2–3, 1923; Fedinův „Bakunin“. *Ibidem*, č. 11–12; Ruské divadlo a drama 20. století. *Ibidem*, roč. 2, s. 92, 130, 163, 181, 194, 213, 227, 245, 260, 278, 1924; Dopis o pařížských divadlech. *Ibidem*, č. 11. Desáté výročí moskevského Komorního divadla. *Ibidem*, roč. 3, č. 8–9, 1925.

⁶⁰ Z prvních článků pro *Cestu* např. Mystik našich dní. *Cesta*, roč. 2, č. 19, 1920, s. 375–377; Staří ruští modernisté. *Ibidem*, č. 32, 1920, s. 628–629; Básník ruského měšťanstva. *Ibidem*, roč. 3, č. 2, 1921, s. 29–30; Otázky víry a svědomí v tvorbě Dostojevského. *Ibidem*, roč. 4, č. 22, 1922, s. 346–348; Verše a prosa M. Kuzmina. *Ibidem*, roč. 5, č. 10, 1923, s. 141–143.

Melniková-Papoušková se periodicky věnuje tvorbě ruských modernistických autorů, zejména básníků symbolistů a akméistů. Nejčastěji v jejích textech figurují K. Balmont, A. Blok, V. Brjusov, A. Achmatovová, I. Severjanin či A. Bělyj. Její impresionisticky laděné portréty a recenze, často

Z článků pro *Čas* např. Mravně-náboženské základy bolševismu. *Čas*, roč. 30, č. 37, 25. 7. 1920, s. 1; Několik poznámek na obhajobu ruského výtvarného umění. *Ibidem*, č. 113, 22. 10. 1920, s. 2–3; Růženec. *Ibidem*, roč. 31, č. 17, 21. 1. 1921, s. 3; Futurism jako oficiální bolševická poesie. *Ibidem*, č. 32, 8. 2. 1921, s. 2–3; Nová ruská prosa. *Ibidem*, č. 64, 19. 3. 1921, str. 1–2; Sborníky ruské poesie. *Ibidem*, č. 74, 2. 4. 1921, s. 1–2. O ruské bibliografii. *Ibidem*, č. 79, 9. 4. 1921, s. 1–2.; Nová vydání spisů A. J. Hercena. *Ibidem*, č. 85, 16. 4. 1921, s. 1; Ruská poesie dříve a nyní. *Ibidem*, č. 91, 23. 4. 1921, s. 1–2; Z ruské revoluční minulosti. *Ibidem*, č. 97, 30. 4. 1921, s. 1; Z ruské literatury o Napoleonovi. *Ibidem*, č. 108, 14. 5. 1921; Dojmy z moskevského Uměleckého divadla. *Ibidem*, č. 113, 21. 5. 1921; Ženská tvorba. *Ibidem*, č. 124, 4. 6. 1921, s. 1; Knihy sovětského Ruska. *Ibidem*, č. 130, 11. 6. 1921, s. 1–2; Básníci různých škol. *Ibidem*, č. 142, 25. 6. 1921, s. 1–2; Ukřižovaný. *Ibidem*, č. 192, 18. 8. 1921, s. 5; Ruské revue. *Ibidem*, č. 239, 22. 10. 1921, s. 1; Předchůdci a epigoni F. M. Dostojevského. *Ibidem*, č. 266, 13. 11. 1921, s. 4; Abrakadabra. *Ibidem*, roč. 32, č. 17, 20. 1. 1922, s. 2–3; A. Bělyj a jeho myšlenky o Rusku. *Ibidem*, č. 105, 6. 5. 1922, s. 2–3.

Z prvních článků pro *Lidové noviny* např. O ruském baletu. *Lidové noviny*, roč. 28, č. 305, 22. 6. 1920, s. 9; Stav kultury v Rusku: (Rozhovor s členem sovětského poselstva Červeného kříže). *Ibidem*, č. 356, 21. 7. 1920, s. 5; Po deseti letech. *Ibidem*, č. 524, 20. 10. 1920, s. 1; Smrt básníka. *Ibidem*, roč. 29, č. 412, 19. 8. 1921, s. 1–2; Moskevský den. *Ibidem*, roč. 32, č. 623, 13. 12. 1924, s. 2; Moskevská divadla v sezoně 1923–1924. *Ibidem*, č. 643, 24.12.1924, s. 7; Museum ruského soudobého malířství. *Ibidem*, roč. 33, č. 2, 2. 1. 1925, s. 7; Literární Moskva. *Ibidem*, č. 21, 13.1.1925, s. 7; O deníku A. G. Dostojevské z roku 1867. *Ibidem*, č. 107, 1. 3. 1925, s. 7; Ruské divadlo na pařížské výstavě. *Ibidem*, č. 484, 27. 9. 1925, s. 7; Nová literatura o A. Blokovi. *Ibidem*, roč. 34, č. 116, 5. 3. 1926, s. 7; M. A. Bakunin. K padesátému výročí jeho smrti. *Ibidem*, č. 329, 1. 7. 1926, s. 7; Ruská literatura a ruská komunistická strana. *Ibidem*, č. 394, 7. 8. 1926, s. 7; Nový rok v Rusku starém a novém. *Ibidem*, roč. 36, č. 658, 30. 12. 1928, s. 5; Poslední knihy I. Ehrenburga. *Ibidem*, roč. 37, č. 538, 25. 10. 1929, s. 9.

V *Kmenu* např. Ruští básníci symbolisté. *Kmen*, roč. 4, č. 12, 3. 6. 1920, s. 135–138; Ruští básníci symbolisté (pokračování). *Ibidem*, č. 13, 10. 6. 1920, s. 151–153; Ruští básníci symbolisté (dokončení). *Ibidem*, č. 14, 17. 6. 1920, s. 164–167; Ruská inteligence a lid. *Ibidem*, č. 32, 21. 10. 1920, s. 378–380.

Z článků pro *Přítomnost* např. Evropan mezi Rusy. Ilja Erenburg. *Přítomnost*, roč. 3, č. 52, 6. 1. 1927, s. 822–824; Morální nesnáze v Rusku. *Ibidem*, 25. 11. 1926, s. 729–731; Inteligenti v sovětské literatuře. *Ibidem*, roč. 4, 3. 3. 1927, s. 117–121; O životě rodící se ruské inteligence. *Ibidem*, 7. 4. 1927, s. 200–203; Umění pod křídly politiky. *Ibidem*, 26. 5. 1927, s. 313–316; Soud nad klasiky. *Ibidem*, 16. 6. 1927, s. 357–359; O ruské módě a strachu z Ruska. *Ibidem*, 28. 7. 1927, s. 450–453; Co jsem viděla na rabfaku. *Ibidem*, 1. 12. 1927, s. 749–750; Sovětský život ve světle anekdot. *Ibidem*, 15. 12. 1927, s. 773–776; Sankt Petěrburg-Leningrad. *Ibidem*, 5. 1. 1928, s. 828–830.

zasazující tvorbu daných autorů do historicko-kulturního kontextu, nezřídka reagují na události a politické změny v tehdejšímu Rusku, což je patrné především v textech ze 30. let. Literárněkritické příspěvky Melnikové-Papouškové také vynikají detailní znalostí ruského kulturního prostředí, což je dáno nejen autorčinými zkušenostmi z předrevolučního Ruska, ale také poznatky, které nasbírala během pracovních cest do Moskvy. Na rozdíl od jiných emigrantů, čerpajících informace o aktuálním dění v Rusku z emigrantských periodik či korespondence, měla Melniková-Papoušková privilegium poznat poměry v sovětském Rusku přímo, což se záhy také promítlo do její tvorby.

S literárními tématy souvisejí také autorčiny rozhovory s ruskými spisovateli publikované na stránkách *Rozprav Aventina*, spojených s osobností nakladatele a ředitele nakladatelství Aventinum Otakara Štorch-Mariena. Spíše než o reálné rozhovory jde o autorčiny reportáže zachycující průběh těchto rozhovorů, doplněné citacemi odpovědí respondentů. Texty jsou často uvedeny představením jednotlivých autorů, ale také okolnostmi, jak a kde se Melniková-Papoušková s autory seznámila. Díky specifickému detailnímu popisu okolností a průběhu samotných debat se autorce podařilo představit jednotlivé autory neobvyklým, poměrně civilním prizmatem. Během autorčiných moskevských pobytů vznikly postupně portréty Vsevoloda Ivanova, Borise Pilňaka, kterého představuje jako vášnivého cestovatele, či Leonida Leonova, slovy autorky „nejcharakterističtějšího ruského moderního spisovatele.“ Opakovaně se setkává s Jevgenijem Zamjatinem, který ve svém druhém rozhovoru během návštěvy Prahy naznačuje jisté rozpaky ohledně vývoje sovětské literatury. V té podle jeho slov panuje „rozpačitost“ a „neurčitost“ z důvodu „přízpusobování se novým heslům“. Zajímavá je také Zamjatinova poznámka, že v důsledku absence kvalitní zahraniční literatury a překladů se znalost současné české literatury v sovětském Rusku omezuje pouze na texty J. Haška a v mnohem menším měřítku na K. Čapka.⁶¹

Melniková-Papoušková se literárním tématům nevěnovala pouze na stránkách periodik, ale také v několika samostatných knihách. Z pera autorky

⁶¹ Má setkání se sovětskými spisovateli v sovětském Rusku I–II (Vsevolod Ivanov; E. Zamjatin). *Rozpravy Aventina*, roč. 3, č. 6–7, 8. 12. 1927, s. 81–82; Má setkání se spisovateli v sovětském Rusku III (Boris Pilňak). *Ibidem*, č. 8, 5. 1. 1928, s. 97–98. Má setkání s ruskými spisovateli (Leonid Leonov). *Ibidem*, č. 11–12, s. 136–139; Z mých setkání a rozmluv s Jevgenijem Zamjatinem. *Ibidem*, roč. 7, č. 16, 7. 1. 1932, s. 126.

vychází v roce 1920 rusky psaná prvotina *Antologie ruské poezie 20. století* (*Антология русской поэзии XX столетия*) a česky psaný soubor esejů *Studie z moderní ruské literatury*, mapující vývoj literatury od A. P. Čechova přes L. N. Andrejeva, M. Gorkého, M. P. Arcybaševa až po symbolistické básníky. Zde se již zřetelně projevuje autorčin osobitý styl psaní v duchu impresionistické úvahy, zastřešené filozofickým rámcem. Mnohem důležitější než historická přesnost či chronologie je pro autorku ideová kompaktnost sledovaných období. V podobném duchu vznikla ještě dvě další zamyšlení *Střepiny: poznámky o ruské literatuře* (1921) a *Růženec: neliterární nálady* (1921).⁶² V prvním případě jde o kulturně-filozofické eseje tematizující genezi ruské literatury a současné literární tendence v Rusku. Druhá kniha úzce souvisí s předrevolučním životem Melnikové-Papouškové: rozsahem kratší text pojednává esejistickou formou o vybraných aspektech života v předrevolučním Rusku.

Pozoruhodným příspěvkem je také biografie Alexandra Bloka (1925).⁶³ Impresionisticky laděný portrét v duchu kulturně-historické školy zachycuje básníkovu tvorbu na pozadí estetiky textů Balmonta a Bělého. Autorka zasazuje Blokovu poezii i do rámce biografických souvislostí a filozofie V. Solovjova, čímž docílila skutečně komplexního obrazu. Překlady básní A. Bloka, citované v monografii, jsou vedle Seifertova překladu poémy *Dvanáct* v roce 1922 prvními překlady Blokovy básnické tvorby u nás. Na toto prvenství upozorňuje recenze monografie v německy psaném periodiku *Prager Presse*, vyzdvihující autorčinu znalost sekundární literatury a talent rozlišovat mezi básníkovou tvorbou a biografií. Zároveň však recenzent kritizuje tendenci rozkrývat symboly přímočaře, čímž se autorka dopouští neopatrné identifikace poetické masky s osobou básníka.⁶⁴ Na vydání monografie se kromě autorky zasloužil velkou mírou také Jaroslav Papoušek, který nejen že pomáhal Melnikové-Papouškové s překlady a korekturou, ale sám se tématem Bloka a jeho historicko-filozoficky zaměřenými pracemi zabýval. Společně s Melnikovou-Papouškovou vydali ještě na začátku 20. let dva překlady sborníků *Rusko a inteligence: Essaye* (1921)

⁶² MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Střepiny: (poznámky o ruské literatuře a psychologii)*. Praha: Kolokol, 1921; Eadem. *Růženec (neliterární nálady)*. Praha: Čin, 1921.

⁶³ Eadem. *A.A. Blok*. Praha: Plamja, 1925.

⁶⁴ [R.J.]. *Slavische Rundschau (Eine Monographie über Alexander Blok)*. *Prager Presse*, roč. 5, č. 302, 4. 11. 1925, s. 6.

a *Poslední dny carské vlády na základě nevydaných dokumentů* (1923), které autorka doplnila předmluvou.⁶⁵

Vztah k básnickové tvorbě vyjadřuje autorka v emotivním nekrologu A. Blokovi, publikovaném v Lidových novinách v roce 1921: „Strašná hekatomba lidských těl ubitých v době světové a občanské války, zahynuvších ve vězeních a zemřelých hladem změnila se v Golgotu, jejímž jménem je Rusko. My, kdož jsme za hranicemi, již téměř nerozeznáváme jednotlivých osob v této bratrské mohyle, neuvědomujeme si dokonce smyslu a velikosti oběti, která je jimi souborně přinášena. Aby však byli silněji zasaženi a bolestněji dotčeni lhostejní a spokojení, objevují se na této, i bez toho strašné hoře, ba na samotné její výšce jednotlivé obětní kříže, na nichž hynou vyvolení. Jak vzrostl jejich počet od r. 1918, jak bolestně zraňuje srdce pohled na ně! A ještě nový byl vztyčen nad bezednou mohylou. Zemřel v květu let básník ohromného nadání a nekonečné lásky k svému národu – A. A. Blok.“⁶⁶

Moderní ruskou literaturu včetně tvorby A. Bloka reflektovala i česká literární kritika, zejména pak František Kubka, který se tomuto autorovi věnuje v monografii *Básníci revolučního Ruska* (1924), soustředěné převážně kolem událostí roku 1917 a vztahu básníků k nim. Kubka v osobnosti A. Bloka primárně spatřoval syntézu neustále se prolínajících vlivů M. Maeterlincka, V. Solovjova a R. M. Rilkeho a podobně jako Melniková-Papoušková i on považuje Bloka za básníka chápajícího revoluci jako proces vedoucí k obrození národní identity.⁶⁷

Jinak k tématu současné ruské literatury přistupoval Jiří Weil. Právě s ním a dalšími aktéry pražské levicové avantgardy včetně Ivana Olbrachta a Marie Majerové byla Melniková-Papoušková v kontaktu od svého příjezdu do Prahy. Vedle emigrantského prostředí šlo o další skupinu, ve které, ač pouze okrajově, působila.⁶⁸ Mezi tvorbou Weila a Melnikové-Papouškové je možné nalézt společný

⁶⁵ BLOK, Aleksandr Aleksandrovič. *Rusko a inteligence: Essaye*. Praha: Kolokol, 1921; Idem. *Poslední dny carské: na základě nevydaných dokumentů*. Praha: Čin, 1923.

⁶⁶ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. Ukřižovaný. *Čas*, roč. 31, č. 192, 18. 8. 1921, s. 5;

⁶⁷ Srov. KUBKA, František. *Básníci revolučního Ruska*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1924 s. 14. O vztahu A. Bloka k revolučním událostem viz Idem. *Básníci v Rusku*. *Venkov*, roč. 17, č. 55, 5. 3. 1922, s. 14; MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. Ruští básníci symbolisté (dokončení). *Kmen*, roč. 4, č. 14, 17. 6. 1920, s. 164–167.

⁶⁸ Atmosféru těchto setkávání popisuje spisovatelka a textilní výtvarnice Jaroslava Vondráčková: „V tu dobu jsme se stýkali s ruskou emigrací, která se v Praze usadila nebo sem z Berlína dojížděla. V Berlíně byl tehdy Šklovskij, od něho mi dal Jaša Gurian *Pisma ne o ljubvi* [...]V Berlíně žil malíř Puni

zájem o Rusko, a především o ruskou moderní literaturu, byť motivovaný zcela odlišně. Podle Vítězslava Nezvala byl Weil také jediným z českých intelektuálů, kdo znal ruské prostředí velmi dobře a jako jediný uměl rusky.⁶⁹ Kromě toho se Weil podobně jako Melniková-Papoušková snažil dění v Rusku zmapovat nejen prostřednictvím literárních textů, ale také osobního kontaktu s jednotlivými spisovateli, se kterými se seznámil během svých cest do sovětského Ruska během 20. let.

Weil navštívil poprvé Moskvu jako student v roce 1922, kdy vystupoval v roli korespondenta Rudého práva⁷⁰. I přes velmi oficiální ráz návštěvy se mu podařilo seznámit se s předními aktéry ruské avantgardy – V. Majakovským, O. Brikem a D. Burljukem, se kterými se později pravidelně setkával v bytě Majakovského a v literární *Kavárně básníků* (Кафе поэтов). V nepublikovaném rukopisu *Tři setkání s Majakovským* Weil zachycuje nejprve seznámení s básníkem prostřednictvím jeho textů a poté také osobně během setkání v Moskvě a Praze, kdy básníkovu návštěvu také spoluorganizoval.⁷¹ Ve stejných zápiscích Weil charakterizuje pozici Majakovského následovně: „Majakovskij te[h]dy těžce bojoval na dvě fronty – proti stoupcům staré poesie, kteří v době nové hospodářské politiky začali opět vydávat knížky, v nich brojili pro „čistou poesii“, nadávali Majakovskému, osočovali ho a psali o něm nesmysly. Druhá fronta, proti které musil bojovat, byli imażinisté, kteří si přivlastnili Sergeje Jesenina, tehdy jednoho z nepopulárnějších básníků. Bili Jeseninem do Majakovského, vydávali proti němu letáky, které psal Vadim Šeršeněvič, bývalý futurista.“⁷² Z biograficky laděné povídky *Bysta básníková*, ve které Weil líčí svou snahu setkat se právě s Jeseninem, kterého nakonec potká v *Pegasově stáji* (Стоило Пегаса) v naprosto

se svou ženou Ksanou a Remizov s ženou Serafinou. Nějaký čas tam byla i Cvetajevová, potom přijela do Prahy a chodívala taky do Slávie. Sešla se tam s Weilem a on překládal některé její verše. V Berlíně byl i Ilja Erenburg, ten měl sovětský pas, zatímco ostatní měli pasy nansenovské. Erenburg projížděl několikrát Prahou, později jsme se s ním i jeho ženou Kozincevovou, malířkou, setkávali se v Umělecké besedě, kde měla Kozincevová výstavu svých prací. Melniková-Papoušková, provdaná za dr. Papouška, přijela rovnou do Prahy. Tihle všichni nás učili rusky.“ Více viz VONDRÁČKOVÁ, Jaroslava. *Mrazilo – tálo: (o Jiřím Weilovi)*. Praha: Torst, 2014, s. 21–22

⁶⁹ NEZVAL, Vítězslav. *Z mého života*. Praha: Československý spisovatel, 1978. s. 94.

⁷⁰ KRYL, Miroslav. Jiří Weil – jeden český židovský osud. In: RANDÁK, Jan – KOURA, Petr, eds. *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*. Praha, s. 247

⁷¹ LA PNP, fond Vodička Felix, „Topografie Majakovského“ – pracovní poznámky k pobytům Majakovského v Praze.

⁷² LA PNP, fond Vodička Felix, strojopis Weilova článku *Tři setkání s Majakovským*.

nepřítomném stavu a dostává jako vzpomínku alespoň polystyrenovou bustu Jesenina, vyplývá, že se Weil snaží získat pohledy z názorově odlišných skupin a zachytit tak pečlivě a vyváženě pozice jednotlivých básnických hnutí.⁷³

Po svém prvním návratu ze Sovětské svazu vydává sborník *Ruská revoluční literatura* (1924).⁷⁴ I když se zde věnuje tvorbě Bělého, Babela či Jesenina, těžiště práce spočívá především v nejnovějších tendencích. Tvorbu futuristů považuje Weil za čistě ruskou, na rozdíl od svého italského předchůdce orientovanou na minulost a lidové umění. Zároveň však vyslovuje pochyby ohledně budoucího vývoje všech moderních směrů. Soudí totiž, že se samy o sobě inspirativně vyčerpaly a brzy budou vystřídány novou literaturou, která bude blíže k lidu.

Revoluční události Weil, podobně jako Melniková-Papoušková, nepovažuje za významný přelom z hlediska literární tvorby. Jde podle jeho slov o přirozený proces, jehož výsledkem bude postupná transformace literatury v nové směry, které se však díky narůstající tendenci vyhranit se proti evropským vlivům stanou opět (stejně jako např. futurismus) styly čistě ruskými. V tomto ohledu vidí Weil budoucnost zejména v Majakovském, který již dokázal svou tvorbou revoluční období přemostit a vymanit se z vlivu futurismu, čímž předešel tak zmíněnému vyčerpání jeho estetiky.

Pokud Weil revoluční události zmiňuje, jde spíše o nástin historických souvislostí, což je ovšem z pohledu autorovy zejména rané publicistické tvorby začátku 20. let (např. v časopisech *Červen*, *Rudé právo*, *Proletkult*) zcela ojedinělý přístup.⁷⁵ Přes shodné úsudky o vlivu revolučních událostí na literární dění jsou v textech Weila a Melnikové-Papouškové patrné zásadní rozdíly zejména v tom, jaké literární směry akcentují a považují za stěžejní pro další vývoj. Zatímco Weil opakovaně zmiňuje Majakovského a budoucnost vidí v polidštění poezie, Melniková-Papoušková vyzdvihuje zejména mladší symbolisty, kterým připisuje zásluhu na vytvoření zcela osobité ruské poezie, nemající v evropském kontextu srovnání. Tyto preference jsou dány nejen odstupem let, ve kterých zmiňované

⁷³ WEIL, Jiří. *Hodina pravdy, hodina zkoušky*. Praha: Československý spisovatel, 1966. s. 12–18.

⁷⁴ Idem. *Ruská revoluční literatura*. Praha: Košatka, 1924.

⁷⁵ např. články Kolcov ruské revoluce. *Červen*, roč. 4, č. 5, 5. 5. 1921, s. 74–74; Ruské proletářské divadlo. *Rudé právo*, roč. 2, č. 87, 15. 4. 1921, s. 2; Třídní drama. *Ibidem*, č. 93, 22. 4. 1921, s. 2–3; Tribun revoluce, č. 105, 6. 5. 1921, s. 4–5; Sociální utopie Bogdanova. *Ibidem* (příl. *Dělnická besídka*), č. 225, 25. 9. 1921, s. 4. Futurism a levé umění v Rusku. *Proletkult*, roč. 2, č. 23, 4. 7. 1923, s. 361–364; Proletářská poesie ruská. *Ibidem*, č. 13, 25. 4. 1923, s. 193–195.

publikace vznikaly, ale také ideově rozdílnými pohledy obou autorů, které se v dalších letech výrazně prohlubují.

Celkově patří autorčiny literárněkritické práce, zejména monografie o A. Blokovi, k jedněm z prvních v Československu, zabývajících se ruskou modernistickou poezií v takovém rozsahu. Na rozdíl od textů F. Kubky se Melniková-Papoušková nevěnuje pouze analýze literárního díla, ale díky dokonalé znalosti předrevolučních událostí dodává historicko-kulturní souvislosti, sloužící k lepšímu pochopení básnické tvorby jednotlivých autorů. Korpus těchto textů tak lze z dnešní perspektivy chápat nejen jako literárněkritickou analýzu ruské modernistické poezie, ale také jako portrét předrevolučního a revolučního Ruska, zachycující historické a společenské proměny této země.

3.2 Reflexe sovětského Ruska „z blízka i z dálky“

Evropa se v důsledku politických změn po 1. světové válce stala mnohem otevřenější, a je tak zcela přirozené, že rostl zájem poznávat zahraniční literatury a kultury, a to jak v řadách inteligence, tak běžných obyvatel. Pro Československo byla pravděpodobně největším centrem zájmu Francie, o které informovali v denících a literárních novinách nejen umělci žijící v Československu, ale také umělci a kritici, jimž se Paříž stala novým domovem (J. Šíma, B. Martinů). Bezpochyby nejpolarizovanější názory vyvolávalo společenské a kulturní dění v soudobém Rusku. V rámci diskuzí se postupem času formulovaly tři hlavní postoje k nově vznikajícímu sovětskému systému. Na straně jedné to byli především stoupenci Ruského impéria (především Karel Kramář), věřící v obnovu carského režimu, bez něhož by se Československo nemohlo stát samostatným a plnohodnotným státem. V opozici tomuto názoru stály poměrně četné skupiny levicově smýšlejících intelektuálů a velké části veřejnosti, které zastávaly poměrně vstřícný vztah k ruskému revolučnímu a porevolučnímu dění. Více než z podrobné znalosti tamních souvislostí však toto přesvědčení plynulo ze zvědavosti a očekávání, jak se budou v sovětském Rusku ideje komunismu realizovat.⁷⁶

Vedle toho stála ještě jedna, mnohem menší, skupina poměrně různorodých autorů, kteří (nehledě na rozdílné názory na sovětské Rusko) usilovali o kritický

⁷⁶ BRABEC, J. Spisovatelé v proměnách poválečného světa. Překlad jako součást národní identity. In: PAPOUŠEK, Vladimír. *Dějiny nové moderny. 2, Lomy vertikál : česká literatura v letech 1924–1934*, s. 83–84.

a střídmy pohled na novou realitu a kulturu. Velmi často šlo o postřehy, úvahy a reflexe, které neadorují bezmezně cokoliv sovětské, ale dokáží poměrně fundovaně ocenit přínos sovětské politiky v různých oblastech. Autoři se při hodnocení často snažili zasadit svá svědectví do širšího historicko-kulturního rámce a nahlížet na revoluční dění jako vyústění různorodých problémů panujících v ruské společnosti. Do tohoto proudu lze zařadit kromě jiných práce J. Slavíka, J. Kopty, Josefa E. Šroma, K. Velemínského či texty Melnikové-Papouškové a překlady V. Königa. Jiří Brabec uvažuje, že právě poslední dva zmiňovaní korigovali nekritické a jednostranně ideologické výklady ruského písemnictví a byli schopni rozpoznat smysl sovětských direktivních opatření v oblasti umění.⁷⁷

Pro Melnikovou-Papouškovou byla reflexe nově vznikající sovětské reality zcela přirozenou součástí tvorby, stejně jako pro většinu ruských emigrantů žijících v Praze. Na rozdíl od nich měla díky Jaroslavu Papouškovi zcela výjimečné postavení a spolu se svým manželem mohla několikrát během 20. let sovětské Rusko navštívit. Její postřehy z těchto cest byly publikovány zejména formou esejů, krátkých postřehů a reportáží především na stránkách českého periodického tisku. Většina příspěvků posloužila jako základ autorčiny souhrnné reportáže *Rusko z blízka i z dálky* vydané roku 1929.⁷⁸

Knih *Rusko z blízka i z dálky* podává obraz života a stavu kultury v sovětském Rusku, který je založen na kombinaci dvojí perspektivy – zdálky, tedy prizmatem sovětského tisku a textů vydávaných v Československu, a zblízka, tedy konfrontací těchto představ o sovětském Rusku s realitou.⁷⁹ Koncept reportáže autorka předestírá v samotné předmluvě: „Ponechávajíc politiku informovanějším lidem, omezila jsem zorný úhel výhradně na obyčejný život a jen z části na kulturu. Jsem hluboce přesvědčena, že všechny sebrané mnou životní jevy mají alespoň historickou a etickou cenu. Všechno veliké bude zapsáno v análech, ale drobná utrpení nepatrných lidí budou zapomenuta, mnohem spíše postaví si někdo z jejich mozolů, z jejich slz, z jejich hoře pomník ve věčnosti. A podemlít alespoň kousíček toho pomníku chtěla bych i já, neboť na odměnu má více práva ten, kdo trpěl než

⁷⁷ Ibidem, s. 85.

⁷⁸ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Rusko z blízka i z dálky*. Praha: Svaz národního osvobození, 1929.

⁷⁹ Autorka v předmluvě přesně uvádí: „Žijíc v přestávkách mezi zájezdy v Praze, nepřerušovala jsem své práce, sledovala jsem život podle knih a novin, vycházejících v Rusku – a to jest to, co jsem viděla z dálky; MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. *Rusko z blízka i z dálky*, s. 3–4.

ten, kdo křičel. Chtěla bych pomoci i v jiné věci, a to – uchránit před kydáním hany na celou zemi, na celý národ bez rozdílu. Stručně řečeno, bylo by pěkné pozvednout kousíček záclony před pravdou. Nehodlám usuzovat, zda se mi to podařilo, avšak všechny síly jsem vynaložila.“⁸⁰

Právě díky deklarovanému úsilí zaměřit se na každodennost, ale také díky své životní zkušenosti z předrevolučního Ruska dokázala autorka konfrontovat zažitě pohledy na mnohé jevy s reálným stavem, jak jej mohla při svých návštěvách v letech 1923, 1924, 1927 sledovat. Všimá si např. přerodu ruské inteligence, pro niž byl cit pro službu, zbožnost a idealismus nedílnou součástí identity.⁸¹ Tuto vrstvu vidí autorka i v novém, sovětském, Rusku, kde je však pozvolně nahrazována třídní inteligencí. Tato „polointeligence“ stejně jako inteligence předrevoluční převyšuje masy, avšak je již méně kvalifikovaná, a navíc je konstruována pouze na základě politických úspěchů.⁸² Další rys kontinuity vidí, s jistou nadsázkou, také v přijetí komunismu jakožto nové víry Rusů.⁸³ Nejvíce však autorčina kritika zaznívá v pohledu na současnou morálku, jejíž úpadek se projevuje např. ve vnímání rodiny jakožto buržoazního přežitku či v postupně se zhoršujícím postavení žen, které jsou vnímány jen jako předmět kratochvíle.⁸⁴ Alkoholismus, znásilňování a jiné prohřešky jsou sovětskou společností přijímány jako akt osvobození a „přilnutí ke komunismu.“⁸⁵ Téma morálního úpadku, kterému je věnována podstatná část textu, shrnuje autorka slovy: „Válka a revoluce otřásly starou morálkou v celém světě, ale nikde to nové, co ji přišlo vystřídat, nenabylo tak zruďné formy, jako v Rusku, nikde polointeligence nenabyla takového vrchu a neodůvodňuje zkomolenou vědou svou mravní bezradnost a špatné sklony. Ukázalo se, že není tak snadno odstraniti všechno staré, zvláště když není nic cennějšího nového. Morálka nejsou šaty, které se mohou shodit či obléci podle chuti, je třeba ji dlouho a vytrvale přetvářet především převýchovou sebe sama. Kdyby se všechna ta energie vyplýtvaná na táborové řeči a útočné články, byla věnovala na mravní přestavbu, snad by byla v Rusku nová morálka,

⁸⁰ Ibidem, s. 4.

⁸¹ Ibidem, s. 22–23.

⁸² Ibidem, s. 24; 39.

⁸³ Ibidem, s. 23.

⁸⁴ Ibidem, s. 57–71.

⁸⁵ Ibidem, s. 64.

ale teď není komunistické morálky jako není proletářského umění. Velké duchovní statky vytváří člověk bez rozdílu třídy a stavu.“⁸⁶

Na pozadí revolučních událostí líčí autorka také změny postihující literární tvorbu. Na příkladech textů Bělého, Remizova, Babela, Ivanova či Pilňaka sleduje Melniková-Papoušková především silnou tematizaci událostí roku 1917, konkrétně způsob, jímž autoři reflektují transformaci společnosti a jak zachycují přerod inteligence. I když se podle jejích slov veškerá tvorba stále více zaměřuje na realistický popis, lze najít i texty fantaskní. Komentář k Zamjatinovu románu *My* a Bulgakovově povídce *Osudná vejce* lze chápat jako autorčinu pesimistickou glosu nad budoucím vývojem ruské inteligence: „To už není tragédie staré inteligence, nýbrž té, která se teprve rodí, té nové, která se dusí v sevření, předepsaném cizí vůlí, ale která má dost síly už jen na sebezničení. [...] Všude je tu pocit hrůzy, která nevzniká z hladu, zimy, útoků bílých či rudých, ba ani od milionů hadů, ale z vědomí, že nad životem každého myslícího jednotlivce, nad jeho vůlí vládne nemilosrdný osud.“⁸⁷ Jistý podíl na současném stavu poezie a „nastolení rozpustilého tónu“ vidí také v textech futuristů, které autorka kritizovala již v dřívějších esejích a člancích o ruské literatuře.⁸⁸

Souběžně se v textu objevuje i další autorčino oblíbené téma – anonymní lidová slovesnost. Anekdoty a častušky, které Melniková-Papoušková sebrala sama nebo je shromáždila z ruských sborníků či periodik, jsou opět uváděny do kontextu revolučních událostí. Na rozmanitosti protikomunistických častušek autorka demonstruje aktuálnost a plastičnost tohoto žánru moderní „lidové“ poezie.⁸⁹ V návaznosti na častušky se reportáž věnuje i životu lidí mimo velká města. Právě u vesnického obyvatelstva je možné podle autorky pozorovat díky „přitažlivosti půdy“ jistou kontinuitu rozvoje tradic, zvyků a lidové kultury, ale také zcela zjevnou inertnost vůči revolučním událostem.

Reportáž Melnikové-Papouškové nebyla ojedinělou výpovědí o sovětském Rusku, která v 2. polovině 20. letch v Československu vznikla. Na formování obrazu sovětského Ruska u nás se podíleli především levicovní intelektuálové, ale

⁸⁶ Ibidem, s. 65.

⁸⁷ Ibidem, s. 36–37.

⁸⁸ Např. *Střepiny: (poznámky o ruské literatuře a psychologii)*. Praha: Kolokol, 1921, s. 170–179, Futurism jako oficiální bolševická poesie. *Čas*, roč. 31, č. 32, 8. 2. 1921, s. 2–3.

⁸⁹ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. *Rusko z blízka i z dálky*, s. 139.

také různé spolky, a to především Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem založená v roce 1924, díky které byli ve spolupráci s Všesvazovou společností pro kulturní vztahy se zahraničím (VOKS) realizovány mnohé cesty československých občanů do Sovětského svazu.⁹⁰

Jak poznamenává Šimová, problémem těchto reflexí je, že „soudobé uvažování přitom často spíše než reflektovanou skutečnost odráželo světonázor svých nositelů, jejich očekávání, obavy i frustrace z poválečného vývoje.“⁹¹ Vyhraněné postoje k sovětskému Rusku, reprezentované levicovými autory a prosovětsky orientovanou Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou, na straně jedné a protisovětskou rétorikou Československé strany národně demokratické na straně druhé, navíc často vedly k extrémní názorové polarizaci.

Na konci 20. let, kdy vychází *Rusko z blízka i z dálky*, vzniklo paralelně několik dalších textů majících ambici kriticky zhodnotit současný kulturně-politický stav sovětského Ruska. Nejedná se však o kritiku v duchu A. Gida, ale spíše o úlomkovité nástinu každodenních situací a vybraných témat (divadlo, tisk, náboženství atd.), které autoři pozorují a podrobují kritice prizmatem vlastních zkušeností. Jde především o texty z pera Jana Slavíka *Co jsem viděl v sovětském Rusku* (1926), Václava Tilleho *Moskva v listopadu* (1929), Josefa Kopty *Cesta do Moskvy* (1928), Josefa E. Šroma *V říši Stalinově* (1929) či Karla Velemínského *Rusko včera a dnes* (1929).⁹² V každé z výpovědí se do jisté míry také zrcadlí osobní zkušenosti autora.

Historik a od roku 1925 ředitel Ruského zahraničního historického archivu J. Slavík byl v sovětském Rusku hned několikrát a ve svých odborných studiích se

⁹⁰ Zásadní vliv na obraz sovětského Ruska měli podle Kateřiny Šimové především signatáři Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem – Theodor Bartošek, Josef Ludvík Fischer, Ladislav Görlich, Josef Hora, Josef Kopta, František Langer, Marie Majerová, Helena Malířová, Bohumil Mathesius, Zdeněk Nejedlý Stanislav Kostka Neumann, Ivan Olbracht, Jaroslav Seifert, František Xaver Šalda, Karel Teige a Jiří Weil, viz. ŠIMOVÁ, Kateřina – KOLENOVSKÁ, Daniela – DRÁPALA, Milan, ed. *Cesty do utopie: sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha: Prostor, 2017, s. 53. Na počátku 30. let vznikla vedle SHKS také Svaz přátel SSSR, jenž byl mnohem více zaměřen na dělnické členy a agitační funkci, viz *Ibidem*, s. 55.

⁹¹ *Ibidem*, s. 51.

⁹² SLAVÍK, Jan. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*. Praha: Svaz národního osvobození, 1926; TILLE, Václav – BLÜMLOVÁ, Dagmar, ed. *Moskva v listopadu*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2009; ŠROM, Josef Eduard. *V říši Stalinově*. Praha: Melantrich, 1929; VELEMÍNSKÝ, Karel. *Rusko včera a dnes: dojmy a úvahy z cest*. Praha: V. Petr, 1929.

převážně věnoval tématu porevolučního vývoje.⁹³ Právě díky zevrubné znalosti historických souvislostí se dokázal ve svých úsudcích držet stranou od paušálního odsouzení či přijetí revoluce.⁹⁴ Tu chápal jako transformační proces, který postupem času zanikne a Rusko povede k demokracii. Díky svým postojům a snaze o nezávislý pohled měl Slavík velmi obtížnou pozici – na straně jedné byl považován za bolševika, na straně druhé za šířitele antisovětských názorů.⁹⁵ Stejně jako Melniková-Papoušková se i Slavík ve svých textech věnuje problematice víry a morálky. Také on vidí v bolševismu, marxismu a socialismu nový druh náboženství, který je v Rusku udržitelný díky všudypřítomnému mesianismu, víře, tradici a ruskému altruismu: „Je to opojení z iluze občanské svobody, ze slov a slibů, že stát, který bolševici organisují a spravují, je pro vrstvu jedinou, že se bojuje o spásu lidstva na zemi. Je tu prostě síla víry, která tak dlouho byla základem teokratických států, kde král s feudální šlechtou a hierarchií vystupovali v roli vůdců a opatrovníků lidu na cestě k bohu. Podobně ‚aristokracie mozolů‘ přisvojila si tu vůdcovství na cestě k socialismu.“⁹⁶

K soudobé morálce Slavík zaujímá méně kritickou pozici než Melniková-Papoušková, když v sovětské realitě vidí pouze dvě „líhně chuligánství“, a to opilství a velké množství bezprizorných dětí. Ostře se vymezuje naopak vůči přehnané kritice mravního úpadku, který podle jiných autorů zavinila „bolševická amoralita“. Dále se Slavík ve svých reflexích věnuje především problematice antisemitismu, otázce vzdělání, dostupnosti bydlení, soukromému podnikání či osobnosti Lenina, ve kterém Slavík na straně jedné vidí symbol hmotného přínosu pro sovětské Rusko, na straně druhé praktického sociologa, který se dopouští falzifikace, aby dokázal oprávněnost svých postupů.

Další text pochází z pera literárního a divadelního historika a kritika, překladatele, publicisty Václava Tilleho. Ten navštívil společně s básníkem Otakarem Theerem Rusko poprvé roku 1912, kdy přijel na pozvání K. Kramáře na

⁹³ Slavík vydal postupně tři reportáže z jeho studijních cest do Sovětského svazu: *Co jsem viděl v sovětském Rusku* (1926), *Po druhé v sovětském Rusku* (1927), *Po třetí v sovětském Rusku* (1932). Jednotlivé cesty byly primárně zaměřeny na nákup literatury pro různá slavistická pracoviště a byly financovány ministerstvem zahraničí, viz ŠIMOVÁ, K. – KOLENOVSKÁ, D. – DRÁPALA, M., ed. *Cesty do utopie: sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, s. 53.

⁹⁴ SLAVÍK, Jan – BOUČEK, Jaroslav, ed. *Iluze a skutečnost*. Praha: Academia, 2000, s. 10–11.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 11.

⁹⁶ SLAVÍK, J. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*, 8–9.

Krym. V roce 1927 už navštívil Moskvu jakožto člen oficiální delegace při příležitosti oslav desátého výročí bolševické revoluce, a to společně s Vladislavem Vančurou, Zdeňkem Nejedlým a Josefem Koptou. Pro Tilleho text je příznačná velká míra apolitičnosti. Autor staví do centra zájmu především kulturu, konkrétně divadlo, a podstatnou část reportáže věnuje rozboru několika divadelních her. Díky svému smyslu pro detail zachoval Tille unikátní svědectví o řadě inscenací, zejména o scénografii avantgardních divadel.⁹⁷ Takto je například popisována první scéna Ostrovského *Lesy*: „Jeviště bez opony zabírá celou zadní třetinu ohromného sálu. Je velmi hluboké, zadní stěna je nabílená zeď domu, je na ní znát cihly i hranu komína a dvířka do něho vedoucí. Provaziště je obnaženo, vidíme jeho kovové rampy a pletivo lan. Vlevo vpředu stojí na jevišti pevný sloup, reflektor na něm osvětluje pozadí. Mimo to jsou v hledišti po každé straně tři reflektory s výměnnými barevnými clonami. Na zadní stěně jeviště visí vysoko filmové plátno; na ně jsou promítány názvy aktů a scén. Jeviště bez opony a bez dekorací je jakoby uzavřený svět pro sebe. Ale zároveň je symbolem splynutí jeviště s hledištěm. Není to obraz, ale prostě část hlediště, na které se rozvíjí život v jiné podobě. Prostora nezátížená požadavkem soustředěné, obrazové perspektivy skýtá lepší příležitost k pokusům o nové způsoby inscenace než naše obvyklá scéna. Mejerchold si tento způsob nevymyslí; vrátil se jen k jevišti středověkých mystérií.“⁹⁸

Podobně pečlivě Tille zachycuje např. exkurze do bývalých uměleckých sbírek Ščukina a Morozova nebo projekci Ejzenštejnova filmu *Deset dní, které otřáslý světem*. Detailní popisy kulturních událostí jsou doplněny reportážemi ze zájezdů pořádané VOKSem. Díky střídání rozsáhlých analýz s dojmy z moskevských ulic, cest do škol, továren, vězení se Tillemu povedlo zachytit „rytmus moskevského života“, a tím se přiblížit např. Weilově románu *Moskva-hranice*.⁹⁹

I přes apolitičnost a důraz na dění v oblasti kultury tímto textem proniká jistá skepse a obava, zda bude sovětská společnost schopna sjednotit a potlačit přirozené rozdíly: „Zásadní otázka zní, je-li kolektivum schopno vytvářet závody, které v dnešních státních útvarech vznikají podnikavostí jednotlivců a rostou

⁹⁷ Tille postupně navštívil divadlo Mejercholda, Vachtanga, Tairova, Pokusné divadlo, MCHAT, Malé divadlo, Židovské divadlo Granovského a Operní studio.

⁹⁸ TILLE, V. – BLÜMLOVÁ, D., ed. *Moskva v listopadu*, s. 42–43.

⁹⁹ Srov. *Ibidem*, s. 16.

vzájemnou jejich soutěží. Státní správa sovětů ovšem sama dovede vyvolat závody, kterých má potřebí; jde jen o to, jestli chce důsledně sama zřizovat ve všech oborech nutné závody, či chce-li přenechávat zakládání jich takovým závodním výborům. Je to v podstatě velmi vážná otázka sociologická: je-li společnost jako kolektivum samo o sobě tvůrčí.“¹⁰⁰

Při stejné příležitosti jako Tille navštívil Moskvu i někdejší legionář Josef Kopta. Ten v samotném úvodu deklaruje, že nemá ambice být nezávislým a spravedlivým, a spíše než objektivní pravdu chce svým čtenářům vylíčit své dojmy. Podobně jako ostatní autoři i on měl s ruskými reáliemi svou osobní zkušenost – od roku 1915 působil v československých legiích, a proto se jeho reflexe na mnohých místech prolíná se vzpomínkami na Rusko předrevoluční. Nehledě na fakt, že tyto postřehy mohou mít i z dnešního pohledu značnou výpovědní hodnotu, jeho text je podobně jako Tilleho *Moskva v listopadu* obsahově limitován samotným důvodem a organizací návštěvy: poměrně shodně oba zachycují každodenní program, kdy navštívili mnoho míst přes továrny, věznice, galerie, divadla a konečně také oslavy na Rudém náměstí. Lze si samozřejmě všimnout mnoha rozdílů – Kopta se do Ruska vrací a ví, čeho si chce všimnout, také se díky znalosti jazyka nebrání dialogům s dělníky, umělci a kolemjdoucími. Pro Tilleho je středobodem zájmu divadlo a umění, ostatní sféry života pozoruje spíše z dálky. Oba autoři pohlížejí na Moskvu především prizmatem návštěvníků z Evropy, jejichž výpovědi jsou sice fundované, do jisté míry založené na osobní zkušenosti s Ruskem (Kopta jako legionář a Tille jako divadelní historik znající ruskou avantgardu), ale nedisponují zdaleka takovým přehledem a citem pro dění v předrevolučním Rusku jako Melniková-Papoušková.

Mnohem déle mohl proměny sovětského Ruska sledovat diplomat československé mise Josef Eduard Šrom. Z jeho působení v moskevském úřadu v letech 1921–1922 a 1924–1930 vzniklo několik reportáží a úvah pro časopis *Zahraniční politika* a také knihy *Sovětské Rusko* (1924) a *V říši Stalinově* (1929). V posledním zmíněném textu Šrom pozoruje rozvoj porevolučního Ruska a to, jakým způsobem se rodí nová společnost, hnána entuziasmem revolučních myšlenek. Šrom je také jediným z vybraných autorů, jenž zachycuje (především díky povinnostem spojeným s diplomatickou službou) tuto transformaci v měřítku

¹⁰⁰ Ibidem, s. 60.

celého sovětského prostoru, a nikoli pouze Moskvy či Petrohradu, díky čemuž jsou v knize zastoupeny např. reportáže z návštěvy německých či židovských zemědělců na Ukrajině.

Ani Šrom se však ve svých úvahách neubrání pochybnostem ohledně budoucího vývoje: „Budou-li Židé stále tak houževnatí při budování svých hospodářství, jako jsou nyní, je jisto, že záhy se domohou lepšího života než jejich místní sousedé Ukrajinci. Je pak víc než jisto při povaze obou národů, že poměr jejich nebude potom hladký a idylický.“¹⁰¹ Podobné hypotézy také vyjadřuje ohledně budoucího působení J. V. Stalina, kterého nazývá rafinovaným a rozeným demagogem.¹⁰²

Poslední text *Rusko včera a dnes* pochází z pera českého pedagoga Karla Velemínského, který navštívil Rusko celkem třikrát – v letech 1907, 1910 a 1928. Tomu také odpovídá kompozice jeho dojmů a úvah z cest, kdy prizmatem předrevolučních zkušeností nahlíží na každodenní realitu (podobně jako Kopta nebo Tille) okem zkušeného cestovatele. Nejprve se tedy věnuje cestám z let 1907 a 1910, kdy zkoumá především stav ruského školství, ale zachycuje také návštěvu Lva Tolstého.¹⁰³ Podstatně delší část je věnována poslední návštěvě v roce 1928, kdy se Velemínský účastní stého výročí narození Tolstého v Moskvě, ale zároveň navštíví také Charkov nebo Leningrad. Tematické okruhy, podle kterých je členěn celý text do krátkých úvah a reportáží, jsou velmi podobné těm, které analyzuje Melniková-Papoušková: kulturní poměry, knihy a noviny, ruská divadla, ruská vesnice, lidé v Moskvě atd.

Shodně vnímá Velemínský revoluční změny, po kterých „nynější Rusko jest pokračovatelem starého“.¹⁰⁴ Zároveň však poznamenává, že „ruský člověk jest, pravda, již vyburcován ze svého klidu, jeho ‚ničeho‘ a ‚sejčas‘ (hned) není již tak klidné a sebejisté jako dříve“.¹⁰⁵ I když na stranu Ruska zaznívá otevřená kritika, a to především v oblasti školství, nevzdělanosti či stavu kultury, lze postřehnout Velemínského snahu alespoň částečně se vymezit oproti exaltované kritice sovětského Ruska a zdůraznit, že „Rusko nemůže být posuzováno výlučně podle

¹⁰¹ ŠROM, J. E. *V říši Stalinově*, s. 95.

¹⁰² *Ibidem*, s. 228.

¹⁰³ Podrobněji jsou obě Velemínského návštěvy reflektovány v knize *Československé vzpomínky na Jasnou Poljanu* (1925), zachycující setkání několika československých osobností s L. N. Tolstým.

¹⁰⁴ VELEMÍNSKÝ, K. *Rusko včera a dnes: dojmy a úvahy z cest*, s. 90.

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 89.

politiky vládnoucí strany, neboť žije také bohatým životem jiným a zachovalo si velkou část toho, co jsme dříve milovali“.¹⁰⁶ Na pozadí dojmů a postřehů z poslední cesty přidává Velemínský ještě vlastní ideální perspektivu rozvoje vztahů Ruska s Evropou včetně Československa, kdy by „Rusko přestalo hrát úlohu kolosa na hliněných nohou“.¹⁰⁷

Výše uvedený výčet textů ze druhé poloviny 20. let nelze považovat za zcela vyčerpávající.¹⁰⁸ Lze ho však vnímat jako ukázkou nového typu výpovědi, která je daleka bezmezné chvály sovětské reality a spíše se snaží na základě zkušeností autorů podat relativně vyvážené svědectví. Častým podnětem k vzniku těchto textů bylo přesvědčení, že kritika namířená vůči sovětskému Rusku mnohdy přehlíží jevy pozitivní, nebo alespoň ty, které se zdají být pozitivními. I mezi těmito texty zaujímá reportáž Melnikové-Papouškové poměrně výjimečné místo.

I když každý autor ve své knize zpracovává jiná témata, většina z nich koncipuje text v chronologickém sledu, tedy od příjezdu do Sovětského svazu přes železniční stanici Něgoreloje přes návštěvu Moskvy až do svého odjezdu. Překrývání některých témat navíc odráží skutečnost, že program celé návštěvy (politická vystoupení, divadelní představení, filmové projekce) byl striktně naplánován a autoři neměli možnost věnovat se libovolně svým vlastním zájmům nebo navštěvovat místa, která chtějí, ale museli si vybírat z exkurzí a zájezdů VOKSu. Jinak jsou koncipovány knihy Melnikové-Papouškové a J. E. Šroma. Ten měl možnost sledovat dění v sovětském Rusku jakožto diplomatický zástupce nejdéle, což se také projevuje v detailním rozboru jednotlivých témat, sledovaných po celou dobu jeho působení v Moskvě. Témata Melnikové-Papouškové se primárně opírají o obraz Ruska zprostředkovaný dobovým tiskem, který následně konfrontuje s vlastními návštěvami sovětského Ruska. Vzhledem ke skutečnosti, že cesty podnikala po boku Jaroslava Papouška, se nedomnívám, že by byla Melniková-Papoušková omezována podobně jako např. účastníci exkurzí VOKS.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 198.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 200.

¹⁰⁸ Z nejnovějších prací je reflexi sovětského Ruska věnována rozsáhlá antologie textů ŠIMOVÁ, K. – KOLENOVSKÁ, D. – DRÁPALA, M., ed. *Cesty do utopie: sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017 a disertační práce ŠIMOVÁ, K. *Cesty do Utopie. K obrazu sovětského Ruska v prostředí československé kulturní levice v meziválečném období*. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra ruských a východoevropských studií, 2020.

Zcela odlišnou pak zůstává osobní zkušenost, se kterou do sovětského Ruska autoři přijíždějí. Historik Slavík ji měl zprostředkovanou díky aktivním kontaktům s představiteli ruské emigrace v Praze, Tille byl naopak v Rusku již v letech 1912 a 1913, kdy poprvé navštívil Moskvu coby host Karla Kramáře. Kopta znal Rusko jako člen československých legií, do kterých vstoupil krátce po svém zajetí na ruské frontě v roce 1915. Hned dvakrát navštívil předrevoluční Rusko pedagog Velemínský, který byl při svých cestách v letech 1907 a 1910 hostem Tolstého v Jasně Poljaně. Konečně nejdéle působil v sovětském Rusku Šrom, který v diplomatických službách strávil téměř devět let. I přes tyto zkušenosti jednotlivých autorů je pohled emigrantky, která navíc nepříjíždí do Moskvy poprvé a která zde před svým odjezdem studovala, naprosto odlišný.

Možná právě díky své předrevoluční optice dokázala jako jediná vystihnout několik společenských problémů. Autorka si všímá například měnicí se morálky a rodící se „polointeligence“, ale také zhoršujícího se postavení žen v sovětské společnosti, které kriticky demonstruje na příkladu novinových článků informujících o hromadných znásilněních. Nejrazantněji se však v její výpovědi projevuje znalost soudobé ruské literatury, článků o sovětském Rusku vycházejících v Československu a v neposlední řadě samotného sovětského tisku. Výsledkem je ucelená výpověď založená nejen na vlastních postřezích, ale také na konfrontaci s literaturou a dobovým tiskem. Z tohoto hlediska představuje *Rusko z blízka i z dálky* detailní a autentický obraz společenských a kulturních proměn na pozadí předrevolučních a porevolučních let. Navíc jde o výpověď nikoliv optikou zahraničního pozorovatele, ale pohledem někoho, kdo se do země vrací a jemuž je mnoho souvislostí známo z dob dřívějších.

Ve své době byla kniha Melnikové-Papouškové přijata velmi kladně. Kritika především vyzdvihuje fakt, že si autorka všímá „více soukromého života všech vrstev dnešního Ruska než světa politického nebo hospodářského“ a že je schopna detailní komparace reality Ruska předrevolučního a současného.¹⁰⁹ Již zmiňovaného postavení žen, transformace inteligence a nových nešvarů společnosti si všímá kritika v periodiku České strany agrární *Venkov*, která má téměř varovný tón: „Stránku za stránkou dočítáme se v knížce nových a nových

¹⁰⁹ LOUBAL, František. N. Melniková-Papoušková: Rusko z blízka i z dálky. *Slovanský přehled*, roč. 21, 1929, s. 213.

dokumentů, které názorně a přesvědčivě dokazují, jaký je ten ráj ‚země volnosti‘, na niž naši bolševici ukazují jako na vzor státu budoucnosti.“¹¹⁰ V podobném duchu se nese i recenze z týdeníku *Zvon*, která parafrázuje autorčinu poznámku, že „nikde to nové, co po válce přišlo, nenabylo tak zrůdné formy jako v Rusku“.¹¹¹

I když Melniková-Papoušková téma sovětského Ruska postupem času opouští, stane se její text v roce 1949 impulzem k režimu poplatnému článku *Případ Naděždy Melnikové* v brněnské *Rovnosti*, který následně vyústí v pozastavení pedagogické činnosti Melnikové-Papouškové na Univerzitě Palackého v Olomouci. Kromě toho se její kniha ocitla počátkem 50. let na tzv. *Seznamu č. 1*, tedy seznamu literatury, která má být plošně stažena ze všech lidových knihoven. Jednalo se o již třetí vlnu cenzury knihoven, vykonávané na rozdíl od vln předchozích systematicky a také paralelně hned dvěma orgány – Ústavem dějin KSČ, odpovědným za cenzurní *Seznam č. 1*, a později Hlavní správou tiskového dohledu (HSTD), která měla na starosti (po vzoru Glavlitu) dohled nad knihovny. ¹¹² HSTD také sestavila další *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury*, jehož vznik je odhadován k roku 1954. Právě na něm figurovaly s poznámkou *protibolševické* i publikace Melnikové-Papouškové. ¹¹³ Konec platnosti těchto seznamů, tedy i vyřazení *Ruska z blízka i z dálky*, je podle Šámala datován rokem 1966. ¹¹⁴

3.3 Melniková-Papoušková na stránkách cizojazyčných periodik

Svým tématům se Melniková-Papoušková přirozeně nevěnuje pouze na stránkách českého tisku a v publikacích vydaných ve 20. letech, ale také v příspěvcích pro cizojazyčná periodika, přičemž ne vždy se jednalo o tisk výhradně zaměřený na emigrantskou komunitu. Následující kapitola podává alespoň částečný náhled na autorčinu práci pro ty časopisy, které byly během 20. a 30. let publikovány především v Praze, Paříži, Bělehradu a byly tištěny většinou v ruštině, ale také němčině, francouzštině, angličtině a srbštině. Vzhledem k rozmanitosti

¹¹⁰ [BRTNÍK, V.]. N. Melniková-Papoušková: Rusko z blízka i z dálky. *Venkov*, roč. 24, č. 58, 8. 3. 1929, s. 6.

¹¹¹ [-och-]. *Zvon*, roč. 29, č. 41, 1929, s. 575.

¹¹² ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*. Praha: Academia, 2009, s. 39–61.

¹¹³ *Ibidem*, s. 207.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 61.

témat, nepravidelnosti příspěvků a ve snaze neopakovat již zmiňované okruhy nebude tato problematika tematizována tak, jak tomu bylo v předchozích kapitolách. Budu se snažit spíše objasnit, jakým způsobem byl obsah jednotlivých periodik tvořen a jak se na publikačním procesu podílela Melniková-Papoušková.

Emigrantská periodika, která vycházela většinou v ruštině, představovala mnohdy nejdostupnější platformu, ve které mohli ruští emigranti po svém příjezdu do nové vlasti ihned svobodně publikovat. Často se také stala názorovou arénou, kde byla diskutována nejen otázka současného politického vývoje v Rusku či kulturního dění, ale také problematika pozice samotných emigrantů.¹¹⁵ Role Melnikové-Papouškové se na pozadí příspěvků jiných korespondentů odlišovala hned z několika důvodů. Autorka se díky širokým kontaktům Jaroslava Papouška poměrně rychle zorientovala v českých kulturních kruzích, a proto mohla na stránkách ruský psaných periodik referovat o aktuálním dění v českém kulturním prostředí. To nebylo pro obsah emigrantských časopisů zcela běžné, neboť emigrantští autoři spíše než o dialog kultur usilovali o sdílení aktuálního dění v „novém Rusku“ či v rámci jednotlivých zájmových komunit.

Se jménem J. Papouška, ale především V. Königa souvisí i další aspekt odlišující tvorbu Melnikové-Papouškové od počínání jiných emigrantů. Zejména díky nim jakožto překladatelům mohla autorka již zanedlouho po svém příjezdu do Prahy publikovat v českých periodikách, kde se etablovala mezi časté přispěvatele do literárněkritických a kulturních rubrik. Počtem a různorodostí tyto příspěvky značně převažují nad jejími články pro emigrantská periodika.

3.3.1 Volja Rossii

Přesto měla Melniková-Papoušková na formování obsahu některých periodik velký vliv. To platí především o časopisu *Volja Rossii*, který byl zřejmě prvním ruský psaným periodikem, do kterého tato „nejpracovitější externistka“ přispívala.¹¹⁶ Periodikum bylo založeno osobnostmi strany socialistických

¹¹⁵ Přehled emigrantských periodik vydávaných v Československu viz VACEK, Jiří – BABKA, Lukáš. *Hlasy vyhnaných: periodický tisk emigrace ze sovětského Ruska (1918-1945)*. Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 2009.

¹¹⁶ Označení Melnikové-Papouškové je citováno podle ZADRAŽILOVÁ, Miluše. Kritická rubrika časopisu *Volja Rossii* jako kolektivní text a jeho čtení ruskou emigrací. In: *Duchovní proudy ruské*

революционерů V. Zenzinovem, V. Lebeděvem, O. Minorem a J. Lazarevem, kteří společně s V. Suchomlinem a J. Stalinským patřili k nejčastějším přispěvatelům.¹¹⁷ Periodikum vycházelo nejdříve v prvních dvou letech jako týdeník (12. 9. 1920–9. 10. 1921), později krátce jako čtrnáctideník (leden–srpen 1922) a od roku 1922 jako měsíčník.¹¹⁸ Slovy Miluše Zadražilové byl „tmelem různorodých příspěvků redaktorů i přispěvatelů *Volji Rossii* především sakralizovaný příběh ‚eserské revoluce‘ jako významného mezníku popetrovské historie emancipace a evropeizace Ruska, vnímané jako pokračování světové republikánské a socialistické tradice.“¹¹⁹

Texty Melnikové-Papouškové do tohoto „příběhu“ poměrně dobře zapadají a do velké míry kopírují autorčino pole zájmů ve 20. a na počátku 30. let, a to jak v krátkých recenzích nově vydaných knih, tak delších studiích, portrétech autorů či polemických článcích. Její první příspěvky se objevují v letech 1921–1923 a věnují se především recenzím knih vydaných v Rusku i v emigrantských nakladatelstvích v Praze či Berlíně.¹²⁰ V této době se objevuje také několik článků recenzujících české texty nebo portréty některých českých tvůrčích osobností jako např. portrét Julia Zeyera nebo Františka Bílka, kterého Melniková-Papoušková považuje za „самого выдающегося представителя чехословацкого искусства“.¹²¹ Po krátké pauze se Melniková-Papoušková v roce 1925 do *Volji Rossii* vrací, tentokrát s rozsáhlejšími recenzemi díla Z. Gippiusové, A. Bloka,

a *ukrajinské emigrace v Československé republice (1919-1939)*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 1999, s. 151.

¹¹⁷ Z nejnovějších příspěvků věnovaných periodiku *Volja Rossii* IVANOVA, Anna. *Vosprijatije sovetskoj literatury russoj emigracijej: po materialam žurnala «Volja Rossii»*. Praha, 2020. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav východoevropských studií.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 151.

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 138.

¹²⁰ Jedná se např. o recenze knih *Силуэты русских художников* S. Makovského z nakladatelství *Naša reč (Воля России, roč 1, č. 30, 1. 10. 1922, s. 91–92)*, *Книга о Леониде Андрееве. Издание Гржебина, Петербург – Берлин*. (*Ibidem*, č. 31, 15. 10. 1922, s. 81–82), sborníku statí o A. Blokoví vydaného v Petrohradu v r. 1921 (*Об Александре Блоке. Ibidem*, č. 14, 8. 4. 1922, s. 22), *Чешский кукольный и русский народный театр Р. Bogatyryjova z berlínského nakladatelství Opoja* (П. Богатырев. Чешский кукольный и русский народный театр. *Ibidem*, roč. 2, č. 8–9, 1923, s. 119–120), *Конармия* I. Vabela vydané v Rusku (И. Бабель. Конармия. *Ibidem*, roč. 5, č. 8–9, 1926, s. 234–236), *Лето* I. Erenburga vydané v Rusku (Иля Эренбург. Лето 1925 года. *Ibidem*, č. 10, s. 171–173), *Третья фабрика* V. Šklovského vydané v Leningradu (В. Шкловский. Третья фабрика. *Ibidem*, roč. 6, č. 3, 1927, s. 187–189).

¹²¹ К юбилею Ю. Зейера. *Воля России, roč. 2, č. 113, 27. 1. 1921, s. 4–5*; Франтишек Билек (К 50-летнему юбилею). *Ibidem*, roč. 2, č. 2, 31.1.1923, s. 55–58.

L. Leonova, D. Sejfulinové, I. Babela, V. Nabokova, I. Erenburga, A. Voronského, V. Šklovského, J. Tyňjanova a dalších.¹²² Autorka se tak postupem času dostává od modernistických tvůrců k recenzím nové literatury, „v nichž nemohlo být prozatím využito všeho, co její popularizátorka věděla díky svým širokým osobním i písemným kontaktům se sovětskými spisovateli, zejména s dobře informovaným I. Erenburgem“.¹²³ Právě osobní kontakt s I. Erenburgem může být důvodem, proč se autorka jeho tvorbě věnuje opakovaně. I když recenze obvykle podávají hlavně základní informace o syžetu, struktuře a žánru textu, do příspěvků se silně promítá také autorčina znalost konkrétních reálií. V takovém případě pak neváhá Erenburgův text chápat doslovně a konfrontovat ho s realitou, což může v některých případech působit až poněkud nepatřičně: „*Лето* помечено деревенькой Le Lavandou, очевидно, ее жителей Эренбург и описал, но странная случайность, у меня как раз несколько свидетелей, русских, живших в этих краях и в 1925 и в 1926 г. и раздражающихся смехиом, услышав Эренбургские аттестации милых и гостеприимных обитателей юга Франции.“¹²⁴ V jiné recenzi dokonce uvažuje, že nový román *Бурная жизнь Лазика Ротиванеца* a zejména jeho protagonista byl přímo inspirován Naškovým Švejkem, protože „И. Эренбург знает Швейка, в этом не может быть никаких сомнений, даже больше, он, очевидно, принадлежит к его почитателям и по его образу и подобию сделал совего Лазика“.¹²⁵

Обecným problémem *Volji Rossii*, kterého si všímá Zadražilová a který lze postřehnout již ze samotné proporce „hlavních“ a „vedlejších“ textů, je dominance M. Slonima, jenž jako redaktor periodika formoval celý obsah a svými texty

¹²² Леонид Леонов. Ibidem, го.ч. 4, ч. 1, 1925, s. 241–245; Творчество Л. Сейфуллиной, Ibidem, ч. 4, s. 216–224; Константин Федин. Города и годы. Ibidem, ч. 9–10, s. 218–219; В. Сирин. Машенька. Ibidem, го.ч. 5, ч. 5, 1926, s. 196–197; А. Блок. Неизданные стихотворения 1897–1919 г. Ibidem, ч. 6–7, s. 229–232; И. Бабель. Конармия. Ibidem, ч. 8–9, s. 234–236; Илья Эренбург. Лето 1925 года. Ibidem, ч. 10, s. 171–173; В. Шкловский. Третья фабрика. Ibidem, го.ч. 6, ч. 3, 1927, s. 187–189; И. Эренбург. В проточном переулке. Ibidem, ч. 8–9, s. 213–216; Е. Замятин. Нечестивые рассказы. Ibidem, ч. 11–12, s. 294–296.

¹²³ ZADRAŽILOVÁ, M. Kritická rubrika časopisu Volja Rossii jako kolektivní text a jeho čtení ruskou emigrací. In: *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919-1939)*, s. 151.

¹²⁴ Илья Эренбург. Лето 1925 года. *Воля России*, s. 171–173.

¹²⁵ И. Эренбург и Я. Гашек. Ibidem, го.ч. 7, ч. 4, 1928, s. 119–121.

vymezoval „rámec volného pohybu ostatních přispěvatelů“. ¹²⁶ Přejít od „volnější“ *Volji Rossii* k „slonimocentrickému“ periodiku dává Zadražilová do souvislosti s postupným odstraňováním zdvojených příspěvků Slonima a Melnikové-Papouškové např. o L. Leonidovi, I. Babelovi nebo J. Zamjatinovi. Melniková-Papoušková se proto „musela uchýlit do volnějších oblastí, které byly ve *Volji Rossii* vnímány jako okrajovější“. ¹²⁷ A tak se postupem času autorčiny literárněkritické články čím dál častěji přesouvají ze sekce *Среди книг и журналов* do oddílu *Отзывы о книгах*, který měl spíše podobu krátkého přehledu a recenzí nově vydaných knih. ¹²⁸

Další transformace probíhá v oblasti tematických okruhů. Texty většiny autorů v literárněkritické rubrice se začínají častěji zaměřovat na témata kulturní, především z oblasti výtvarného umění či divadla. ¹²⁹ Tuto proměnu Zadražilová vysvětluje „ztrátou nadějí v plnohodnotnost literatury stalinského Ruska“ ze strany mnohých přispěvatelů. ¹³⁰ Sledovanou tendenci však u textů Melnikové-Papouškové nelze s naprostou přesností potvrdit, jelikož autorka zároveň patřila k jedněm z mála přispěvatelů paralelně sledujících dění v české literatuře a kulturním prostředí, kterých se zmiňovaná transformace nedotkla. V tomto smyslu by mohla být řazena po bok H. Jelínka, M. Rutteho, V. Vančury či V. Lebeděva, kteří o české literatuře také referovali, a v oblasti kultury vedle svého kolegy Nikolaje Jeleněva, jehož doménou bylo především české výtvarné umění. ¹³¹

¹²⁶ ZADRAŽILOVÁ, M. Kritická rubrika časopisu *Volja Rossii* jako kolektivní text a jeho čtení ruskou emigrací. In: *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919-1939)*, s. 151.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 151.

¹²⁸ Srov. např. recenze knih od r. 1927, kdy sice ještě vycházely paralelně s autorčinými studii, ale jejich počet výrazně dominoval: Ю. Тынянов. Кюкля. Повесть о декабристе. *Воля России*, roč. 6, č. 3, 1927, s. 191–192; Фельетон. Сборник статей под редакцией Ю. Тынянова и Б. Казанского. *Ibidem*, roč. 7, č. 1, 1928, s. 174–176; Тайна личности Достоевского. *Ibidem*, č. 11–12, s. 211–213; А. Мариенгоф. Циники. *Ibidem*, roč. 8, č. 1, 1929, s. 135–136; Марк Слоним. По золотой тропе. Чехословацкие впечатления. *Ibidem*, č. 5–6, s. 201–203; Илья Эренбург. 10 л. с. *Ibidem*, roč. 9, č. 1, 1930, s. 89–90.

¹²⁹ Jako příklad uvádí Zadražilová především studii V. Ščepkina o ruském ikonopisectví (Душа русского народа в его искусстве. *Ibidem*, roč. 8, č. 8–9, s. 68–87, dále také v č. 10, 11 a 12) či esej M. Cvetajevové o N. Gončarovové (Наталья Гончарова. *Ibidem*, roč. 8, č. 5–6, s. 37–69, dále také v č. 7 a 8–9).

¹³⁰ ZADRAŽILOVÁ, M. Kritická rubrika časopisu *Volja Rossii* jako kolektivní text a jeho čtení ruskou emigrací. In: *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919-1939)*, s. 155.

¹³¹ K českým tématům ve *Volji Rossii* srov. VACEK, Jiří. Interakce ruské a ukrajinské emigrace s českou a slovenskou vědou a kulturou v letech 1919–1945. In: VEBER, Václav (ed.). *Ruská a ukrajinská*

Ačkoli mezi časté přispěvatele patřil E. Beneš se svými polemikami o slovanství, J. Papoušek s politologickými a historicky zaměřenými eseji o vztazích Ruska a Československa nebo V. Archangelskij, který pravidelně referoval o sjezdech Československé strany národně-socialistické, byla „československá“ témata oproti těm „ruským“, a to především v kontrastu s např. dále zmiňovaným periodikem *Ruski archiv*, zastoupena méně.

Mnohé články Melnikové-Papouškové čerpají do jisté míry z jejích dříve vydaných textů *Studie z moderní ruské literatury* (1920), monografie o A. Blokově (1925) či ruský psané prvotiny *Антология русской поэзии XX столетия* a částečně také obsahově kopírují paralelně vydávané portréty a recenze v českých časopisech, jejichž počet je výrazně vyšší. Některé články dokonce vycházejí paralelně hned v několika jazykových mutacích. To platí např. pro článek *Еще один лик России* (1932), mapující proměny vztahu k tradicím a lidovému umění v sovětském Rusku. Totožný text vychází v témže roce v jugoslávském periodiku *Ruski archiv* pod názvem *Još jedna slika Rusije*, přičemž předlohou pro oba texty byl článek *Ještě jedna tvář Ruska otištěný v Přítomnosti* v roce 1931.¹³² Paralelní vydávání článků s podobným nebo dokonce shodným obsahem však nebylo ojedinelým jevem, jak ukazují například studie Mariny Cvetajevové tvorbě Natalie Gončarovové, publikované roku 1929.¹³³

Melniková-Papoušková publikovala své články nejen v době, kdy sídlila redakce *Volji Rossii* v Praze, ale také po roce 1927, kdy se její členové přestěhovali do Paříže. Korespondence s Vladimírem Lebeděvem ukazuje, že Melniková-Papoušková posílala do Paříže jak své, tak manželovy články a vzhledem k angažovanosti V. Lebeděva v jiných redakcích emigrantských periodik se jejich články dostávaly i do periodik *Ruski archiv* a *Narodna Volja*.¹³⁴ Jak ale vyplývá z citované korespondence z roku 1930, adresované manželům Papouškovým, spolupráce s autorkou neprobíhala vždy bez problémů: „Я не могу понять, что

emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií II. Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1994, s. 1–40.

¹³² Srov. *Еще один лик России. Воля России*, roč. 11, č. 4–6, 1932, s. 117–124; *Još jedna slika Rusije. Ruski archiv*, roč. 5, č. 16–17, 1932, s. 57–73; *Ještě jedna tvář Ruska. Přítomnost*, roč. 8, č. 47, 25. 11. 1931, s. 747–750.

¹³³ Srov. ЦВЕТАЕВА, Марина. Наталья Гончарова. *Воля России*, roč. 8, č. 5–6, s. 37–69, dále také v č. 7 a 8–9; Eadem. Наталија Гончарова. *Русски архив*, roč. 2, č. 4, 1929, s. 111–122.

¹³⁴ Např. SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 447, kart. 14, dopis V. Lebeděva N. F. Melnikové-Papouškové z 15. 5. 1931.

стало с Надеждой Филаретовной. Почему она порвала письменные сношения со мной? Почему не пишет ничего для «Р.А.», почему не пишет ничего для «Нар. Вол.» и для «В.Р.»? И почему не отвечает на мои письма? *Это не по дружески [...]* Я думаю, что Вы по прежнему, дорогая Надежда Филаретовна, будете нам помогать Вашими по этому отделу указаниями, советами, подысканием сотрудников и т.д. Я во всяком случае, был бы обижен, если бы Вы оказались в отношении меня менее милой, чем были во времена Марка Львовича[...].¹³⁵

Co však bylo důvodem roční pauzy, kdy Melniková-Papoušková nepublikovala ani neodpovídala na korespondenci V. Lebeděva, se mi bohužel doposud nepodařilo zjistit. Podle další korespondence z roku 1931 je zřejmé, že spolupráce všech zmíněných aktérů byla obnovena a probíhala do roku 1932, kdy *Volja Rossii* přestala vycházet.

3.3.2 Ruski archiv

Melniková-Papoušková nepublikovala své články pouze v Československu, ale také na stránkách časopisu *Ruski archiv* (*Руски архив*), vycházejícím v letech 1928–1939 v Bělehradě, či v bulharsky psaném periodiku *Narodna Volja* (*Народна воля*), vydávaném v Paříži. *Ruski archiv* měl v rámci emigrantského tisku poměrně unikátní postavení, jelikož vycházel v srbochorvatštině, a tak mohl kromě emigrantské komunity oslovovat také domácí jugoslávskou společnost. Velké množství článků pocházelo z pera vědců působících v Praze nebo Bělehradě a díky prostoru, který jim *Ruski archiv* nabízel, se většinou jednalo o delší studie mající charakter (vědecké) eseje či polemiky. Podstatnou část příspěvků do daného periodika tvořily texty M. Slonima, A. Remizova, M. Cvetajevové, I. Lapšina, J. Ljackého nebo manželů Papouškových. Nejednalo se tedy primárně o autory žijící v Bělehradě, ale z podstatné části také o pražské či pařížské emigranty.

Stanislava Barac charakterizuje pozici periodika následovně: „Jako bulletin Zemgoru, eserovské organizace, a práce eserovských redaktorů lze *Ruski archiv* jistě považovat za nástroj vlivu těch emigrantských skupin, které byly plně rozhodnuty neignorovat dědictví revoluce, ale pomoci v procesu další

¹³⁵ Ibidem, dopis V. Lebeděva N. F. Melnikové-Papouškové z 20. 1. 1929.

demokratizace společnosti, která by přemohla bolševický teror.“¹³⁶ Autoři nevystupovali proti sovětskému Rusku a priori odmítavě, často se ale díky absenci cenzury svobodně vyjadřovali k aktuálním událostem a vedli polemiku se sovětským tiskem. To bylo pro periodika tohoto zaměření celkem běžné, zde se však díky jazykové otevřenosti do diskuze zapojovala také jugoslávská společnost, pro kterou *Ruski archiv* nepředstavoval pouze pomyslné „okno do sovětského Ruska“, ale také plnohodnotnou společenskou a diskuzní platformu.

V tomto kontextu upozorňuje S. Barac na diskuzi kolem postavení žen v jugoslávské společnosti, která byla kladena do souvislosti s feministickým hnutím v Rusku.¹³⁷ Právě tomu se věnuje jeden z mála dochovaných článků dcery Melnikové-Papouškové Rufiny, která v té době žila v Československu. Text s názvem *Ljubav i brak u Sovjetskoj Rusiji* přináší náhled na současnou diskuzi v sovětském tisku (např. *Komsomolskaja pravda*) o roli ženy v nové sovětské společnosti a proměnách postavení žen na pozadí nových zákonů.¹³⁸ Podobně jako Naděžda Filaretovna v Rusku z blízka i z dálky upozorňuje na dezinterpretaci nové rozvodové politiky a sexuální svobody, která vede často k rozvratům manželství. I zde je patrná autorčina snaha o propojení studované problematiky se zprávami a příběhy posbíranými v dobovém sovětském tisku. Kromě toho R. Melniková-Papoušková staví celou otázku do kontextu příslušných výroků Lenina či Alexandry Kollontajové. Jak uvažuje Barac, „díky tomu je jugoslávská veřejnost přesně obeznámena s klíčovou sovětskou debatou o konceptu svobodné lásky a manželství a do značné míry s argumenty Kollontajové a Lenina“ a navíc představuje témata, která nebyla v jugoslávské společnosti běžně diskutována.¹³⁹

Na stránkách časopisu *Ruski archiv* však publikovala především Naděžda Melniková-Papoušková, a to v letech 1928–1937, což byla její nejdelší spolupráce s emigrantským periodikem. Autorčiny příspěvky do velké míry tematicky kopírují oblasti, jimiž se ve 20. a 30. letech odborně věnovala. V prvních letech počínaje rokem 1928 publikuje především texty mapující estetiku současného sovětského divadla, zvláště přístupy Tairova, Vachtangova a Mejercholda. Dále se, podobně

¹³⁶ БАРАЋ, Станислава. Женско питање у руском архиву. In: *Часопис Руски архив (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији*, Београд 2015, s. 156. Překlad RA.

¹³⁷ Ibidem, s. 162.

¹³⁸ МЕЛНИКОВА-ПАПОУШКОВА, Rufina. Ljubav i brak u Sovjetskoj Rusiji. *Руски архив*, roč. 8, č. 32–33, 1935, s. 159–173.

¹³⁹ БАРАЋ, Станислава. Женско питање у Руском архиву. In: *Часопис Руски архив (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији*, s. 167,171.

jako v *Rusku z blízka i z dálky* zabývá otázkou „staré“ a „nové“ sovětské inteligence, morálky a sovětskou satirou. V literárněkritických textech se v první řadě zaměřuje na obraz Ruska v dílech autorů zahraničních (např. Panait Istrati) i ruských (A. Blok). Po roce 1932 se v autorčiných příspěvcích stále častěji objevují témata folkloru a lidového umění, pohádek či stavu současného výtvarného umění v SSSR. Výjimku pak tvoří článek z roku 1936, který je věnován návštěvě Suvorova a Bagrationa v Praze roku 1799. Z tematického rozpětí článků, jež kopíruje do jisté míry obsah česky psaných publikací a příspěvků, vyplývá nejen posun od témat „ruských“ k „českým“, ale také velká tvůrčí svoboda, kterou příspěvatelům *Ruski archiv* nabízel.

Na druhou stranu byly od autorů vzhledem k povaze periodika jakožto „tlustého žurnálu“ požadovány většinou rozsáhlejší texty a nejednalo se pouze o posbíranou mozaiku kratších příspěvků, které byly dříve otištěny v českém či jiném tisku. Pro autorčinu práci je stěžejní – a ve zmiňovaných člancích se to projevuje v plné míře – práce s nejnovější literaturou a novinovými články, které zasazuje do rámce aktuálního dění v kultuře a příslušně komentuje. Podle S. Barác byly nejnovější prameny ze Sovětského svazu ruské komunitě zprostředkovány prostřednictvím Zemgoru, který zásoboval své knihovny jak periodickým tiskem, tak poslední uměleckou literaturou.¹⁴⁰ Melniková-Papoušková nebyla limitována pouze knihovnou Zemgoru, ale vycházela také z materiálů nasbíraných během několika pracovních cest do sovětského Ruska.

Nakolik byla existence periodika pro spoluzakladatele Vladimira Lebeděva důležitá, se projevuje v četné korespondenci s Melnikovou-Papouškovou z let 1928–1931. V té Lebeděv často žádá, aby se o vydávání zmínil také český tisk (v několika dopisech uvádí periodika *Centralnaja Jevropa*, *Prager Presse*, *Lidové noviny*, *Národní osvobození* či *Slovanský přehled*).¹⁴¹ Kromě toho opakovaně informuje o úspěchu časopisu a jeho kladném přijetí mezi čtenáři: „Радует меня успех ‚Рус. Арх.‘ в Сербии, Хорватии и Словении. Главные органы этих трех стран сделали нам *дикую* рекламу и журнал пошел *очень*. Подписка сильно

¹⁴⁰ Ibidem, s. 163.

¹⁴¹ V jednom z dopisů Lebeděv přesně uvádí: „Пожалуйста дайте о ‚Русск. Архиве‘ в ‚Центр. Евр.‘ а мы повторим в ‚Русск. Арх.‘ о ‚Центр. Евр.‘ и в ‚Лидовых Новинах‘ отметьте. Ведь Ripka мог бы дать заметку и ‚Prager Presse‘ и в ‚Народн. Освоб.‘.“ SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 447, kart. 14, nedat. dopis V. Lebeděva N. F. Melnikové-Papouškové.

растет.“¹⁴² V další korespondenci zmiňuje i pozitivní ohlasy kritiky: „В „Летописи Матице Српске“ N. 318, октябрь 1928 г., помещена огромная рецензия Д.ра Ив. Суботича прямо восторженно отзывающаяся о „Р. Арх.“ Очень расхвалена Над. Филаретовна, редакционная (моя), Миркина-Гецевича, Слонима. Все остальные рассказаны и похвалены. Словом – триумф. Журнал расхвален, как единственный, в своем роде, не эмигрантский, объективный.“¹⁴³

Z korespondence datované k roku 1931 vyplývá, že Melniková-Papoušková přispívá do časopisu *Ruski archiv* nejen vlastními články, ale zprostředkovává také texty jiných autorů. Kromě Jaroslava Papouška se jedná např. o hudebního skladatele a dirigenta Alexandra Petroviče Vaulina, žijícího v té době v Československu.¹⁴⁴

3.3.3 Centralnaja Jevropa

Tematicky odlišně se Melniková-Papoušková projevuje na stránkách rusky psaného periodika *Centralnaja Jevropa* (*Центральная Европа*), vydávaného jejím manželem J. Papouškem v letech 1927–1938. Rusky psaný časopis patřil společně s *Prager Presse*, *L'Europe Centrale* a *The Central European Observer* k těm, které měly, řečeno slovy Jaroslava Fukátka, primárně sloužit jako „jeden z nejdůležitějších informačních pramenů o naší republice“.¹⁴⁵ Tomuto zaměření odpovídal i samotný obsah. Vedle článků informujících o aktuální politické a ekonomické situaci v Československu a jiných slovanských zemích byl velký důraz kladen na prezentaci soudobé české literární a umělecké scény. V sekci *Литература и искусство* se střídaly portréty českých spisovatelů, hudebních skladatelů, architektů, sochařů či výtvarníků. Mezi nejčastější přispěvatele patřili kromě manželů Papouškových také V. König, P. Bogatyrjov, A. P. Vaulin, V. Lebeděv či A. L. Bem.

Autorčiny články se věnují především portrétům českých spisovatelů (K. Čapek, P. Bezruč, V. Vančura), výtvarných umělců (J. Zrzavý, A. Hoffmeister) či architektů (V. Hofman), ale také recenzím nových výstav či divadelních

¹⁴² Ibidem, dopis V. Lebeděva N. F. Melnikové-Papouškové z 20. 1. 1929.

¹⁴³ Ibidem, nedatovaný dopis V. Lebeděva N. F. Melnikové-Papouškové pravděpodobně z roku 1928.

¹⁴⁴ Ibidem, dopis V. Lebeděva N. F. Melnikové-Papouškové z 27. 4. 1931.

¹⁴⁵ [Dr. F. K.]. Hovory s nakladateli. *Přítomnost*, roč. 9, č. 34, 24. 8. 1932, s. 538.

inscenací.¹⁴⁶ Tematický posun od ruských literárních témat je dán nejen tím, že se oblast české kultury postupně stávala pro Melnikovou–Papouškovou aktuálnější, ale především posláním a náplní samotného periodika. Podobně jako v případě *Volji Rossii*, i zde je možné sledovat paralelní vydávání článků, které byly z ruského originálu překládány do německých a francouzských mutací, tedy *Prager Presse* a *L'Europe Centrale*.

Dochovaná korespondence s jednotlivými přispěvateli ukazuje, jak konkrétně spolupráce probíhala. Melniková–Papoušková často oslovovala své kolegy v zahraničí, kteří psali „na objednávku“ články věnující se především kulturnímu dění v jiných slovanských zemích nebo překlady české či cizojazyčné literatury. Jako příklad lze uvést spolupráci s bulharským novinářem, překladatelem a diplomatem Konstantinem Georgievem. Ten se na počátku 30. let pohyboval v kruzích ruské emigrace v Paříži, kde se věnoval především poezii a překladům. V roce 1936 odešel do Československa jako člen diplomatické mise, avšak po odmítnutí přísahy komunistické straně a následném odsouzení k trestu smrti uprchnul v roce 1949 zpět do Francie. Spolupráce s Melnikovou–Papouškovou začala počátkem roku 1930, kdy do periodika *Centralnaja Jevropa* posílá svůj první článek o bulharském výtvarném umění: „Запоздал послать Вам обещанную рукопись на тему о болгарских изобразительных искусствах, потому что пришлось ждать получения из Болгарии репродукций, кот. к сожалению и до сегодняшнего дня не получил. Не имея под руками журнала ‚Ц. Европы‘ и не будучи знаком с его общим тоном, мне было очень трудно писать для него и то, что я Вам посылаю, не вполне уверен, что оно отвечает Вашим требованиям. Тему свою я развил, имея ввиду, что читателями журнала являются преимущественно славяне, интерес которых к подобным темам шире, чем у западноевропейцев.“¹⁴⁷

¹⁴⁶ Např. Современная чехословацкая керамика. *Центральная Европа*, гош. 1, č. 13, 1927, s. 5–6; Чешские портреты: В. Ванчура. *Ibidem*, č. 15, s. 7; Чешские портреты: Властислав Гофман. *Ibidem*, č. 16, s. 6; Чешские портреты: Петр Безруч. *Ibidem*, č. 17, s. 9; Веселая выставка: Карикатура А. В. Гофмейстера. *Ibidem*, č. 19, s. 7; Чешские портреты: Ян Зрзавы. *Ibidem*, č. 28, s. 6; Чешские портреты: Вацлав Шпала. *Центральная Европа*, гош. 2, č. 13, 1928, s. 5; Чешские портреты: Карел Чапек. *Ibidem*, č. 41, s. 6; По пражским театрам. *Ibidem*, гош. 3, č. 2, 1929; По пражским выставкам. *Ibidem*, č. 22, s. 8.

¹⁴⁷ SOKA ČL, fond Papoušková–Melniková Naděжда, inv. č. 59, sign. 163, kart. 8, dopis K. Georgieva N. F. Melnikové–Papouškové z 6. 7. 1930.

Téhož roku posílá Melnikové-Papouškové další materiály vztahující se k současné bulharské literatuře, divadlu a výtvarnému umění: „Исполняя Ваше заранее задание, высылаю Вам для „Центральной Европы“ следующее:

1.) Болгарский театр – статья с портретами самого большого драматического артиста Болгарии Кр. Сарафова и энергичного театрала, имя которого известнейшее во всей стране – Матея Икономова. Хотелось послать Вам и здание Народного Театра в Софии, но недостал снимка.

2.) Рассказ современного писателя Зорана Зовкова ‚Кладь‘, иллюстрирующий болгарскую прозу.

3.) Репродукцию картин болгарских художников (Вам на выбор)

4.) Насчет поэзии должен был обратиться к моему другу К. Бальмонту – чтобы дать безукоризненные и музыкальные переводы. ‚Лоза‘ - образец болгарских песен, ‚Вечерний час‘ – стихотворение патриарха болгарской поэзии Ив. Вазова, стихи близкого Яну Касперовичу болгарского поэта Н. В. Ракитина и стихи наших модернистов Ем. Димитрова И Лилиева. Если хотите воспользоваться этими трудами Бальмонта, нужно иметь ввиду, что его обыкновенный гонорар 2–3 fr. за строку.“¹⁴⁸

Dalším spolupracovníkem, přispívajícím do časopisu *Centralnaja Jevropa*, byl překladatel české poezie do ruštiny a redaktor ruských novin v Užhorodu *Карпаторусский голос* Jevgenij Leopoldovič Nedzelskij (1894–1961). Ten pro Melnikovou-Papouškovou zajišťoval ruské překlady O. Březiny, J. S. Machara, J. Seiferta, A. Sovy, M. Rutteho, O. Fišera, F. Šrámka, J. Wolкера, F. Kubky, R. Medka a dalších.¹⁴⁹ Kromě toho přispíval také články o českých spisovatelích a současné karpatoruské literatuře. Vzájemná korespondence je mimojiné také ilustrací poměrně složité situace ruských emigrantů v této části Československa. Nedzelskij se totiž kromě nabídek jednotlivých překladů také zmiňuje

¹⁴⁸ Ibidem, inv. č. 59, sign. 163, kart. 8, dopis K. Georieva N. F. Melnikové-Papouškové z roku 1930 (blíže nedat.).

¹⁴⁹ Nedzelskij přímo píše: „Могу предложить темы: Период этнографической фальсификации у славян, Российские издания на Подкарпатской Руси (с 17 в., Русск. Народ. Архив О-ва им. А. Духновича), темы и формы поэзии Отакара Бржезины, вышивки Подкарпатской Руси. Имею переводы из чешских поэтов, помимо старших, из современников: О. Бржезины, И. С. Махара, А. Совы, М. Рутте, О. Фишера, Ф. Шрамка, П. Кржички, И. Волькера, Ф. Кубки, Р. Медка, Я. Сейферта. М.б. к осени мне удастся издать книжечку «Из чешской лирики» с очерком, а до осени м.б. Вы часть напечатаете в журнале: хотя это и не в обычае у Вас, да полезнее для читателя: ведь есть же у Вас иллюстрации к живописи, скульптуре и пр. Viz SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděжда, inv. č. 59, kart. 15, dopis J. L. Nedzelského N. F. Melnikové-Papouškové z 4. 7. 1928.

o nedostatečné finanční pomoci ze strany ministerstva zahraničí: „А есть к Вам действительно большая просьба. Службу я имею в О-ве Духновича – целый день за 700 кч. Живу с женой. Получал со сих пор от Мин. загр. дел пособие в 400 кч. в месяц, т. е. меньше всех. Но больше я не просил и не хочу, потому что подрабатываю. Без этого пособия мне придется трудно, т.к. два летних месяца я вообще ничего не получаю. Но у комитета почему-то сложилось мнение, что нуждаются в субвенции те, что живут в Праге. Мне г. Заблоцкий намекнул, что ввиду сокращений я не могу дальше рассчитывать на помощь. Я бы и сам рад жить окончательно на собственных хлебах, но целый год жена мучалась с камнями и я не мог ее заставить работать, а сам работал изо всех сил но не все заработки получал. [...] Вот я прошу Вас, Надежда Филаретовна, примите во внимание мою голову и трудоспособность, Вы ее отчасти знаете, и попросите г. Завазала, что если будут давать помощь, то чтобы меня не вычеркивали. [...] Эта просьба – особая, она не входит в круг нашей литературной работы.“¹⁵⁰

Z obsahu další korespondence vyplývá, že se Melnikové-Papouškové pravděpodobně prostřednictvím kontaktů Jaroslava Papouška na ministerstvu zahraničí nakonec podařilo dojednat pro Nedzelského vyšší finanční podporu: „Приношу Вам глубокую благодарность за помощь в моей субсидии. Я просто отдыхаю при мысли, что дело решилось так благоприятно. Передайте Я. Ф. мою глубочайшую благодарность.“¹⁵¹

Informace o polské literatuře a především překlady české poezie zprostředkovával Sergej Kulakovskij (1892–1949). Narodil se do rodiny byzantologa, filologa a spisovatele Juliana Kulakovského a po zakončení studií filologie v Moskvě a Petrohradě a medievistiky v Lipsku a Paříži odešel roku 1925 do Polska, kde přednášel na několika univerzitách (např. Polská svobodná národní univerzita). Podobně jako Georgij Klinger či Lev Gomolickij patří do skupiny emigrantů, kteří se zapojili do polského literárního a kulturního dění, ale zároveň působili v kruzích ruské emigrace v Polsku. V tomto prostředí byl Kulakovskij se svými pracemi (např. *Современная польские поэты. В очерках Сергея*

¹⁵⁰ Ibidem, dopis J. L. Nedzelského N. F. Melnikové-Papouškové z 28. 11. 1929.

¹⁵¹ Ibidem, dopis J. L. Nedzelského N. F. Melnikové-Papouškové z 21. 1. 1930.

Кулаковского и переводах Михаила Хороманского, 1929) považován za významného propagátora polské literatury.¹⁵²

Emigrantská periodika byla často silně provázána a jednotliví autoři přispívali paralelně do několika z nich. O silném sepětí uvedených časopisů s Prahou svědčí zejména fakt, že mnoho ruských vědců žijících v Československu publikovalo své statě právě v bělehradských periodikách (např. *Записки Русского научного института*) a naopak mnoho emigrantů z Bělehradu vystupovalo se svými přednáškami na půdě emigrantských institucí v Praze.¹⁵³ Provázanost na úrovni periodik byla možná především díky osobnosti V. Lebeděva, který paralelně působil jako redaktor několika emigrantských časopisů.¹⁵⁴ Z korespondence uložené v osobním archivu Melnikové-Papouškové vyplývá, že velkou měrou se na formování obsahu jednotlivých časopisů podíleli i manželé Papouškovi. Díky této spolupráci vznikl jakýsi most mezi jednotlivými centry emigrace, který zprostředkoval kontakty nejen mezi ruskými kolegy, ale také mezi inteligencí jednotlivých států. V budoucnu mohou tyto archivní materiály přispět nejen k detailnějšímu studiu emigrantských periodik, ale především k pochopení mnohdy přehlíženého propojení jednotlivých center emigrace.

3.4 Z ruských vesnic na pařížské výstavy: divadelní a umělecká scéna 20. let pohledem Melnikové-Papouškové

Vedle reflexe soudobé literatury a mnohostranné sovětské reality byla součástí kritické tvorby Melnikové-Papouškové také témata z oblasti divadla a umění. Četné recenze, eseje a reportáže, často založené na autorčiných cestách do zahraničí, informují o aktuálním dění na ruskojazyčné kulturní scéně, a to jak na emigrantské, tak na domácí, přičemž největší pozornost Melniková-Papoušková věnuje divadelní tvorbě. I když se autorka při svých studiích nevěnovala teatrologickým disciplínám, lze usuzovat, že tento zájem podobně jako

¹⁵²Srov. ZIENKIEWICZ, Tadeusz. Sergiusz Kułakowski – popularyzator literatury polskiej w środowisku emigracji rosyjskiej. In: *Acta Polono-Rhutenica*, č. 5, s. 151–160, 2000.

¹⁵³ Mezi „pražské“ ruské emigranty publikující v Bělehradě patří např. I. I. Lapšin, A. N. Fatějev, S. G. Puškarjov, A. V. Florovskij, N. O. Losskij, P. A. Ostruchov. Do Prahy naopak často přijížděli z Bělehradu např. P. B. Struve, F. V. Taranovskij či E. V. Spektorskij, který v letech 1927–1928 působil jako děkan Ruské právnické fakulty v Praze.

¹⁵⁴ Ruski archiv v Bělehradě, Volja Rossii v Praze, Narodnaja volja v Sofii.

např. u literatury či umění mohl plynout z odborné činnosti A. N. Veselovského, který se kromě literárních témat věnoval také historii evropského divadla.¹⁵⁵

Svou roli sehrál také významný germanista Otokar Fischer, který zároveň působil nejdříve jako dramaturg (1911–1912) a později jako šéf činohry (1936–1938) v Národním divadle. Díky jeho spolupráci s mnohými časopisy (např. *Přehled*, *Česká revue*, *Národ*, *Cesta*, *Lidové noviny*, *Prager Presse*), ale především díky Fischerově redaktorské činnosti v *Jevišti* (1920–1921) zde vycházely divadelní recenze i Melnikové-Papouškové.¹⁵⁶ Fischerovi také pravidelně zasílala postřehy ze zahraničních cest (Budapešť, Subotica, Międzyzdroje) a divadelních představení (Berlín).¹⁵⁷

Kromě specializovaných časopisů *Jeviště* a *Československé divadlo* přispívá Melniková-Papoušková do *Času*, *Lidových novin* či *Slovanského přehledu*. Převážnou část článků tvoří recenze her, které Melniková-Papoušková sama navštívila, nebo o nich informuje prostřednictvím rusky psaných kritik. Podobně jako u literárněkritických článků i zde převládá snaha přiblížit kulturní a historický kontext, díky čemuž jednotlivé články zachycují také poměry na divadelních scénách v první polovině 20. let. Jako příklad uvádím článek *Moskevská divadla v sezoně 1923–1924*, pojednávající o nejnovějších titulech, které jsou předmětem i dalších autorčiných recenzí. Zatímco o inscenacích z roku 1923 se Melniková-Papoušková vyjadřuje v superlativech, u nejnovějších adaptací Leskovova *Marnotratníka* a Shawovy *Svaté Jany* komentuje zřetelnou deformaci původních předloh, která je slovy autorky důsledkem nátlaku na repertoár a činnost akademických divadel.¹⁵⁸

Další články mají charakter obecnějších pojednání o historii ruského divadla, vlivu revolučních událostí na současná dramata či historii jednotlivých

¹⁵⁵ Srov. např. ВЕСЕЛОВСКИЙ, Алексей Николаевич. Старинный театр в Европе. Москва: Типография Бахметева, 1870.

¹⁵⁶ Jedná se např. o články Ráz dramatické tvorby u Merežkovského. *Jeviště*, roč. 1, č. 4, 1920, s. 42–44; Symbolismus v tvorbě N. V. Gogola. *Ibidem*, č. 10, s. 117–118; O divadelní úpravě F. M. Dostojevského. *Ibidem*, č. 33, s. 379–380; Dnešní ruské divadlo. *Ibidem*, č. 48, s. 542–544; Teoretické úvahy o proletářském divadle. *Ibidem*, roč. 2, č. 7, 1921, s. 99–101; Teorie Stanislavského. *Ibidem*, č. 17, s. 263–264; Divadlo A. Bloka. *Ibidem*, roč. 3, č. 14, 1922, s. 206–210; Ruské R.U.R. *Ibidem*, č. 24, s. 358–360.

¹⁵⁷ LA PNP, fond Fischer Otokar, dopisní lístky a pohledy N. F. Melnikové-Papouškové O. Fischerovi z 8. 2. 1922, 20. 3. 1922, 22. 4. 1922, 27. 6. 1922, 5. 7. 1922.

¹⁵⁸ Moskevská divadla v sezoně 1923–1924. *Lidové noviny*, roč. 32, č. 643, 24. 12. 1924, s. 7.

scén. Příležitostně publikuje portréty současných dramatiků, především Jevgenije Vachtangova, kterému věnovala rozsáhlejší studii v *Československém divadle*, dále D. Merežkovského, A. Tairova či P. Kerženceva.¹⁵⁹

Melniková-Papoušková si ve svých článcích o ruské divadelní scéně všímá nejen proměny repertoáru pod vlivem aktuální politické situace, ale také postupně narůstajícího počtu inscenací z pera avantgardních umělců (především Mejercholda, Jevreinova či Tairova), jejichž tvorbu hodnotí autorka jako slepou uličku.¹⁶⁰ Podobně uvažuje o scénografii her těchto umělců. Nejzřetelněji se tyto autorčiny názory projeví v reportáži z pařížské výstavy dekorativního umění v roce 1925, ze které je vzhledem k malému zastoupení reprezentace akademických divadel patrné vítězství „konstruktivismu, purismu a nepříjemných kuriozit, plných nechápavého napodobení“.¹⁶¹

To, že autorka sympatizuje spíše s tvorbou tradičních akademických divadel, lze usuzovat nejen z kladného hodnocení inscenací na těchto scénách, ale zejména z několika článků o Moskevském uměleckém divadle, které považuje nejen za „uzavřený, dokonalý výtvar ruského scénického umění předrevoluční epochy“, ale také za „ideální odraz ruské literatury“.¹⁶² Při příležitosti hostování souboru MCHT v Praze v roce 1921 vydala autorka brožuru *Moskevské umělecké divadlo*, pojednávající jak o historii samotné scény, tak o specifiku Stanislavského přístupů k divadelní režii.¹⁶³

Podobné východisko jako v případě divadelních témat lze nalézt i v autorčině zájmu o výtvarné umění, jehož teorie a historie byly obsahem několika přednáškových cyklů na Moskevských vyšších ženských kurzech.¹⁶⁴ I když se tato oblast stane doménou autorčiných publikací v dalších dekádách, uvádím pro úplnost alespoň několik textů bezprostředně se týkajících výtvarného umění. Nejobsáhleji se této oblasti věnuje v již zmiňovaném periodiku *Centralnaja Jevropa*, na jehož stránkách představuje současné české výtvarné umělce, ale také recenzuje soudobé výstavy. V česky psaném periodickém tisku převládají články

¹⁵⁹ Dva teoretikové současného ruského divadla. *Československé divadlo*, roč. 1, č. 2–3, 1923; Jevgenij Vachtangov. *Ibidem*, roč. 5, 1927, s. 66, 83, 102, 117, 149, 163; Ráz dramatické tvorby u Merežkovského. *Jevišťe*, roč. 1, č. 4, 1920;

¹⁶⁰ Kulturní poznámky. *Čas*, roč. 32, č. 23, 28. 1. 1922, s. 1–2.

¹⁶¹ Ruské divadlo na pařížské výstavě. *Lidové noviny*, roč. 33, č. 484, 27. 9. 1925, s. 7.

¹⁶² Eadem. Dojmy z moskevského Uměleckého divadla. *Čas*, roč. 31, č. 113, 21. 5. 1921, s. 113.

¹⁶³ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Moskevské umělecké divadlo*. Praha: Čin, 1921

¹⁶⁴ SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 66, kart. 31, 36, zapsané přednášky.

o aktuálním dění na ruské umělecké scéně. Přestože těchto reportáží není mnoho, jde vzhledem k obecné absenci informací o sovětské kultuře na počátku 20. let o poměrně ojedinělý náhled do soudobého ruského uměleckého prostředí.

Jedním z prvních autorčiných článků byl rozhovor s Romanem Jakobsonem, vystupujícím tehdy v roli člena sovětského Červeného kříže. Ten komentuje narůstající počet knihoven, muzejních institucí či nové literárněvědné a uměnovědné publikace. I když se jedná spíše o výčet jmen, titulů a institucí než zhodnocení celkového stavu, je možné tyto zprávy prizmatem doby vnímat jako snahu o alespoň částečné zprostředkování soudobého kulturního dění v sovětském Rusku.

Podobně je tomu v reportáži o nově otevřeném Muzeu ruského malířství z roku 1925. I když jej Melniková-Papoušková prezentuje jako novou instituci zaměřující se na umění konce 19. a začátku 20. století, jedná se původně o sbírky Muzea malířství (Музей живописной культуры), které se důsledkem restrukturalizace v letech 1924–1925 staly součástí Treťjakovské galerie. Formou výčtu jmen avantgardních umělců a děl zastoupených v jednotlivých sálech Melniková-Papoušková postupně prezentuje celou sbírku tohoto muzea a závěrem dodává svou kritiku tvorby K. Maleviče, V. Kandinského a A. Rodčenska: „Vše je to pokusná práce nad základními problémy malířství. Všechno je to snad užitečné a potřebné, ale přece je divné, proč to vše visí v galerii a neodpočívá v atelieru do té doby, než umělec ze všech těchto svých pokusů nevyvodí něco pozitivního.“¹⁶⁵

Jako mimořádný co do šíře a autentičnosti hodnotí Hana Rousová autorčin pohled na fenomén ruské avantgardní keramiky v článku *Nový ruský porculán* z roku 1925.¹⁶⁶ Melniková-Papoušková zde detailně analyzuje produkci státních podniků, zejména pak dekorativní tvorbu umělců Čechoninovy školy, Ščekotichinové, Adamoviče či suprematistů. Navíc si všímá dobového kontextu vnímání nové tvorby keramiků a umělců.¹⁶⁷ Zaprvé zdůrazňuje fakt „že samo zpracování revolučních námětů, jakož i tvaru porculánu (samy předměty ve většině případů jsou ještě z císařských podniků a na některých z nich jsou dokonce dvě

¹⁶⁵ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. Museum ruského soudobého malířství. Lidové noviny, roč. 33, č. 2, 2. 1. 1925, s. 7.

¹⁶⁶ Srov. ROUSOVÁ, Hana. *Abstrakce: Čechy mezi centry modernity 1918–1950*. Praha: Arbor vitae societas, 2015, s. 105.

¹⁶⁷ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. Nový ruský porculán. In: *Bytová kultura*. Brno: Jan Vaněk, roč. 1, č. 1, 1924–1925, s. 14–16.

značky, carská a sovětská) úzce navazuje na pevnou, starou tradici a ničím není spojeno s tak zvanou proletářskou kulturou“. ¹⁶⁸ Zadruhé zmiňuje zcela pragmatické důvody nedostupnosti této keramiky široké veřejnosti: „Do krámu chodí se jako na výstavu nebo do musea [...], čajník je v našich penězích za 200 Kč, šálek 150 Kč a univerzitní profesor v téže valutě nedostává více jak 500–600 Kč.“¹⁶⁹

Některé postřehy se později v nezměněné podobě stanou kapitolami knihy *Rusko z blízka i z dálky*. Zatímco v reportážích Melniková-Papoušková zachycuje především stav ruské kultury v obecné rovině, ve své další publikaci *Sovětské častušky*, doplněné několika kresbami G. Musatova, studuje podrobněji ruskou lidovou slovesnost na pozadí sovětských reálií. ¹⁷⁰ Kolekci krátkých textů publikovaných v českém překladu Melniková-Papoušková posbírala především ze sovětského tisku, ale také z vlastních cest. Mnoho především protisovětských častušek pochází především z vědeckých studií. Impulzem pro vznik knihy byla podle autorky především snaha zachytit „všední tvář velikých událostí, o které bude zájem i v budoucnosti“. ¹⁷¹ Mezi texty, které jsou tematicky řazeny do několika okruhů, jasně dominují častušky se satirickým a politickým podtextem. Kvůli nim byla i tato kniha v 50. letech zařazena mezi „protibolševické“. Právě satirický podtext je podle autorky jedním z důvodů velké popularity častušek napříč všemi generacemi: „[...] uvědomělejší lidi vábí k častušce její satirická a propagandistická stránka. Nesmí se zapomenouti na jeden nesmírně důležitý faktor, a to nedostatek svobody slova a tisku v nynějším Rusku a zároveň, z části také v důsledku toho, na prostý nedostatek literatury pro nižší kruhy, které začaly cítit potřebu čtení, sebevzdělání a kritiky“. ¹⁷² S podobnými cíli pak vznikla ještě sbírka *SSSR v satíře i humoru* z roku 1933. V ní se autorka ve snaze zmapovat „odraz skutečného, každodenního života v představě průměrného člověka, z něhož je složen národ a který ve skutečnosti je podstatou každého státu,“ zaměřuje již výhradně na anekdoty satirizující sovětské politické, kulturní i každodenní reálie. ¹⁷³

¹⁶⁸ Ibidem, s. 15.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna – MUSATOV, Grigorij. *Sovětské častušky*. Praha: Aventinum, 1929.

¹⁷¹ Ibidem, s. 26.

¹⁷² Ibidem, s. 20–21.

¹⁷³ Eadem. *SSSR v satíře i humoru*. Praha: Orbis, 1933, s. 5.

Celkový zájem o umění spojují někteří autoři se studiem Melnikové-Papouškové na elitní umělecké škole École du Louvre.¹⁷⁴ V archivech samotné instituce se mi doposud nepodařilo naleznout důkaz, že by zde autorka jakýmkoliv způsobem působila.¹⁷⁵ Je však pravdou, že Paříž během 20. a 30. let opakovaně navštívila a udržovala písemné kontakty s několika tamními profesory. Pokud tedy Melniková-Papoušková na École du Louvre opravdu studovala, pak spíše jako příležitostná posluchačka jednotlivých přednášek či ateliérů, nikoliv formou pravidelného studia.

Vedle publikací a článků je zcela zásadní také kurátorská činnost, jíž se Melniková-Papoušková věnovala od druhé poloviny 20. let. letech. Díky kontaktům s ruským umělci v Československu a v Paříži se podílela na organizaci výstav G. Musatova (1927) či I. Puniho (1929). Během dalších let zásadním způsobem přispěla k obohacení českých galerijních sbírek o ruské umělce.

Jakkoli jsou texty o dění na divadelní a umělecké scéně méně početné než články a publikace o ruské literatuře, neznamená to v žádném případě, že by této oblasti Melniková-Papoušková věnovala menší pozornost. Nepoměr lze vysvětlit především absencí informací o uměleckém dění v Rusku, které nebyly tak snadno dostupné jako literární texty distribuované prostřednictvím různých kanálů včetně emigrantských komunit či diplomatických misí. Na pozadí těchto okolností jsou autorčiny postřehy z návštěv divadelních inscenací či výstav autentickým svědectvím o transformaci ruské kultury v prvních porevolučních letech. Jednotlivé oblasti autorčiných zájmů vycházejí nejen z jejího odborného vzdělání, ale jsou do jisté míry ovlivněny také osobnostmi, se kterými se během 20. let seznámila. Autorčin zájem o divadlo formovala především spolupráce s O. Fischerem, díky němuž publikovala své teatrologické články v *Jevišti* a dalších

¹⁷⁴ např. ZADRAŽILOVÁ, Miluše. Kritická rubrika časopisu *Volja Rossii* jako kolektivní text a jeho čtení ruskou emigrací. In: *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919-1939)*, s. 150; BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta, 2007, sv. 1 s. 147; MALÝ, Zbyšek – Malá, Alena. *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2002*. Ostrava: Výtvarné centrum Chagall, sv. 8, 2002 s. 211; VŠETIČKA, František. Na hlubokém sametovém pozadí (Naděžda Melniková-Papoušková). In: *Olomoucký archivní sborník*. Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, č. 7, s. 174; ФИРСОВ, Евгений Федорович. Счастливым финал бутырской love story чеха Ярослава Папоушека. In: *Мecenat и мир*. 2003, č. 21–24, nestr. 2003. Dostupné online: <http://www.mecenat-and-world.ru/21-24/firsov1.htm>.

¹⁷⁵ FNA, Archives des musées nationaux – École du Louvre (série FF), složky č. 20150334/91 (Registre des auditeurs de l'École du Louvre) a 20150334/92 (Registre des élèves de l'École du Louvre 1912–1930).

specializovaných časopisech. Kontakty s uměleckou komunitou ruské Paříže naopak vyústily v autorčinu spolupráci na prezentaci ruských výtvarných umělců v Praze.

4 ODA. BLOKA K M. LARIONOVI: ČINNOST MELNIKOVÉ-PAPOUŠKOVÉ VE 30. LETECH

Nová dekáda přinesla do života Melnikové-Papouškové mnoho změn a nových zájmů. Když v roce 1930 vydala recenzi knihy Panaita Istratiho *Vers l'autre flamme*, popisující Istratiho deziluze ze sovětské reality, autorka svým doprovodným komentářem zároveň předeštlala situaci, ve které se ruská literatura nachází. Vedle jejího postřehu o bezobsažnosti současné literatury potvrzuje Istratiho dojem, že „v poválečném údobí značná část inteligence, zvláště té, která patří k spisovatelskému cechu, upadla do zbožňování a vlivu ruského bolševismu“.¹⁷⁶

Ambivalentní postoj k současné literatuře Melniková-Papoušková vyjadřuje v souvislosti s návštěvou sovětských spisovatelů v Praze v roce 1935. Nastupující generaci spisovatelů v čele s A. Tolstým, A. Fadějevem či I. Mykytenkem sice vnímá jako příslib nové literatury, přesto vyslovuje rezervovaný postoj ohledně jejich uskutečnění slibů popularizovat českou literaturu a divadlo v sovětském Rusku, jelikož „to budou pravé skutky, podle nichž poznáme definitivně lidi, s kterými zatím bylo příjemné mluvit“.¹⁷⁷

Když ve své úvaze *Země, kde je nebezpečno býti básníkem* líčí Rusko jako zemi, kde je u moci „vláda tmy“ a kde „lid je lhostejný ke svému umělci,“ je evidentní, že společně s ruskou literaturou a uměním se sovětská realita pro Melnikovu-Papouškovou, stejně jako pro mnohé další krajany, vzdaluje a stává se čím dál tím víc nepochopitelnou.¹⁷⁸ Podobně autorka prohlubující se propast komentuje již dříve v pojednání věnujícím se cestování Rusů do Evropy: „Россия остается отгороженной все такой же китайской стеной от Европы и Америки. Ее теперешнее состояние можно сравнить лишь с тем, какое было до

¹⁷⁶ Komunistovo zklamání z Ruska. *Přítomnost*, roč. 7, č. 13, 2. 4. 1930, s. 200–203.

¹⁷⁷ Z rozhovorů se sovětskými spisovateli. *Ibidem*, roč. 12, č. 42, 23. 10. 1935, s. 665–667.

¹⁷⁸ *Země, kde je nebezpečno býti básníkem*. *Ibidem*, roč. 7, č. 18, 7. 5. 1930, s. 278–279.

семнадцатого столетия и которое с таким трудом и насилием преодолевала эпоха Петра. Неужели снова придется прорубать окна и снова вместе с щепками рубить и головы?“¹⁷⁹

Na pozadí autorčiných úsudků lze proto tematický posun od ruské literatury k umění vnímat jako vyústění stupňující se ztráty iluzí o kvalitách nové ruské literatury a samotného Ruska, o jehož návštěvách Melniková-Papoušková ve 20. letech často referovala. Literárním tématům se postupně přestává věnovat také na stránkách emigrantských periodik. I když nadále probíhá spolupráce s Vladimírem Lebeděvem, její články s názvy *М. Брейгелъ и его мироощущение, Чешские и словацкие картинки на стекле, Улица и дно старой Праги* naznačují tematický posun směrem od ruské literatury k výtvarnému a lidovému umění či jeho historii.

Vedle periodik svým zaměřením přímo určujících obsah, jako byla např. *Centralnaja Jevropa, Československé divadlo* či *Dílo*, je tento přechod nejvíce znatelný v *Lidových novinách*, kam Melniková-Papoušková přispívala v letech 1920–1949. Zatímco ve 20. letech referuje o posledních novinkách z moskevských divadel, o literatuře Bloka, Tolstého či Erenburga, ve 30. a 40. letech se již více zaměřuje na krátká pojednání o historii Prahy či hmotné kultuře a tradicích.¹⁸⁰ Specifickým příkladem je pak týdeník *Přítomnost*, do kterého Melniková-Papoušková přispívá v letech 1926–1935, a to většinou texty publikovanými v *Rusku z blízka i z dálky*.¹⁸¹ Ale i zde se počátkem 30. let objevují

¹⁷⁹ Последнее открытие Европы или «наши заграицей». *Воля России*, roč. 8, č. 2, 1929, s. 87. Také v *Přítomnosti*, roč. 6, 1929, s. 9–12, 26–29

¹⁸⁰ Vedle již citovaných článků z 20. let se z období 30. a 40. let se jedná o příspěvky: Hladová kuchyně. *Lidové noviny*, roč. 41, č. 557, 7. 11. 1933, s. 1–2; Suvarov v Praze. *Ibidem* (příloha), roč. 42, č. 49, 28. 1. 1934, s. 1; Řezbáři od sv. Spasa. *Ibidem*, č. 323, 29. 6. 1934, s. 1–2; Nová ruská lidová pohádka. *Ibidem*, č. 410, 17. 8. 1934, s. 9; Praha v létě, ale před sto lety. *Ibidem*, č. 427, 26. 8. 1934, s. 1–2; O starých inserátech, návštěvách a nálepkách. *Ibidem*, roč. 43, č. 61, 3. 2. 1935, s. 1–2; Blahopřání, navštívenky, omluvenky a jiná společenská grafika. *Ibidem*, roč. 44, č. 646, 25. 12. 1936, s. 7; Kočky, caři, tygři a českoruské styky. *Ibidem* (příloha), roč. 45, č. 572, 14. 11. 1937, s. 3; Obrana kuchyně české. *Ibidem* (příloha), roč. 47, č. 414, 20. 8. 1939, s. 1–2; O podobiznách J. K. Tyla: Jak žil a jak byl portrétován. *Ibidem*, roč. 48, č. 87, 18. 2. 1940, s. 5; Zpívaný jídelníček. *Ibidem* (příloha), č. 573, 10. 11. 1940, s. 1–2; Svatý Václav a lidové umění. *Ibidem*, roč. 56, č. 228, 29. 9. 1948, s. 1; Krásná Sidonie. *Ibidem*, č. 250, 24. 10. 1948, s. 5; Hrnčířská vesnice. *Ibidem*, roč. 57, č. 254, 29. 10. 1949, s. 1–2.

¹⁸¹ Jedná se zejména o články Morální nesnáze v Rusku. *Přítomnost*, roč. 3, 25. 11. 1926, s. 729–731; Inteligenti v sovětské literatuře. *Ibidem*, roč. 4, 3. 3. 1927, s. 117–121; O životě rodící se ruské inteligence. *Ibidem*, 7. 4. 1927, s. 200–203; Umění pod křídly politiky. *Ibidem*, 26. 5. 1927, s. 313–316; O ruské módě a strachu z Ruska. *Ibidem*, 28. 7. 1927, s. 450–453; Co jsem viděla na rabfaku.

reportáže ze studijních cest za lidovými umělci na Slovensko a Podkarpatskou Rus.¹⁸²

V této době se Melniková-Papoušková stává členkou několika uměleckých a literárních spolků (Umělecká beseda, Syndikát českých spisovatelů) a začíná se také angažovat coby organizátorka kulturního dění, konkrétně pak několika výstav v Československu i v zahraničí. Pravděpodobně první výstavou ve 30. letech byla přehlídka lidových podmaleb na skle, kterým se autorka věnovala v pozdější publikaci a které také dominovaly v její soukromé sbírce.¹⁸³

O několik let později se účastní projektu, jehož cílem bylo prezentovat nové československé umění v Bulharsku. Během několika týdnů zde byla představena nová literatura, opery *Prodaná nevěsta* a *Rusalka* a také soudobé výtvarné umění, za jehož výběr kurátorsky odpovídala právě Melniková-Papoušková. Namísto průřezové kolekce se zaměřila „pouze“ na výtvarné umělkyně.

Stejný přístup pak zvolila také v roce 1937, kdy spolupřátelkou s malířkou a zakladatelkou Kruhu výtvarných umělkyň Julií Winterovou-Mezerovou a Miloslavou Sísovou, pařížskou korespondentkou Národních listů, výstavu *Výtvarné umělkyně Francie*. V rámci expozice, na níž se kromě Kruhu výtvarných umělkyň podílel také francouzský spolek Société des femmes artistes modernes (FAM) a Sdružení přátel ústavu Arnošta Denise v Praze, byla vůbec poprvé představena v uceleném konceptu tvorba jak umělkyň francouzského původu (Suzanne Valadon, Marie Laurencin), tak umělkyň žijících a tvořících na území Francie včetně Natalie Gončarovové, Chany Orloff, Suzanne Valadon, Marie Laurencin, či např. polské malířky Alicje Halické, ale také Tamary de Lempické, pro niž a zejména pro spolek FAM představovala výstava významnou propagaci moderního ženského umění.¹⁸⁴ Dále se věnuje přednáškové činnosti pro veřejnost.

Ibidem, 1. 12. 1927, s. 749–750; Sovětský život ve světle anekdot. *Ibidem*, 15. 12. 1927, s. 773–776; Sankt Petěrburg-Leningrad. *Ibidem*, 5. 1. 1928, s. 828–830. Co se nosí v Moskvě. *Ibidem*, roč. 5, č. 6, 16. 2. 1928, s. 91–94; Několik slov o ruské vesnici I. *Ibidem*, č. 17, 3. 5. 1928, s. 268–271; Několik slov o ruské vesnici II. *Ibidem*, č. 18, 10. 5. 1928, s. 286–288; Život jednoho moskevského domu. *Ibidem*, č. 24, 21. 6. 1928, s. 376–379.

¹⁸² např. Pouť za lidovými umělci I. *Ibidem*, roč. 10, č. 13, 29. 3. 1933, s. 203–204; Pouť za lidovými umělci II. *Ibidem*, č. 14, 5. 4. 1933, s. 221–224.

¹⁸³ Výstava probíhala ve dnech 23. 9. – 13. 10. 1933 v Alšově síni, viz MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Katalog výstavy lidového malířství na skle: Umělecká beseda, Praha, 1933*. Praha: Umělecká beseda, 1933; Der Tag in Prag. *Prager Presse*, roč. 13, č. 261, 23. 9. 1933, s. 6.

¹⁸⁴ MEZEROVÁ, Julie – PAPOUŠKOVÁ-MELNIKOVÁ, Naděžda – SÍSOVÁ, Miloslava. Výstava výtvarných umělkyň Francie v Praze, uspořádaná péčí Sdružení přátel ústavu Arnošta Denise v Praze, Spolku

Pod záštitou Společnosti Boženy Němcové a jiných sdružení přednáší o sbírkách Karáskovy galerie, o skle a porcelánu či o historii Prahy.¹⁸⁵

S těmito tématy úzce souvisejí dva texty, které ve 30. letech Melniková-Papoušková vydala – *Praha před sto lety* a *Československé lidové malířství na skle*.¹⁸⁶ První kniha je jednou z autorčiných nejobsáhlejších prací a dodnes patří mezi ty nejvíce citované, a to zejména díky záběru a detailnímu zpracování vybraných témat. Přibližně na 400 stránkách autorka představuje „obrazy“ ze života Prahy na počátku 19. století. I když tento „exkurz“ není rámován historickým a hospodářsko-politickým kontextem, což vytýkají někteří kritici, jedná se o velmi podrobnou analýzu všech stránek života města a jeho obyvatel.¹⁸⁷ Melniková-Papoušková postupně představuje pražskou architekturu, městskou infrastrukturu, každodenní kulturní život, ale přidává také charakteristiku obyvatel včetně německých, francouzských a polských přistěhovalců. Díky tomu, že se záměrně nejedná o odborné kompendium postihující historicko-kulturní vývoj Prahy na počátku 19. století, neboť cílem bylo spíše „podat obraz probuzeného města“, autorka se mohla zaměřit na popis takových detailů jako např. veřejného osvětlení, způsobu servírování v pražských restauracích a kavárnách či dobové ženské módy.

Soudobá kritika přijala knihu velmi kladně.¹⁸⁸ Slovy F. Žákovce totiž zaplnila ono „bílé místo“ obsáhlejších textů mapujících kulturně-historický vývoj první poloviny 19. století.¹⁸⁹ Zmiňuje přitom paradox, že „napsat nám tu knihu však musila cizinka, sice Slovanka, ale teprve nedávno u nás z Ruska usazená, zato

Femmes Artistes Modernes v Paříži, Kruhu výtvarných umělkyň v Praze: od 5. května do 31. května 1937 = Exposition des Femmes Artistes de France a Prague organisée par les soins de l'Association des Amis de l'Institut Ernest Denis de Prague, des Femmes Artistes Modernes (FAM) Paris, du Cercle des Femmes Artistes Tchécoslovaques a Prague du 5 Mai au 31 Mai 1937. Praha: Obecní dům hlavního města Prahy, 1937; viz také recenze Antonína Pecelta: *Jas*, roč. 26, č. 11, 25. 6. 1937, s. 19 a MORI, Giora. *Tamara De Lempicka. La Reine De l'Art Déco*. Paris, Milano 2013, s. 67.

¹⁸⁵ Viz pozvánky v sekci Der Tag in Prag v *Prager Presse*, roč. 16, č. 319, 22. 11. 1936, s. 11.; *Ibidem*, č. 326, 29. 11. 1936, s. 11; *Ibidem*, č. 330, 3. 12. 1936, s. 8.

¹⁸⁶ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Praha před sto lety*. Praha, 1935; Eadem. *Československé lidové výtvarnictví*. Praha: Orbis, 1948.

¹⁸⁷ Např. recenze Františka Žákovce, viz *Český časopis historický*, roč. 41, č. 3–4, 1935, s. 602–603.

¹⁸⁸ Další kritiky viz *Česká osvěta*, roč. 31, č. 8, 1935, s. 288; *Ženská rada*, roč. 11, č. 2, 1935, s. 51; *Salon*, roč. 14, č. 4, 15. 4. 1935, 1; *Zvon*, roč. 35, č. 33, 30. 4. 1935, s. 462; *Polední list*, roč. 9, č. 13, 13. 1. 1935, s. 4; *Národní listy*, roč. 75, č. 113, 24. 4. 1935, s. 4.

¹⁸⁹ ŽÁKAVEC, F. N. Melniková-Papoušková: *Praha před sto lety*. In: *Český časopis historický*, roč. 41, č. 3–4, s. 602–603.

však již s námi tolik sžitá, že se s Čechy úplně ztotožňuje, píšíc s opravdovou vřelostí vždy jen o ‚nás‘ a o ‚našem národě‘“.¹⁹⁰

V případě *Československého lidového malířství na skle* se jedná o kratší studii zkoumající fenomén lidových podmaleb na skle, která byla typická především pro česko-německé pohraničí. V úvodu, kde se autorka mimo jiné věnuje jednotlivým syžetům podmaleb, jejich výskytu a zpracování, vůbec poprvé nastiňuje, jakým způsobem chápe lidové umění, resp. jeho výtvarnou podobu, jemuž se podle jejích slov „věnuje u nás nejmenší pozornost ze všech oborů folkloru“.¹⁹¹ Podle autorčina názoru je třeba pojem lidové umění chápat širěji, než tomu doposud bylo: „Lidové umění skutečně není jen to, co vyrábí primitivní lidové individuum pouze pro radost z tvorby a bez pomyšlení na materiální zhodnocení své práce. Do lidového umění patří nesporně také to, co podle přání a potřeby lidu bylo vyrobeno a vytvořeno umělci s bohatou tradicí, ale bez jakéhokoliv předběžného vzdělání. Dále, lidem nesmí být nazýváno jen obyvatelstvo vesnic a samot; existuje přec také lid městský, který také rodí své specifické umělce a umění, ačkoliv je do značné míry konsumentem všeobecné kultury.“¹⁹²

Úvodní text, opatřený také francouzským resumé, je doplněn fotografiemi lidových podmaleb z kolekce pražských muzeí a především z autorčiny soukromé sbírky. Melniková-Papoušková patřila společně s A. Václavíkem k jedněm z prvních, kdo tento materiál zkoumají.¹⁹³ Na práce těchto autorů navazují především v 50. a 60. letech další odborníci jako např. K. Šourek, B. Štiess, V. Scheufler či J. Vydra.¹⁹⁴

Zatímco Václavíkův přínos vidí Alena Kalinová zejména v rovině teoretické, když malbu na skle začlenil do širšího kontextu projevů lidové kultury, práce

¹⁹⁰ Ibidem, s. 603.

¹⁹¹ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Československé lidové malířství na skle*. Praha: Státní grafická škola, 1938, s. 5.

¹⁹² Ibidem, s. 5.

¹⁹³ KALINOVÁ, Alena. Antonín Václavík a studium lidového malířství na skle. In: DRÁPALA, Daniel. *Antonín Václavík (1891-1959) a evropská etnologie: kontexty doby a díla*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 59.

¹⁹⁴ Viz např. VÁCLAVÍK, Antonín. O lidových obrazech na skle. *Náš směr*, roč. 7, 1921, s. 59–65; ŠOUREK, Karel. Rubens a Šír – dva příklady filiace lidového malířství na skle. *Český lid*, roč. 33, č. 4, 1946, s. 55–59; ŠTIESS, Bedřich. K dějinám lidových maleb na skle. *Ibidem*, roč. 52, 1965, s. 87–90; SCHEUFLER, Vladimír. Výzkumy lidových podmaleb na skle v r. 1959. *Československá etnografie*, roč. 8, 1960, s. 333–334; VYDRA, Josef. *Die Hinterglasmalerei*. Praha: Artia, 1957.

Melnikové-Papouškové je z dnešního pohledu hodnotná především díky rozmanitosti a rozsahu sebraného materiálu. Kvůli připravované publikaci podnikla autorka několik tuzemských i zahraničních studijních cest. V roce 1935 např. s podporou Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi studovala lidovou malbu na skle ve sbírkách slovenských muzeí, ale také v soukromých sbírkách lidových umělců v několika menších městech a na vesnicích především na Slovensku.¹⁹⁵ K tématu lidových podmaleb se autorka vrací ještě později ve studii *Československé lidové výtvarnictví* (1948), kde rozpracovává mnohem detailněji výskyt, typologii a okolnosti jejich vzniku.

Zmíněná publikace je však zajímavá ještě z jednoho důvodu. Za jejím vznikem stojí umělec, designér a typograf Ladislav Sutnar, který v té době působil na Státní grafické škole v Praze. Pod vlivem amerických teorií rozpracovává svou vlastní koncepci vizuální výchovy, která je reflektována jeho vydavatelskými počiny ve formě edukačních materiálů prezentujících české umění: „Přesná reprodukce byla vytištěna perfektními hlubotiskovými a fotografickými technikami, které prováděli žáci jako praktická cvičení v dílnách školy.“¹⁹⁶ Dvě řady publikací měly primárně didaktickou a pedagogickou funkci, čemuž odpovídá střídavá grafika a redukce textu spolu s důrazem na vizuální prezentaci. V první z nich, zaměřující se na raritní artefakty (malby, plastika, textilie) ze sbírek státních galerií a muzeí, byla vedle prací Josefa Cibulky, V. V. Štecha, Jitky Gollerové-Plaché představena i publikace Melnikové-Papouškové.¹⁹⁷

Autorka se sběru podmaleb na skle věnovala téměř celý život. Její soukromá sbírka čítala více než 80 exemplářů, a to především z 19. století, ale také novodobé podmalby z 30. let 20. století. Melniková-Papoušková ji téměř celou věnovala před 2. světovou válkou Uměleckoprůmyslovému muzeu v Praze.¹⁹⁸ Z něho pak byla většina podmaleb na skle z důvodu folklorního charakteru sbírky předána roku 1967 do fondu Národního muzea, kde jsou uchovány dodnes.¹⁹⁹

¹⁹⁵ *Ročenka Slovanského ústavu v Praze*. Praha: Nákladem Slovanského ústavu, č. 5–7, 1935 s. 75; Zpráva N. Melnikové-Papouškové o studijní cestě na Slovensko. *Ibidem*, s. 164.

¹⁹⁶ SUTNAR, Ladislav – JANÁKOVÁ, Iva. *Ladislav Sutnar–Praha–New York– design in action*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2003, s. 146.

¹⁹⁷ *Ibidem*, s. 147.

¹⁹⁸ SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda – Univerzita Palackého v Olomouci, inv. č. 19, kart. 1, žádost o nostrifikaci titulu z Moskevských vyšších ženských kurzů adresovaná Ministerstvu školství a osvěty z 14. 1. 1947.

¹⁹⁹ Exponáty byly převedeny na základě hospodářské smlouvou č.j. 6065/66-NG (číslo úbytku 2/67, 30.1.1967).

4.1 Spolupráce s Michailem Larionovem a Natalií Gončarovovou: „Ruská sezóna v Praze“

Na přelomu 20. a 30. let se naplno projevil autorčin zájem o výtvarné umění a zejména o jeho lidovou podobu. To se projevilo nejen v příspěvcích v českém tisku a ve zmíněných publikacích, ale především ve spolupráci s ruskými a později také s českými umělci. Již během 20. let Melniková-Papoušková spolupracovala s Grigorijem Musatovem, pro kterého napsala katalog k jeho první výstavě v roce 1927 v Alšově síni Umělecké besedy.²⁰⁰ Pro Alšovu síň kurátorsky zaštiťovala výstavu také Ivana Puniho (Jeana Pougnyho) roku 1929 a organizátorsky se podílela na monografické výstavě Borise Grigorjeva, pořádané S. V. U. Mánes a spolkem Russkij očag.²⁰¹ Ten pak Prahu poprvé navštívil v roce 1932.

Jevgenij Zamjatin, na jehož návštěvě se v témže roce Melniková-Papoušková také podílela, charakterizoval toto období jako „ruskou sezónu“: „[...] в Праге у Вас в этом году, можно сказать, русский сезон: после меня – [Александр Игнатович] Тарасов[-Родионов], которого Вы, кажется, чествовали не хуже чем меня – je suis jaloux. Но эта ревность никак не относится к Борису Дмитриевичу Григорьеву, которому я желаю в Праге всяческих успехов. Если от моего пребывания в Праге осталось не так много вещественных следов, то от Бориса Григорьева, надеюсь, останутся – картины его в Пражском музее, в галерее президента. Думаю, было бы хорошо, если бы Ярослав Мудрый устроил Борису Дмитриевичу rendez-vous с татичеком.“²⁰²

Nejintenzivněji byla Melniková-Papoušková v kontaktu s předními avantgardními umělci a výraznými aktéry emigrantské výtvarné scény v Paříži Michailem Larionovem a Natalií Gončarovovou. Jakým způsobem se Melniková-Papoušková s Larionovem a Gončarovovou seznámili, se bohužel nepodařilo přesně objasnit. Jisté však je, že Melniková-Papoušková během

²⁰⁰ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Grigorij Musatov*. Výstavní katalog. Praha: Orbis. G. Musatov vystavoval v Československu také v letech 1931, 1932, 1935, 1936, 1937, 1940, 1943, 1946, 1959, 1970, 1981–1982, 1983, viz JANČÁRKOVÁ, Julie. *Ruská malba, kresba a grafika od 19. do poloviny 20. století ze sbírky Galerie výtvarného umění v Náchodě*. Řevnice: Arbor vitae, 2015, s. 289.

²⁰¹ HAUSER, Jakub. *Sans retour: výtvarníci ruské emigrace v meziválečné Praze*. Praha: Památník národního písemnictví, 2020, s. 178–181.

²⁰² SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 21, dopis J. Zamjatina N. F. Melnikové-Papouškové z 5. 3. 1932.

20. i 30. let několikrát navštívila Paříž, kde oba umělci žili. Tam se také oba díky Marku Slonimovi seznámili s Cvetajeovou a Efronem, kteří byli naopak několikrát hosty diskuzních večerů u Melnikové-Papouškové.

Doposud nepublikovaná autorčina korespondence s Larionovem ukazuje, že s oběma výtvarnými umělci ji spojoval jak zájem o současné umění (zejména divadlo), tak o jeho lidové podoby v evropských zemích. Autorka Larionovi zasílá různé artefakty lidového umění (např. keramické sošky), ale na požádání také knihy věnované tanci a divadlu.²⁰³ V následující korespondenci prosí Larionov kromě Kondakovovy *Ruské ikony* i o zaslání fotografií prací, které společně s Natalií Gončarovovou věnovali Melnikové-Papouškové: „Если можно, узнайте и похлопочите как, думаю, только Вы можете, о том о чем я Вам говорил, когда Вы были в Париже. Т.е. нельзя ли иметь издание *Русская икона* (60 таблиц в красках) издание Кондаковского семинариума. Я бы дал за него сейчас же что полагается но только со скидкой если можно процентов 50 или 40 т. е. 600–650 F. Может быть можно это устроить? Как насчет книжек по танцу и фотографий с моих картин у Ванька?²⁰⁴ Пошлите мне, пожалуйста, с моего *Nature mort'a* и с Нат[алии] Сергеевны *Моря* что у Вас – мне теперь бы было нужно фото – (я на море уезжаю только 5–8-го августа из за работы в театре).“²⁰⁵

Kresbou *Moře* N. Gončarovové míní Larionov s největší pravděpodobností grafiku *Jižní krajina* z roku 1930, kterou malířka věnovala Melnikové-Papouškové během její návštěvy v Paříži.²⁰⁶ Později se tato kresba dostala do sbírek Galerie výtvarného umění v Ostravě v rámci akvizice v roce 1971. Podle informační karty dostupné v GVUO pochází akvarel zřejmě z La Favière, kde trávili Gončarovová

²⁰³ SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 443, kart. 14, dopis M. Larionova N. F. Melnikové-Papouškové z 16. 2. 1931.

²⁰⁴ S největší pravděpodobností věnoval Larionov několik prací také Vladimíru Vaňkovi, československému legionáři, který v letech 1924–1929 působil ve funkci legačního tajemníka v Paříži a kde také jako bývalý umělec navázal styky s českou uměleckou menšinou. Srov. TOMEŠ, Josef. *Odyssea Vladimíra Vaňka*. In: VANĚK, Vladimír et al. *Jan Masaryk*. Torst, Praha 1994, s. 7–14.

²⁰⁵ SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 443, kart. 14, dopis M. Larionova N. F. Melnikové-Papouškové z 17. 7. 1930.

²⁰⁶ Na rubové straně grafiky je umístěno věnování: „Надежда Филаретович Папушек дружески Н. Гончарова, Париж, 26. июня 1930“, viz Galerie výtvarného umění Ostrava, informační karta Gr 3104.

s Larionovem letní dovolené.²⁰⁷ Osud Larionova *Nature morte* se mi bohužel doposud nepodařilo zjistit.

V návazné korespondenci M. Larionov vysvětluje, že fotografie darovaných obrazů potřebuje do připravovaného katalogu jejich prací. Kromě toho Larionov Melnikové-Papouškové objednává katalog skic z *Ballets russes*, navazující na retrospektivní výstavu věnovanou osobnosti S. Ďagileva.²⁰⁸ V témže roce (1930) vydal Larionov společně s Pierrem Vormsem a N. Gončarovovou také práci *Les Ballets russes de Serge de Diaghilew*: „Дело в том, что весной (март, апрель) будет устроена одна за другой моя и потом Н[аталии] С[ергеевны] выставки. И будет сделано издание наших работ – поэтому и решил снова Вас побеспокоить по поводу фото. Так как хочу их поместить в издание (будет помечено, что из Вашей коллекции). Пожалуйста извините меня за беспокойство, но сделайте это поскорее – будем бесконечно оба Вам благодарны. Если помните, я хотел их сам сфотографировать но Вы отказались и обещали это в Праге. [...] Вам так же заказали каталог Выставки эскизов к русскому балету Дягилева. Может это Вам будет интересно.“²⁰⁹

Spolupráce Melnikové-Papouškové s Larionovem neprobíhala pouze v rovině výměny literatury či artefaktů. Jak dokládá další korespondence, autorka se snažila o zápůjčku některých obrazů na chystanou výstavu ruského umění (s největší pravděpodobností se jednalo o výstavu konanou v Clam-Galassově paláci, kterou se zásluhou N. L. Okuněva podařilo uspořádat v r. 1935).²¹⁰ Kromě toho žádá seznam jmen umělců, kteří by byli ochotni věnovat svá díla do připravované sbírky ruských modernistů v Praze. S největší pravděpodobností šlo o Okuněvův připravovaný projekt Archivu a galerie slovanského umění, kam Larionov později v roce 1934 věnoval kromě svých obrazů také vlastní sbírku

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ S největší pravděpodobností jde o *Catalogue de l'exposition rétrospective de maquettes, décors et costumes*, vydaný k retrospektivní výstavě prací S. Ďagileva pořádáné v Galerie Billiet (14. – 28. 10. 1930).

²⁰⁹ SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 443, kart. 14, dopis M. Larionova N. F. Melnikové-Papouškové z 16. 2. 1931.

²¹⁰ Více např. JANČÁRKOVÁ, Julie. *Ruská malba, kresba a grafika od 19. do poloviny 20. století ze sbírky Galerie výtvarného umění v Náchodě*. Řevnice: Arbor vitae, 2015, s. 25–28; Eadem. Николай Окунев и самая большая выставка русского искусства в Чехословакии. In: *Славянский альманах*, č. 1–2, 2019, s. 270–281; Eadem. Nikolaj Okuněv a výstava ruského umění v dobovém kontextu. In: BABKA, Lukáš et al. *Příběhy exilu: osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*. Praha: Památník národního písemnictví, 2018, s. 242–257.

ruských umělců:²¹¹ То что вы пишете по поводу выставки то мы не можем дать ничего ранее осени – теперь все занято на разных театральные и не театральные выставки. Так же и насчет приезда нашего в Прагу не ранее зимой, так как сейчас буквально сумасшедшая работа для театра и надо наблюдать самим и никак нельзя покинуть Парижа. [...] Оносительно пожертвования в музей русской комнаты модернистов худ. живущих в Париже я Вам в скорости пришлю имена (нужно мне со всеми поговорить, не имен от Вас известий не приступали пока к этому делу, теперь же займусь им).“²¹²

Zásadním výsledkem spolupráce výtvarníků a Melnikové-Papouškové bylo obohacení některých českých sbírek výtvarného umění. V roce 1937 se například zasadila o to, aby mohl být jeden z obrazů Gončarovové (nedatované *Zátiší*) získán do sbírky Karáskovy galerie, a to přímo z výstavy *Výtvarné umělkyně Francie*, konané v Obecním domě v květnu roku 1937.²¹³ V druhé polovině třicátých let dokonce věnovala sama Melniková-Papoušková Karáskově galerii obrazy *Ruská dívka* (1932) z cyklu *Raseja* Borise Grigorjeva a *Cerkev* (1924) Nikolaje Iscelenova, které patří podle J. Hausera ke stěžejním dílům ruské kolekce Karáskovy galerie.²¹⁴

Jak již bylo řečeno dříve, také ve své publikační činnosti Melniková-Papoušková postupně opouští literární témata a častěji se obrací k umění ve všech jeho podobách. Tomu se věnovala nejen na stránkách česky a rusky psaných periodik, ale rovněž jako spoluorganizátorka několika výstav ruských umělců. Z aktivit souvisejících s propagací či kurátorským zaštitěním výstav I. Puniho či B. Grigorjeva a ze stále probíhající spolupráce s emigrantskými periodiky vyplývá, že je s ruskou komunitou (i přes občasná spory) stále v kontaktu. Díky ruským umělcům žijícími v Paříži zprostředkovávala zapůjčení či darování jejich děl na výstavy pořádané v Československu. Na obohacení sbírek ruského umění se podílela i Melniková-Papoušková, když osobně darovala několik obrazů a grafik ruských malířů Karáskově galerii a jiným institucím.

Na transformaci autorčinných odborných i organizačních aktivit měla jistě velký vliv nejen ztráta iluzí o současné literatuře, ale také umělecká komunita, se

²¹¹ HAUSER, J. *Sans retour: výtvarníci ruské emigrace v meziválečné Praze*, s. 211.

²¹² SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 443, kart. 14, dopis M. Larionova N. F. Melnikové-Papouškové, blíže nedatováno.

²¹³ Srov. HAUSER, J. *Sans retour: výtvarníci ruské emigrace v meziválečné Praze*, s. 86.

²¹⁴ Ibidem, s. 123.

kterou se seznámila během svých cest do Paříže a jiných evropských metropolí. Vedle toho autorku do jisté míry ovlivnily i umělecké spolky (např. Umělecká beseda), jichž byla Melniková-Papoušková členkou. Pro ně také začala pořádat výstavy českých umělkyň a umělců. Organizací výstavy *Výtvarné umělkyně Francie* či prezentací výtvarných umělkyň v Bulharsku přispěla zcela zásadním způsobem k propagaci moderního ženského umění v Československu.

Přestože další činnost Melnikové-Papouškové bude spojena s uměleckým prostředím i v následujících dekáдах, vydání knih *Praha před sto lety* a *Československé lidové malířství na skle* naznačuje stále silnější směřování autorčina odborného zájmu ke studiu různorodých projevů lidového umění v Československu i v zahraničí.

5 SITUACE VE 40. LETECH: BÝT „TÍM NEJPOSLEDNĚJŠÍM MALÝM VOJÁČKEM“²¹⁵

Události prvních let další dekády se tragicky podepsaly nejen na životě Melnikové-Papouškové, ale později také razantně ovlivnily autorčinu pozici na české kulturní scéně. V osobním životě se hrála stěžejní roli angažovanost Jaroslava Papouška v nekomunistickém protifašistickém odboji. Ještě před zapojením do odbojové činnosti se oba manželé snažili v roce 1939 vycestovat do Velké Británie, kde v té době žila dcera Melnikové-Papouškové Rufina.²¹⁶ Z jakého důvodu nebyl nakonec jejich záměr realizován, mi bohužel doposud není známo.

Manželé Papouškovi byli paralelně zapojeni do činnosti několika odbojových skupin. Kromě toho spolupracovali se sovětskou zpravodajskou službou, která se prostřednictvím bývalých spolupracovníků československých a sovětských služeb snažila navázat spolupráci s odbojovými skupinami. Podle J. Gebharta patřil J. Papoušek, jeho žena a V. König k jednomu z mála dřívějších kontaktů, se kterými se sovětské zpravodajské rezidentuře podařilo navázat novou spolupráci. Sovětská zpravodajská služba díky tomu mohla postupně budovat síť informátorů z řad Čechů i některých ruských emigrantů.²¹⁷

S československými odbojovými skupinami začali manželé Papouškovi a V. König spolupracovat v roce 1939. Šlo o odbojovou skupinu soustředěnou kolem Rudolfa Jedličky, která pracovala ve prospěch Sovětského svazu.²¹⁸ Souběžně s tou však Jaroslav Papoušek působil také v odbojové organizaci Petiční výbor „Věrní zůstaneme“ (PVVZ). Informace o odbojové činnosti Papouška jsou v mnohých zdrojích omezeny na skutečnost, že se na odbojové činnosti podílel,

²¹⁵ Citace pochází z dopisu herci V. Vydrovi, ve kterém Melniková-Papoušková vzpomíná na válečné období: „Bylo to v roce 1941 a byla jsem nejposlednějším malým vojáčkem v ilegální skupině, do které patřil Václav König. Byla to vojenská odbojová skupina plukovníka Balabána a Mašína. Moc do práce mne nepouštěli, z různých důvodů. Jedni proto, že byli přesvědčeni, že ženy jsou povídavé, druzí, protože o měli o mne strach. Byli jsme všichni tak naivní, že jsme doufali, že za rok, nejdéle za dva bude po válce. [...] Co bylo dál, víte sám. Zatčení, popravy, a šťastný konec až v roce 1945.“ Viz VYDRA, Václav. *Hercův listář: výbor z korespondence*. Praha: Orbis, 1956. s. 90

²¹⁶ SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 9, kart. 1 – Svědectví o odbojové činnosti, žádost o pomoc při vystěhování manželů Papouškových do Velké Británie z 14. 3. 1939.

²¹⁷ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan – KOUTEK, Jaroslav. *Na frontách tajné války: kapitoly z boje československého zpravodajství proti nacismu v letech 1938-1941*. Praha: Panorama, 1989, s. 204.

²¹⁸ *Ibidem*, s. 337.

nicméně podrobněji toto témat doposud nebylo zpracováno. Anonymní a nedatovaná výpověď, jejíž autorem je pravděpodobně bývalý člen nebo spolupracovník pražského gestapa, však přináší poměrně detailní informace o činnosti odbojových skupin, ve kterých Jaroslav Papoušek i jeho žena působili.²¹⁹ Po částečné likvidaci Šámalova Politického ústředí, došlo prostřednictvím Vladimíra Holého a Milady Horákové, která fungovala jako spojka, k navázání spolupráce s odbojovou skupinou PVVZ, ve které bylo během roku 1940 několik účastníků zatčeno. Výpověď však poukazuje na to, že zatčení unikli vedoucí této organizaci, a to Karel Bondy, František Andršt, Václav König, Milada Horáková nebo Jaroslav Papoušek. Zpráva se dále věnuje detailnímu popisu činnosti této organizace a interním názorovým rozporům zejména v otázce východního a západního směřování skupiny. Zatímco Andršt, Bondy a Papoušek se přikláněli k východní orientaci, zbytek členů PVVZ byl proti.

Dalším zmiňovaným konfliktem jsou údajné osobní vztahy jejich členů: „Druhý známý případ milostného poměru je Naděždy Papouškové s redaktorem Königem, Papouškovým přítelem. Papoušková vykonávala na Königa velký politický vliv. Její politický názor sice nebyl přesně známý, je však známou spisovatelkou většího počtu spisků o českém domácím umění. Svého manžela, který byl dlouhá léta v čsl. zahraniční službě, mezi jiným také v SSSR, poznala v Rusku. König ostatně měl možnost jako člen ČTK informovat Krajinovo vysílání přes svou ilegální organizaci o nejnovějších zprávách. Poslední jmenovaní mužové patřili ke skupině Odborářů a to K. Beneš západnickému směru. Naděžda Papoušková objevila se ještě jednou později u pražského gestapa v souvislosti s případem Sociologická společnost. O tom podám zvláštní zprávu.“²²⁰

O zmiňovanou spolupráci se Sovětským svazem usiloval Papoušek kontinuálně – pokládal ji za nutnou a také „doporučoval realistické nazírání na celou záležitost, neboť by to podle něho v budoucnu ulehčilo ‚náš‘ vliv na úpravu věcí a při eventuální rozhodující roli SSSR usnadnilo již nyní kontakty s Moskvou.“²²¹ Usilování o decentralizovanou a přímou spolupráci se sovětskými

²¹⁹ NA, fond Svaz protifašistických bojovníků, nedatovaný dokument Vývoj národních českých odbojových skupin od 1939 do 1945 v českém prostoru se zvláštním ohledem na technické provedení a politický účel. Poznanky a hlediska výsledků a jednotlivých výroků.

²²⁰ Ibidem, s. 20.

²²¹ GEBHART, J. – KUKLÍK, J. – KOUTEK, J. Na frontách tajné války: kapitoly z boje československého zpravodajství proti nacismu v letech 1938-1941, s. 249.

představiteli v Praze, která by nepodléhala Londýnu, se projevila v několika sporech Papouška, Bondyho, Balabána či Königa s vedením odbojářského ÚVODU, především pak s Krajinou, což je patrné také ze zmiňované zprávy.²²²

Další osud manželů Papouškových nabral tragický směr. V roce 1941 byl J. Papoušek nejdříve zproštěn služby na ministerstvu zahraniční, kde od r. 1936 působil jako přednosta archivu, a poté (přesně 20. 12. 1941) byl s manželkou, V. Königem a profesorem V. Buškem zatčen.²²³ Zatímco Naděžda Filaretovna byla v létě roku 1942 propuštěna, její manžel byl převezen nejdříve do Terezína a později do Norimberku.²²⁴ Odtud byl 3. 6. 1944 s poznámkou „návrat nežádoucí“ transportován do káznice v rakouském Subenu, kde 18. 1. 1945 zemřel na celkové vyčerpání v důsledku pravděpodobného týrání. Bývalý redaktor Lidových novin a rodinný přítel V. König byl popraven za velezradu v Mnichově 5. 9. 1944.

O posledních letech života obou mužů podává svědectví korespondence mezi Melnikovou-Papouškovou a jejím dlouholetým přítelem Janem Zrzavým. Ještě v září roku 1944 referuje Zrzavému o dobrém zdravotním stavu Papouška o tom, že stále usiluje o záchranu obou vězňených (kontaktuje např. bývalého šéfredaktora Lidových novin Eduarda Basse), i když podle autorčiných slov byl König se svým osudem smířen.²²⁵ Už za měsíc však informuje o tom, že Königa převezli do Mnichova, což Melniková-Papoušková označila za předzvěst jeho smrti.²²⁶ Nakolik byla tato doba pro Melnikovou-Papouškovou trýznivá, nastiňují následující ukázky: „Každou sobotu skutečně vzpomínám na krásné večery, které jsme spolu trávili. [...] Z věcí méně příjemných mohu sdělit, že datum procesu není ještě určeno. Ale konec už skutečně potřebuji, protože dopisy, které dostávám o obou jsou čím dál tím smutnější.“²²⁷

V následujícím dopise již Melniková-Papoušková informuje Zrzavého o smrti manžela: „18. ledna zemřel Jaroslav, ale dozvěděla jsem o tom teprve před

²²² Ibidem, s. 331–332.

²²³ SLAVÍK, Jan. *Válečný deník historika*. Praha: Academia, 2008, s. 196.

²²⁴ Podle dochované korespondence byl J. Papoušek vězňen určitou dobu také v nedalekém Ebrachu, kde se v budově tamního kláštera nacházela od roku 1851 věznice, viz SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 327, k. 10, dopis faráře Kaula N. F. Melnikové-Papouškové, 20. 11. 1944.

²²⁵ SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 6, dopis E. Basse N. F. Melnikové-Papouškové z 18. 7. 1944; LA PNP, fond Zrzavý Jan, korespondence vlastní (přijatá), dopis N. F. Melnikové-Papouškové J. Zrzavému z 9. 8. 1944.

²²⁶ Ibidem, dopis N. F. Melnikové-Papouškové J. Zrzavému z 8. 9. 1944.

²²⁷ Ibidem, dopis N. F. Melnikové-Papouškové J. Zrzavému z 16. 6. 1944.

čtrnácti dny. Cítím se hrozně osamocená a je mi tak líto, že nemohu Vám to ani popsat. Tolik se těšil na návrat a nový život, který měl být úplně jiný než dřívější. Zemřel náhle v kruhu svých dnešních kamarádů, z nichž jeden mi napsal soukromý dopis. Měl Vás moc rád, ačkoliv vůbec nerozuměl umění, byl výtvarný antitalent. Vzpomínejte na něj dobře. Jeho poctivost a práce budou po válce scházet. Napište mi prosím brzo. Nenuťte se do těšení, potřebuji jen vědět, že jsou na světě tak vzácní lidé jako vy, kterým můj osud není úplně lhostejný. Tíží mně samota, zvláště v takový den jako dnes – je neděle, nemám hodiny a za celý den nikdo ke mně nezašel.“²²⁸

Navzdory velmi aktivní korespondenci a dlouholetému přátelství se Zrzavý v posledních dopisech poněkud distancuje od představ Melnikové-Papouškové o podobě jejich vzájemného přátelského vztahu: „Jedna věc mě na Vašem dopise zarazila a poděsila a ač nerad, musím Vám o tom říci. Píšete, že zajímám první místo mezi 2–3 Vašimi přáteli – proboha Vás prosím, nevažte se na mne, nedoufejte, nezakládejte žádné naděje na mně, já jsem už sto a stoletý stařec, bez víry, naděje a zájmů, neschopný trvalého a závazného citu a přátelství – to všechno se mi už kolikrát vymstilo a já nejsem schopen začít znovu.“²²⁹

Nehledě na Zrzavého rezervované postojе trvaly přátelské vztahy mezi oběma až do malířovy smrti v roce 1977. Spojovaly je koneckonců nejen společné zájmy o umění, ale také některá působiště. Přestože byla pozice Zrzavého, stejně jako Melnikové-Papouškové, po roce 1945 poměrně složitá, oba našli na krátkou dobu útočiště na obnovené Univerzitě Palackého. Zrzavý v té době usiloval o jmenování profesorem. I přes četná doporučení ze strany Václava Richtera a Alberta Kutala a rektorova tvrzení, že „životaschopnost ústavu výtvarné výchovy při Pedagogické fakultě Palackého univerzity je do značné míry jeho zásluhou“, Akademie výtvarných umění jmenování odmítá, neboť „na Akademii výtvarných umění došli k názoru, že nemohou zasahovat ani formálními projevy do ustanovování nových členů sboru Palackého univerzity“.²³⁰ Přestože Zrzavý nikdy řádným profesorem jmenován nebyl, na univerzitě působil do roku 1949, kdy byla jeho pedagogická činnost ukončena.²³¹ Na poměrně složitě poměry během druhé

²²⁸ Ibidem, dopis N. F. Melnikové-Papouškové J. Zrzavému z 18. 2. 1945.

²²⁹ SOkA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 21, dopis J. Zrzavého N. F. Melnikové-Papouškové z 28. 3. 1945.

²³⁰ SRP, Karel – BRABCOVÁ, Jana A. *Jan Zrzavý*. Praha: Academia, 2003, s. 389–390.

²³¹ Ibidem, s. 390.

světové války, kdy ani Zrzavý, ani Melniková-Papoušková nemohou publikovat, a pokud ano, pak velmi omezeně, si autorka stěžuje v následujícím dopise z roku 1944: „Minulý týden vyšel v Pestrém světě můj článek k vašim fotografiím. Ačkoliv prošel několika cenzurami, bylo ohlášeno Neubertovi, že časopis se zastaví, jelikož Vy jste na indexu jako malíř a já jsem hradní dámou. Věc je tak daleko urovnána, že Pestrý týden bude vycházet, ale jsme oba úředně puncováni. Soudím, že ani mně ani Vám to nemůže uškodit. Vy stejně nevystavujete a já už nemám, kam bych psala.“²³² Tato autorčina poznámka jeví se jako určitá rezignace a povzdych nad bezvýhodností situace jistě byla na místě, jelikož Melniková-Papoušková skutečně měla velmi omezené publikační možnosti, a to především v souvislosti s manželovou a vlastní angažovaností v protifašistickém odboji. Oním „indexem“ měla pravděpodobně na mysli seznam „zvrhlých malířů“, který vznikl v roce 1944 na pokyn tehdejšího ministra školství a lidové osvěty Emanuela Moravce.²³³ Ačkoli byly výstavní aktivity Zrzavého vlivem cenzurních zásahů během okupace utlumeny, nebyl sám nikdy nacisty perzekvován. Podle H. Rousové to bylo dáno snahou německých „kulturträgerů“ nepřenášet kampaň „zvrhlého umění“ do Československa či Francie, které Německo z různých důvodů ke své existenci potřebovalo.²³⁴ Přestože lze z dopisu Melnikové-Papouškové chápat Zrzavého situaci jako velmi složitou, nebyly výtvarníkovy aktivity zasaženy takovým způsobem, jak tomu bylo po roce 1948, kdy byly Zrzavého obrazy označeny za formalistické a postupně odmítány na většině výstav.²³⁵

²³² LA PNP, fond Zrzavý Jan, dopis N. F. Melnikové-Papouškové J. Zrzavému z 16. 9. 1944.

²³³ Podrobnosti o těchto seznamech viz ROUSOVÁ, Hana. *Konec avantgardy? : od mnichovské dohody ke komunistickému převratu*. Praha: 2011, s. 99–112.

²³⁴ Ibidem, s. 111.

²³⁵ srov. SRP, K. – BRABCOVÁ, J. A. *Jan Zrzavý*, s. 390.

5.1 „Nový“ život po druhé světové válce: aktivity Melnikové-Papouškové na Univerzitě Palackého

Po 2. světové válce se působištěm Melnikové-Papouškové stává obnovená Univerzita Palackého v Olomouci. Na doporučení ministra školství a osvěty Františka Stránského je tehdejší děkanem pedagogické fakulty nejen pověřena přednáškami o lidové kultuře, ale také zřízením Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis.²³⁶ Velkou zásluhu na přijetí Melnikové-Papouškové do Olomouce měl především rektor Josef Ludvík Fischer, kterému se podařilo získat pro univerzitu několik odborníků včetně Jana Zrzavého, kunsthistorika Václava Richtera, který zde vedl řadu seminářů dějin umění, nebo Františka Viktora Mokrého, jednoho ze zakladatelů a v letech 1948–1950 také ředitele Ústavu výtvarné výchovy při Pedagogické fakultě Univerzity Palackého.²³⁷

O působení Melnikové-Papouškové se kromě J. L. Fischera zasloužil ministr zahraničního obchodu a novinář Hubert Ripka který byl blízkým přítelem Jaroslava Papouška. Obsáhlá korespondence z let 1945–1947 nastiňuje, jakým způsobem se Melniková-Papoušková do Olomouce dostala. Po 2. světové válce se původně chtěla habilitovat na Univerzitě Karlově, nicméně tehdejší vedoucí národopisného semináře prof. Karel Chotek s návrhem nesouhlasil: „A když jsem už u toho vykládání a proseb, budu pokračovat dále, co jsem Vám nestačila říci při mé návštěvě. Velmi ráda bych se totiž habilitovala u nás na univerzitě na výtvarný národopis. Jinými slovy, chtěla bych dostat dnešní zkrácenou cestou docenturu. Šla jsem cestou normální a legální a profesor Mukařovský se zeptal profesora Chotka, co o tom soudí. Upozorňuji, že Mukařovský se za mne přimlouval, protože si váží mých posledních národopisných prací. Chotek však odpověděl, že má už své kandidáty a nemůže potřebovat dalšího docenta. Ve skutečnosti to není pravda, protože výtvarným národopisem se u nás nikdo nezabývá a nemáme dnes vůbec žádného národopisce, který by mohl vést srovnávací slovanské práce [...]. Nemám nostrifikovaný svůj ruský doktorát, ale mám dnes precedenta v B. Mathesiusovi,

²³⁶ SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 1, Univerzita Palackého v Olomouci – dopis J. Šmídy děkanovi pedagogické fakulty V. Úlehlovi z 13. 11. 1946; AUPO, fond N. F. Melniková-Papoušková, pověření přednáškami o lidové kultuře na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého adresované děkanátu pedagogické fakulty z 14. 11. 1946.

²³⁷ VŠETIČKA, F. Na hlubokém sametovém pozadí (Naděžda Melniková-Papoušková). In: *Olomoucký archivní sborník*. Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, č. 7, s. 174–175.

který dostal profesuru, aniž by vůbec byl doktorem. Ostatně nekapricíruji na Prahu, stačilo by mi zatím i Brno. Měla bych tak určitý cíl pro svůj život a necítla bych se tak úplně zbytečnou.“²³⁸

Dalším místem, kde se chtěla Melniková-Papoušková habilitovat, měla být Umělecko-průmyslová škola, která pod vedením rektora Jaromíra Pečírky získala v roce 1946 statut vysoké školy: „Chci Vám sdělit, co jsem podnikla za minulý týden v otázce mé docentury. Mluvila jsem s rektorem Umělecko-průmyslové školy doktorem Pečírkou, který pohlíží na tuto otázku docela příznivě tím spíše, že teď Umělecko-průmyslová škola je školou vysokou. [...] Za dobu, co jsme se neviděli, změnila se situace i v jiném směru. Ministr Nejedlý prohlásil, že bude ještě jedna nová univerzita slezská s lékařskou a filosofickou fakultou. Snad by se tam našlo také pro mne místo a nemuselo by být vázáno na žádného pražského profesora, hlavně ne na Chotka. Jestli máte trochu možnost, promluvte o tom s ním.“²³⁹ V jednom z posledních dopisů Melniková-Papoušková informuje Huberta Ripku, že byla nakonec jmenována profesorkou na Univerzitě Palackého.²⁴⁰

V Olomouci se Melniková-Papoušková zcela zásadním způsobem podílela na formování nově zřízeného Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis. Přestože působila na půdě olomoucké univerzity pouze do roku 1948, podařilo se jí díky svému úsilí a kontaktům vybudovat nové vědecké pracoviště zabývající se studiem a popularizací lidového umění. Stejně jako při přípravě svých publikací se i zde snažila o co nejužší kontakt se soudobými lidovými umělci, které navštěvovala v rámci terénních výzkumů. Během nich se také zaměřovala na sběr folklorního materiálu, zejména artefaktů hmotné lidové kultury, které se měly stát fundamentem sbírek celého ústavu.²⁴¹ Melniková-Papoušková se na svých studijních cestách neomezovala pouze na blízký region, ale podnikla také řadu cest do Belgie, Nizozemí Lucemburska či Francie a Německa, kde mapovala především sbírky muzeí, zaměřujících se na výzkum lidové kultury.²⁴² O ambicích

²³⁸ NA, fond Archiv Huberta Ripky, inv. č. 6251, kar. 33, s. 247, dopis N. F. Melnikové-Papouškové H. Ripkovi z 12. 3. 1946.

²³⁹ Ibidem, s. 250, dopis N. F. Melnikové-Papouškové H. Ripkovi z 30. 4. 1946.

²⁴⁰ Ibidem, s. 255, dopis N. F. Melnikové-Papouškové H. Ripkovi z 28. 12. 1946.

²⁴¹ AUPO, fond N. F. Melniková-Papoušková, korespondence (cestovní účet za exkurze) z 24. 5. 1948.

²⁴² SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 1, Univerzita Palackého v Olomouci, dopis J. L. Fischera odborovému přednostovi Ministerstva školství a osvěty M. Havránkovi z 10. 6. 1947; LA PNP, fond František Zejda, pohlednice z „toulék“ po Nizozemí a Belgii, 19. 9. 1947; SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, kart. 33, blok o cestách do zahraničí.

Melnikové-Papouškové vybudovat moderní ústav svědčí také fakt, že měla během další plánované služební cesty do Francie navštívit několik pracovišť věnujících se lidové kultuře a konzultovat své záměry s francouzskými vědci.²⁴³

Vedle badatelské činnosti Ústav organizoval také přednáškové cykly pro veřejnost, za jejichž obsah byla zodpovědná Melniková-Papoušková. Z pracovní korespondence s přednášejícími vyplývá, že hlavním cílem těchto většinou dvoudenních přednášek bylo propojit teorii s ukázkami živého lidového umění. Teoretické přednášky V. Úlehly, A. Václavíka a J. Vydry byly například doplněny semináři s ukázkami prací keramika Heřmana Lansfelda a lidové malířky z Petrova.²⁴⁴ Součástí jednoho cyklu přednášek v 1947 měly být i autorské hry s lidovou tematikou v režii E. F. Buriana, který měl představení doplnit úvodní přednáškou.²⁴⁵ Autorčina popularizační činnost směřovala nejen k široké veřejnosti, ale měla se zaměřit také na vzdělávání žáků. Podle zprávy tajemníka pedagogické fakulty z roku 1947 byla Melniková-Papoušková pověřena vypracováním návrhu na využití prvků lidového umění při výuce na národních školách.²⁴⁶

Činnost a poslání olomouckého ústavu představuje Melniková-Papoušková v rozhovoru pro periodikum *Osvobozený našinec* ze dne 10.5. 1947. Zdůrazňuje především snahu o práci s živým lidovým uměním, jelikož pouze takové umění je podle jejích slov možné studovat a reflektovat věrohodně a pravdivě. Jako konkrétní zástupce nejzřetelnějších projevů lidového umění uvádí hračky,

²⁴³ V příloze žádosti o finanční podporu Ministerstva školství a osvěty Melniková-Papoušková přesně uvádí: „Cílem mé studijní cesty do Paříže je Museum d’histoire des arts et des traditions populaires, který je přičleněn k folkloristickému museu v Palais du Chailot. Dnes je to nejmodernější organisovaný ústav pro výzkum národopisu a materiální lidové kultury. Jelikož jsem byla pověřena organisovat a řídit ústav lidové kultury a národopisu při pedagogické fakulty [!] Palackého university v Olomouci, potřebuji bezpodmínečně vidět aspoň jednu podobně moderní, organisovanou a vedenou instituce [!]. Současně bych se chtěla zúčastnit řady přednášek, pořádaných při nové stolici umění a národopisu na École du Louvre v Paříži. Víím, že by mi velmi prospěla rozmluva s vynikajícím francouzským badatelem Riviérem.“ Viz SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 1, Univerzita Palackého v Olomouci – žádost o udělení mimořádného stipendia adresovaná Ministerstvu školství a osvěty a program studijní vědecké cesty do Paříže (příloha), nedat.

²⁴⁴ SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 1, Univerzita Palackého v Olomouci, dopis N. F. Melnikové-Papouškové děkanovi pedagogické fakulty z 25. 3. 1947.

²⁴⁵ Jednou z her měla být Burianova hra *Esther*, viz lbidem, dopis N. F. Melnikové-Papouškové děkanovi pedagogické fakulty z 11. 3. 1947.

²⁴⁶ SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 1, Univerzita Palackého v Olomouci, zpráva tajemníka pedagogické fakulty VI[astimila] Uhra N. F. Melnikové-Papouškové z 1. 3. 1947.

keramiku, oděvy a malby na skle, tedy stěžejní oblasti, kterým se věnovala v celé řadě odborných statí v pozdějších letech. V rozhovoru také zdůrazňuje snahu o otevřenost ústavu veřejnosti, která má nejen participovat na vybudování fondů, ale také poskytovat vlastní znalosti.²⁴⁷

Působení Melnikové-Papouškové v Olomouci je úzce spjato s pedagogickou činností. V letech 1946–1949 postupně vedla několik seminářů a přednášek zaměřených na dějiny lidového umění, sběratelství, muzejnictví a praktickou estetiku. Později se navíc přidaly praktické semináře četby ruské literatury, především A. Čechova, N. A. Někrasova či autorů ruského symbolismu.²⁴⁸

I když se Melniková-Papoušková naplno věnovala badatelské a pedagogické činnosti převážně v oboru lidového umění, stala se během působení na Univerzitě Palackého obětí kampaně, v níž byly jako důkazní materiál použity publikace kritizující sovětské Rusko. Kvůli tomu sice byla Melnikové-Papouškové na počátku roku 1949 pozastavena pedagogická činnost, ale již od zimního semestru téhož roku dostala znovu povolení k výuce.²⁴⁹ Počátkem celého sporu byl článek *Případ Naděždy Melnikové* z roku 1949, kritizující autorčinu knihu *Rusko z blízka i z dálky*: „Povšimněme si blíže její spisovatelské činnost. V roce 1929 vydala tato „soudružka“ knihu s mnohoslibným názvem *Rusko z blízka i z dálky*. Je to nejodpornější snůška lží, pomluv a hanobení Sovětského svazu, která se dá těžko srovnat i se smutně proslulými protisovětskými publikacemi fašisty Jana Slavíka. [...] Celá kniha je jediným a sprostým útokem proti všemu sovětskému, proti všemu komunistickému. [...] Ano. Všechny oplzlé, sprosté, zločinné síly vynaložila Melniková k útoku na zřízení a stranu, do které se pokrytecky později přihlásila v naději, že jí budou její těžké hříchy prominuty. Nebyly. Melniková byla ze strany vyloučena. Dodnes prý však učí na Palackého universitě...“²⁵⁰

Na tento článek autorka reagovala v dopise z 14. ledna 1949: „Jelikož akční výbor bude muset probírat tento případ, považuji za nutné dát k němu určité vysvětlení. Uvedená kniha je stará 20 let a je úplně zapomenuta. Uznávám, že její obsah je záporný a dnes nesdílím v něm uvedené názory. Jak jsem řekla při

²⁴⁷ [-jj]. Poklady, jež možno nalézt na každém kroku. *Osvobozený našinec*, roč. 3, č. 109, 10. 5. 1947, s. 3.

²⁴⁸ AUPOL, Seznam přednášek pro akademické roky 1946/47, 1947/48, 1948/49.

²⁴⁹ SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 1, Univerzita Palackého v Olomouci, dopis o přerušení přednáškové činnosti Melnikové-Papouškové z 25. 1. 1949; Ibidem, dopis o obnovení přednáškové činnosti Melnikové-Papouškové z 30. 8. 1949.

²⁵⁰ [rt]. Případ Naděždy Melnikové. *Rovnost*, roč. 65, č. 5, 7. 1. 1949, s. 3.

prověrce a napsala v odvolávacím dopise do ústředí, můj světový názor pod vlivem událostí, hlavně války a únoru, se úplně změnil. Přihlásila jsem se do strany proto, že jsem považovala ji za jedinou cestu ke kolektivní a produktivní práci pro lid a republiku. Ale i dříve jsem se projevovала jinak než v uvedené knize. Především v roce 21–22 jsem pracovala v Dědrazboru, což bylo dělnickou komunistickou organizací, kde jsem učila dělnický dorost ruským tancům, což bylo v ten čas věci neslýchanou. Psala jsem také hodně o sovětském divadle, ukazujíc jeho kladné stránky. Ale právě v tu dobu, kdy u nás byli divadelníci pod silným vlivem Mejercholda, vytýkala jsem mu formalistický projev a tvorbu, nepochopitelnou pro dělnického diváka.“²⁵¹

I když Melniková-Papoušková koncem 40. let Univerzitu Palackého definitivně opouští, zůstává nadále v kontaktu s některými z kolegů, např. s Rudolfem Chadrabou. V rozsáhlé pracovní korespondenci z počátku 50. let R. Chadraba autorku informuje především o tom, jak probíhá výzkum lidového umění na Hané. Zároveň popisuje další vývoj Ústavu či jednotlivých uměleckých oborů na univerzitě. Podle jeho slov přešel inventář Ústavu do správy pedagogické fakulty, konkrétně E. Koukala.²⁵² V dalším dopise z roku 1952 Chadraba informuje, že estetický seminář má být během následujícího roku zrušen, čímž pravděpodobně narážel na postupné převádění jednotlivých seminářů a ústavů na katedry během začátku 50. let.²⁵³ Zároveň také vyjadřuje zklamání nad tím, že se v Olomouci již nekonají výstavy užitého umění jako za doby působení Melnikové-Papouškové.²⁵⁴

Městu Olomouci a svému životu v něm věnovala autorka dvě unikátní publikace *Pohled z mého okna* (1947) a *Okouzlená Olomouc* (1949).²⁵⁵ V obou případech se jedná o soukromé tisky s nákladem 50 kusů, které byly doplněny o grafické listy pražského malíře F. V. Mokrého s vyobrazením olomouckých zákoutí. Autorka formou poetické eseje popisuje, jak vnímá město a jejího

²⁵¹ SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 1, Univerzita Palackého v Olomouci – dopis N. F. Melnikové-Papouškové adresovaný akčnímu výboru pedagogické fakulty z 14. 1. 1949.

²⁵² SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, sign. 263, kart. 9, dopis R. Chadraby N. F. Melnikové-Papouškové z 15. 9. 1950.

²⁵³ Ibidem, dopis R. Chadraby N. F. Melnikové-Papouškové z roku 1952 (blíže nedat.).

²⁵⁴ Ibidem, dopis R. Chadraby N. F. Melnikové-Papouškové z 12. 6. 1950.

²⁵⁵ Tematicky podobnou je esej *Krajina mého srdce* O. F. Bablera (1971).

obyvatele. V první eseji zdůrazňuje mystičnost města, jež je primárně dána jeho dynamičností a neuchopitelností: „Proč jen nechtělo to, co bylo za skly, klidně stát, nýbrž neustále plynulo kamsi dál jak v čase, tak i prostoru?“²⁵⁶ Stejnou dynamiku a amorfnost zdůrazňuje také v *Okouzlené Olomouci*: „Nic tu není stabilního a vše dostává nadpřirozenou monumentalitu. Z kašen, morových sloupů a pomníků vynikají jen obrovské detaily – tu koňský zadek, tam vzepnutá ruka extatického světce nebo osamocená hlavička cherubína. Kámen pokrytý sychravou mlhou se leskne jako kov. Okouzlené město si hraje na schovávanou samo před sebou. Pořádilo pro svou potěchu fantastický karneval, který přenáší mimo čas a prostor.“²⁵⁷ Obě eseje mají charakter jakési vzpomínky, jíž se uzavírá jeden životní cyklus autorky: „Na jeho sametovém pozadí začíná prosvítat v bezhvězdném nebi svítící ciferník orloje na radniční věži. Ohnivě písma žhavé doby, která se zapisuje do nekonečna. Ať je ke cti města, jež otevřelo brány a přijalo nás do svého tajuplného náručí.“²⁵⁸

Přestože olomoucká univerzita nebyla pracovištěm, kde se Melniková-Papoušková původně chtěla habilitovat, vytvořila zde pracoviště, které se pod jejím vedením soustředilo nejen na výzkum soudobého lidového umění, ale také na jeho popularizaci v řadách široké veřejnosti. „Olomoucké“ období zásadně přispělo také k obsahu autorčiných dalších studií, jejichž obsahem se staly především materiály z tuzemských i zahraničních studijních cest, podnikaných pod patronátem Ústavu. Postřehy z cest se staly také obsahem několika autorčiných glos vysílaných v Československém rozhlasu v poválečných letech.²⁵⁹

²⁵⁶ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Pohled z mého okna*. Praha: A. Chvála, 1947, s. 5–6.

²⁵⁷ Eadem. *Okouzlená Olomouc*. Praha: A. Chvála, 1949, s. 8–9.

²⁵⁸ Eadem. *Pohled z mého okna*, 1947, s. 20–21.

²⁵⁹ Jedná se např. o pořady s názvem *Pražské jarní pouti* (16. 3. 1946, 13:45). *Náš rozhlas*, roč. 13, č. 11, 10. 3. 1946, s. 15; *Dnešní Štokholm* (13. 4. 1947, 17:00). *Ibidem*, roč. 14, č. 15, 13. 4. 1947, s. 8; *Jarní zvyky* (5. 6. 1947, 16:45). *Ibidem*, č. 22, 1. 6. 1947, s. 19); *Bruggy – město živých* (3. 11. 1947, 17:00). *Ibidem*, č. 44, 2. 11. 1947, s. 10.

5.2 Folkloristické zájmy Melnikové-Papouškové ve 40. letech

Publikace Melnikové-Papouškové vydané v tomto období naznačují autorčin definitivní odklon od literárních témat, kterým se věnovala v průběhu 20. a 30. let. Proměna odborných zájmů je ovlivněna hned několika faktory. Soudobá ruská literatura, jejíž bezobsažnosti a „sešněrovanosti“ si všímají někteří ruští kritici, již nemohla dostatečně sloužit jako plnohodnotný materiál pro autorčiny kritiky či rozsáhlejší monografické texty.²⁶⁰ Melniková-Papoušková se začala ve 30. letech paralelně věnovat tvorbě českých a především ruských výtvarných umělců v emigraci, s nimiž byla díky několika pařížským pobytům v kontaktu. Zájem o lidové projevy umění, které sdílela např. s Larionovem, postupem času převládl a autorka se začala soustřeďovat na sběratelskou činnost, jejímž výsledkem byla také publikace *Československé lidové malířství na skle* (1938).

Jestliže literárněkritické texty do jisté míry navazovaly na autorčinu činnost v předrevolučním Rusku a vycházely z teorií a přednášek jejích pedagogů, pak studium folkloru bylo pro Melnikovou-Papouškovou zcela novou oblastí. Její zájem o slovesné projevy lidové kultury jsou patrné již v knize *Rusko z blízka i z dálky*, kde se v kapitole *Sovětský život ve světle anekdot* věnuje soudobým častuškám, reflektujícím nové politické a společenské poměry.²⁶¹ Jednotlivé častušky publikované v originále i českém překladu pocházejí jak z dobového tisku, tak z autorčiny soukromé sbírky.

Podstatně větší odborný zájem věnuje Melniková-Papoušková českému prostředí. V řadách ruských emigrantů nebyla jedinou autorkou zabývající se lidovými tradicemi nové vlasti. V roce 1940 byla publikována stěžejní studie P. Bogatyrjova *Lidové divadlo české a slovenské* (1940), charakterizující základní strukturální komponenty lidové divadelní tvorby.²⁶² Na rozdíl od Melnikové-Papouškové bylo pro Bogatyrjova toto téma přirozeným vyústěním dřívějšího folkloristického bádání, kterému se věnoval již během působení v Moskevském

²⁶⁰ СЛОНИМ, Марк. Обзор журналов. *Воля России*, roč. 7, č. 2, 1928, s. 119–126; Idem. Обзор журналов, roč. 8, č. 3, 1929, s. 132–138;

²⁶¹ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. *Rusko z blízka i z dálky*, s. 114–127.

²⁶² BOGATYREV, Petr. *Lidové divadlo české a slovenské*. Praha: Fr. Borový, 1940.

lingvistickém kroužku a v rámci terénních výzkumů společně s R. Jakobsonem.²⁶³ Pro Bogatyrjova bylo navíc lidové divadlo předmětem několika dřívějších studií.²⁶⁴

Spíše než teoretická východiska byl pro Melnikovou-Papouškovou důležitý vlastní výzkum a sběr autentického materiálu, což se projevuje v obsáhlé publikaci *Putování za lidovým uměním* (1941). Autorčin text představuje impresionisticky laděný exkurz po československých vesnicích, ve kterých mapuje živé lidové umění, přičemž si všímá především forem méně probádaných – lidového malířství, výroby hraček, perníkářství či malby na skle. Kniha je pozoruhodná ze dvou hledisek. Zaprvé představuje rozmanitost dobového lidového umění na příkladech téměř osmdesáti konkrétních umělců a zpěváků, které Melniková-Papoušková během sedmi let (1933–1940) přípravy této knihy navštívila. V drtivé většině se jedná o osoby známé pouze lokálně, a proto může mít toto zdokumentování jejich osudů a tvorby význam i pro dnešní folkloristiku jakožto určitá reportáž o stavu lidového umění ve 20. letech. Za zmínku stojí například pojednání o životě zpěvačky, autorky a sběratelky lidových písní Anci Jaburové (1898–1984) z původně karpatoruského Stakčína. Melniková-Papoušková kombinuje vyprávění o životě Jaburové s jejími vlastními písněmi. Zároveň na osudu jednoho umělce demonstruje jazykové a dějinné změny, ke kterým docházelo v průběhu prvních čtyř dekad 20. století na dnešním slovensko-ukrajinském pomezí. Jaburová se s Melnikovou-Papouškovou pravděpodobně poprvé setkaly v rámci kulturního večera pořádaného Sborem pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu a Kroužkem pro výzkum Podkarpatské Rusi při Ruské národní univerzitě. Pro etnografii byla také unikátním objevem technika kresby mýdlem na okenní a dveřní tabule, kterou Melnikové-Papouškové popsala respondentka ze Strážnice.²⁶⁵

²⁶³ O Bogatyrjovově přístupu ke studiu folkloru *Функционально-структуральный метод П. Б. Богатырева в современных исследованиях фольклора*. СОРОКИНА, Светлана Павловна et al. Москва: Государственный институт искусствознания, 2015. Zejména studie S. P. Sorokinové (Подход П. Г. Богатырева в изучению фольклорного театра на фоне театральной теории и практики начала XX века. In: *Ibidem*, s. 34–41) a L. P. Solncevové Идеи П. Г. Богатырева в исследованиях и сценической практике чехов и словаков. In: *Ibidem*, s. 42–51).

²⁶⁴ Srov. např. БОГАТЫРЕВ, Петр. *Чешский кукольный и русский народный театр*. Берлин: ОПИЯЗ, 1923.

²⁶⁵ Srov. např. DUNAJOVÁ, Alena. Ars una, species mille. Forma se mění, ale účel zůstává stejný – výzdoba vesnických domů 19. a 20. století. *Národopisná revue*. Strážnice: Ústav lidové kultury, roč. 25, č. 2, 2015, s. 81.

Kromě toho se práce v mnoha kapitolách pokouší o komparaci lidového umění na území Československa s paralelami v Sovětském svazu. Taková optika patří v moderních dějinách folkloristiky ke zcela ojedinělým. Autorka se věnuje ruskému lidovému umění spíše útržkovitě a místy povrchně (často uvádí pouze zmínku, že stejné projevy tvorby lze nalézt v Rusku, popř. v jaké oblasti), přesto se jedná pozoruhodný pokus zakomponovat zkoumané téma do širšího rámce evropského umění, a to jak západního (převážně Německo a Francie), tak východního. Stejně jako v literárněvědných studiích ze 20. let i zde se autorka částečně věnuje politickým změnám v sovětském Rusku, které na pozadí geneze lidového umění reflektuje spíše jako ozvláštnění či modernizaci tradic: „V ruské lidové písni, která žije dodnes intenzivněji než u nás, můžeme zase pozorovat jinou zajímavou směs starožitnosti a modernosti. Tak vedle draků tam létají letadla, kníže Vladimír má na sobě starodávný úbor, ale na nohou gumové kaloše, k mladé kněžně posílá starosvaty lidový komisař a mluví s ní obřadným způsobem telefonicky.“²⁶⁶ Podobně pak srovnává současnou tvorbu menšin žijících na východě Sovětského svazu. I když autorka připouští, že jsou jim příběhy o Stalinovi do velké míry vsugerovány z agitačních důvodů, dochází zde stejně jako v případě českých lidových básní o Masarykovi k výkladu moderních dějin tradiční formou.²⁶⁷

Ve své době byla práce Melnikové-Papouškové přijata velmi kladně. Dobová kritika ocenila zvláště zasazení českého lidového umění do celoevropského kontextu.²⁶⁸ Někteří recenzenti zmiňovali především zájem autorky o méně probádané projevy lidového umění (zdobené kraslice, perníkářství či lidovou poezii) na rozdíl od běžného národopiseckého přístupu, který analyzoval lidové umění prizmatem písní, krojů či architektury.²⁶⁹ Zmiňované novátorství vychází paradoxně z autorčina estetického, někdy možná spíše amatérského než odborného přístupu. Materií totiž zkoumá jako „výraz estetických zážitků

²⁶⁶ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Putování za lidovým uměním*. Praha: Čin, 1941, s. 19.

²⁶⁷ *Ibidem*, s. 143.

²⁶⁸ Srov. [J. V.] N. Melniková-Papoušková: *Putování za lidovým uměním*. *Naše doba*, roč. 49, 1942, č. 1–10, s. 187–188.

²⁶⁹ Srov. např. České lidové umění. *Typografia*, roč. 48, č. 1–4, 1941, s. 61; MOKRÝ, František Viktor. *Putování za lidovým uměním*. *Venkov*, roč. 36, č. 187, 10. 8. 1941, s. 7; [J. B.] N. Melniková-Papoušková: *Putování za lidovým uměním*. *Zvon*, roč. 41, č. 42–43, 2. 7. 1941, s. 599–600.

lidu“, jak sama uvádí v kapitole *Co je lidové umění*.²⁷⁰ To jí umožňuje vyjít za rámec standardních analýz a zkoumat veškeré projevy tvorby, která danou estetiku obsahuje. Zmínky či noticky v dalších periodikách označují knihu za první takto rozsáhlou práci věnovanou lidovému umění v českém jazyce.²⁷¹ Často je také upomínáno grafické zpracování knihy – kresby ilustrující autorkou objevené artefakty vytvořil ak. malíř Alois Moravec.²⁷² Kniha je navíc doplněna bohatou fotografickou dokumentací doprovázející autorčino pojednání. Zpětně a kriticky reaguje na vydání *Putování za lidovým uměním* také Vladimír Scheufler ve své recenzi knihy *Krippenkunst in Böhmen und Mähren vom Frühbarock bis zur Gegenwart* (1974).²⁷³ Autor zde zmiňuje, že vydání práce Melnikové-Papouškové bylo do jisté míry podmíněno „hladem po české kultuře“ v období druhé světové války, jelikož za první republiky by z důvodu malého zájmu čtenářů nemohla být vydána.²⁷⁴ Lze se samozřejmě ztotožnit s tvrzením, že mnoho českých autorů nemohlo v době protektorátu publikovat, a proto i odborných folkloristicky zaměřených studií ubylo. Nicméně na pozadí autorčiných publikací z 20. a počátku 30. let, které jsou obsahově mnohem střídmější a profilově mnohem specifitější (navíc se tématem neorientují na českou kulturu), nelze souhlasit s kritikou, že by *Putování za lidovým uměním* nemohlo být vydáno kvůli nízkému zájmu čtenářů dříve.²⁷⁵

Další připravovaná kniha měla nést název *Dobré mravy*. Podle autorčiny korespondence s nakladatelstvím Družstevní práce mělo jít o chronologický exkurz mapující proměny tradic a společenských zvyků v české společnosti. Kromě toho se měla autorka zaměřit také na proměny společenského chování napříč všemi vrstvami na pozadí významných historických událostí.²⁷⁶

²⁷⁰ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. *Putování za lidovým uměním*, s. 17.

²⁷¹ Srov. např. v *Tisk a novináři*, roč. 16, 1941, č. 3, s. 31; *Lidové noviny*, roč. 49, č. 250, 18. 5. 1941, s. 7; *Moravská orlice*, roč. 79, č. 289, 7. 12. 1941, s. 10.

²⁷² Propagační prospekt k vydání knihy je reflektován také časopisem *Typ*, viz BRABEC, Jan. Vydejme se na cestu divnou, cestu reklamy. *Typ*, roč. 15, č. 5, 1951, s. 255–256. Článek zaměřující se na soudobou reklamu vyzdvihuje grafické zpracování propagačního materiálu, které využívá grafiku Aloise Moravce.

²⁷³ SCHEUFLER, Vladimír. Alfred Karasek – Josef Lanz: *Krippenkunst in Böhmen und Mähren vom Frühbarock bis zur Gegenwart*. In: *Český lid*, roč. 64, 1977, s. 247–250.

²⁷⁴ *Ibidem*, s. 248.

²⁷⁵ Srov. např. *Moskevské umělecké divadlo, 1921; Růženec (neliterární nálady), 1921; SSSR v satíře a humoru, 1933*.

²⁷⁶ LA PNP, fond Družstevní práce, Melniková-Papoušková ke knize *Dobré mravy*, dopis Melnikové-Papouškové Družstevní práci z 6. 7. 1941; *Ibidem*, autoreferát (příloha dopisu z 6. 7. 1941).

Proč nakonec nebyla kniha vydána, se mi bohužel nepodařilo zjistit. Možným důvodem mohla být cenzura, o které se také zmiňuje Marie Vojtíšková v souvislosti s mně doposud neznámou knihou o sběratelství: „Je známo, že dr. Papoušková byla sama sběratelkou a sběratelství doporučovala. Napsala o něm také knížku, která nevyšla kvůli okupantům.“²⁷⁷ Dalším možným důvodem mohly být problémy spojené s angažovaností v protifašistickém odboji, za kterou byla společně se svým manželem koncem roku 1941 zatčena.

O sedm let později vydává Melniková-Papoušková ještě jednu rozsáhlejší publikaci o lidovém umění. Je-li *Putování za lidovým uměním* spíše průvodcem po různých formách lidové tvorby v Čechách, na Moravě a na Slovensku, pak *Československé lidové výtvarnictví* (1948) představuje spíše odborněji zaměřený derivát předchozí knihy. Adjektivem *československý* autorka neusiluje o zavedení nového pojmenování odrážejícího lidové umění posledních let, ale pouze geograficky vymezuje prostor, o kterém pojednává. Melniková-Papoušková postupně definuje samotný pojem *lidové umění*, v jehož chápání lze sledovat oproti dřívější publikaci významový posun.²⁷⁸ Zde již přímo definuje jeho podstatu na základě protikladu lidového a vysokého umění na základě čtyř kritérií, kterými jsou anonymita lidového umělce, absence přímé inspirace lidového umělce, životní funkce výsledku tvorby či absence hluboké aktualizace lidového umění. Za stěžejní a nejvýraznější projevy české a slovenské lidové tvorby považuje autorka *malířství* a *sochařství*; zde tedy chápe termín *lidové umění* v úzkém slova smyslu spíše jako synonymum *výtvarnictví* a zcela opomíjí ústní lidovou tradici či například architekturu. Melniková-Papoušková v této knize naplno rozvinula témata, kterým se věnovala v předchozích letech. Podstatnou část tvoří lidové malby na skle a na dřevě (nechybí detailní analýza různorodosti dekorací, ale také struktury dekору a motivů), dále figurativní umění, které je zastoupeno pojednáním o betlémech, dřevorytech, a konečně téma hračky, kterým se autorka věnuje podrobněji ve studii *Lidové hračky* (1948).²⁷⁹ Kniha je bezpochyby materiálově a odborně propracovanější. Autorka sice rezignovala na komparační plán, ale i nyní využívá

²⁷⁷ VOJTÍŠKOVÁ, M. K nedožitým devadesátinám dr. Naděždy Melnikové-Papouškové. *Zprávy Spolku sběratelů a přátel exlibris v Praze*, č. 4, 1982, s. 12.

²⁷⁸ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Československé lidové výtvarnictví*. Praha: Orbis, 1948, s. 15–19.

²⁷⁹ jde o rozpracování již dříve vydané práce *Československá lidová malba na skle* (1938)

poznatky z posledních cest do zahraničí, především do západní Evropy. Z korespondence se sběratelem Františkem Zejdou a z autorčina cestovního deníku vyplývá, že Melniková-Papoušková podnikla v roce 1947 studijní cesty do Nizozemí (Amsterdam), Belgie (Antverpy, Brusel, Bruggy), Lucemburska a Německa (Rujána).²⁸⁰ Kromě toho je studie rozšířena o nové artefakty, které Melniková-Papoušková nasbírala během jejího působení na Univerzitě Palackého a v čele Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis.

Regionální historik a odborník na kramářské tisky Josef Petřtyl upozorňuje v *Českém lidu* z roku 1948 na omyly, kterých se autorka ve své publikaci dopustila. Recenzent zdůrazňuje především nedůkladný výklad funkce kramářských tisků, kterým autorka přisuzuje funkci čistě estetizující nebo doplňující. Další nedostatek vidí Petřtyl např. v úvaze o rozvrstvení lidového a vysokého umění od 17. stol. v důsledku používání různých tiskařských potřeb (mědirytiny vs. dřevoryt) či v chybných datacích některých obrazových příloh. Zároveň však dodává, že „i přes tyto závažné pracovní omyly a částečnou nepropracovanost některých oborů jde v této knize jistě o dobrou příručku, jíž autorka zhustila své dřívější rozsáhlé dílo o československém lidovém umění. Uvědomujeme si, že autorka má skutečně velmi mnoho zkušeností a poznatků z tohoto oboru, a protože si to uvědomujeme, máme na spisovatelku, profesorku lidového umění na olomoucké universitě, další postuláty lidového výtvarnictví, jež by mohla svou další prací vysvětlit a doložit svou zkušeností, bohatou jak horizontálně, tak i vertikálně.“²⁸¹

Změny související s nástupem nové politické garnitury v roce 1948 se přímo dotkly nejen osobního a profesního života Melnikové-Papouškové, ale také jejich dříve vydaných publikací. Nutno podotknout, že jsou to právě folkloristické (*Československé lidové malířství na skle, Putování za lidovým uměním a později také Lidové hračky* či *Československé lidové výtvarnictví*) a historicko-kulturologické práce (*Praha před sto lety*), které se jako jediné neocitly na již zmiňovaném cenzurním *Seznamu nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury*, kam byly zařazeny téměř všechny autorčiny publikace o ruské literatuře (*Sovětské častušky, Střepiny: neliterární nálady, Výbor z ruských humoresek*

²⁸⁰ LA PNP, fond František Zejda, pohlednice z „toulek“ po Nizozemí a Belgii, 19. 9. 1947; SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, kart. 33, blok o cestách do zahraničí.

²⁸¹ PETR TYL, Josef. Nad. Melniková-Papoušková, Československé lidové výtvarnictví. In: *Český lid*, roč. 35, č. 3–4, 1948, s. 93–94.

A. J. Kuprina, A. A. Averčenko, J. J. Gureviče, *SSSR v satíře a humoru*) s hodnotící vysvětlivkou cenzorů „protibolševické“.²⁸²

6 AKTIVITY MELNIKOVÉ-PAPOUŠKOVÉ V 50.–70. LETECH

Jak ukázala korespondence s Janem Zrzavým, společenská pozice Melnikové-Papouškové se po druhé světové válce značně změnila – z uznávané popularizátorky lidového umění, která působila v českých i ruských spolecích a intenzivně publikovala, se stala postupem času kvůli kritice Ruska a manželově zapojení do legionářského hnutí *persona non grata*. Na druhou stranu díky asimilaci s českým prostředím a postupnému odklonu od ruské komunity ji nikterak nepostihla devastující politika vůči představitelům ruské emigrace po roce 1945, resp. 1948.²⁸³ Melnikové-Papouškové se i přes veškeré komplikace a deprivaci z poúnorového vývoje podařilo setrvat a působit v „šedé zóně“, kde mohla relativně svobodně tvořit.²⁸⁴ Určitý útlum publikační činnosti a působení v různých periodikách byl vyvážen velmi bohatými aktivitami v uměleckých kruzích, kde autorka pomáhala především mladým umělcům a kurátorsky se podílela na jejich výstavách.

Určitému kompromisu s režimem však Melniková-Papoušková neunikla. Kromě toho, že byla nucena vstoupit do KSČ, publikovala několik překladů tendenční literatury. V roce 1950 přeložila společně s Růženou Schulzovou monografii J. V. Tarleho *Talleyrand*, o dva roky později společně s Ivanem Růžičkou monografii o satirické skupině umělců *Kukryniksy* a konečně také paměti sovětského vojáka líčící záchranu obrazů z drážďanského Zwingeru *Hledači pokladů*.²⁸⁵ Články zaměřené na ruskou literaturu a reálie sovětského

²⁸² ŠÁMAL, P. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*, s. 367.

²⁸³ O poválečném osudu ruské emigrace např. KOPŘIVOVÁ, Anastasie. *Osudy ruské emigrace v Československu*. In: *Paměť a dějiny*, roč. 9, č. 2, s. 28–34.

²⁸⁴ Svou deprivaci ohledně postojů poúnorové garnitury k osobnosti J. Papouška komentuje Melniková-Papoušková následovně: „Strašně mě deprimuje, že vůbec nikdo na něho nevzpomene, ačkoli byl jeden z prvních, kdo skutečně vědecky psal o ruských otázkách. Proto jsem tolik Vám povděčna, že jste se o něm zmínil.“ Viz LA PNP, fond Ladislav Stehlík, dopis N. F. Melnikové-Papouškové L. Stehlíkovi z 31. 3. 1949.

²⁸⁵ TARLE, Jevgenij Viktorovič. *Talleyrand*. Praha: Naše vojsko, 1950; KUPRIJANOV, Michail Vasiljevič – KRYLOV, Porfirij Nikitič – SOKOLOV Nikolaj Alexandrovič. *Kukryniksy*. Praha: Orbis, 1952; VOLYNSKIJ, Leonid Naumovič. *Hledači pokladů*. Praha: SNDK, 1965.

Ruska postupně vystřídaly „neškodné“ texty mapující především obecný stav výtvarné kultury. Témata textů publikovaných v 50. letech do jisté míry odpovídají povaze samotných periodik. Většina článků v *Naší domácnosti* je věnována portrétům mladých umělců a umělkyně, recenzím na nové výstavy, jiné jsou pojednáním o materiální kultuře (dekoracích, textilu či předmětech každodenní potřeby).²⁸⁶ Kromě *Naší domácnosti* a periodika *Umění a řemesla* autorka nejčastěji přispívá do *Tvaru*, časopisu spojeného s Ústředím lidové a umělecké výroby, ve kterém převážně recenzuje nové pražské i regionální výstavy lidového a současného umění, keramiky a jiných uměleckých artefaktů. Časté jsou také krátké exkurze do historie českého umění, např. historie hraček, sklářské výroby, porcelánu či loutek, či portréty začínajících umělců, jako byli V. Komárek, J. Hausner, L. Těhlík či A. Golovko.²⁸⁷

²⁸⁶ Výbava od našich prababiček až k našim dcerám. Sklo. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 8, 1946; Naše staré zvyky a obyčej. Ibidem, roč. 2, č. 8, 1947; Letmý pohled do hlubin Bruselu. Ibidem, č. 20; Ladislav Stehlík. Ibidem, č. 23; Lidová hračka. Ibidem, č. 24; Helena Šmahelová. Ibidem, roč. 3, č. 1, 1948; Jak se dělají na Moravě kraslice. Ibidem, č. 6; Ženy vystavují. Ibidem, roč. 4, č. 7, 1949; Členská výstava kruhu výtvarných umělkyně. Ibidem, č. 24; Výstavy, které mohou zajímat ženy. Ibidem, roč. 5, č. 5, 1950; Mimopražské umělecké výstavy. Ibidem, č. 6; Krásné věci na stůl. Ibidem, č. 23; Květiny a vázy. Ibidem, roč. 6, č. 6, 1951.

²⁸⁷ České a ruské lakované tabatěrky. *Tvar*, roč. 1, č. 1, 1948, s. 36; Naše lidová hračka. Ibidem, roč. 3, č. 3, 1950, s. 86; O lidových ilustračních dřevorytech. Ibidem, č. 9, s. 263; Výstava bulharské a maďarské lidové tvorby. Ibidem, roč. 6, č. 6, 1954, s. 178–187; Souborná výstava keramiky. Ibidem, č. 7, s. 222; Dvě výstavy Ignáce Birmajera. Ibidem, roč. 7, č. 4, 1955, s. 152–155; Keramika Jana Hausnera a Lubora Těhníka. Ibidem, roč. 11, č. 1, 1960, s. 14–19; A. Golovko. Ibidem, roč. 12, č. 9, 1961, s. 278–279; Šperk a bižuterie. Ibidem, č. 10, s. 269–311; Užité umění mladých. Ibidem, roč. 13, č. 4, 1962, s. 125–126; Zdeněk Podhůrský a jeho loutky. Ibidem, roč. 14, č. 4, 1963, s. 126–128; Hračka a její význam. Ibidem, roč. 15, č. 1–2, 1964, s. 32–45; Malá výstava gobelínů. Ibidem, č. 6, 192–193. Pivní estetika, Ibidem, roč. 18, č. 7, 1967, s. 214–215. Marta Taberyová a její keramika, Ibidem, roč. 20, č. 2, 1969, s. 62–63.

6.1 „Objevitelka talentů“: kurátorská činnost Melnikové-Papouškové

Melniková-Papoušková pomohla desítkám výtvarníků prosadit se na umělecké scéně v prvních letech jejich tvůrčí práce. Role kurátorky a propagátorky umění nebyla pro autorku zcela novou – ve 20. a 30. letech spolupracovala především s ruskými umělci, zejména G. Musatovem, I. Punim, N. Gončarovovou a M. Larionovem.

Jedním z prvních umělců, se kterým Melniková-Papoušková začala kurátorsky spolupracovat pravidelně, byl keramik Jan Kutálek, pro nějž připravovala katalog k první výstavě v r. 1943.²⁸⁸ Vzhledem ke Kutálkově chápání keramiky „se lišil od ustálených, jednostranných názorů na tuto oblast, jíž bylo [...] převážně přisuzováno užité poslání“. ²⁸⁹ Právě v tomto přístupu viděla Melniková-Papoušková společně s K. Herainem „kontinuitu tradic figurální keramické tvorby a osobitost jeho výtvarné invence“.²⁹⁰

Velmi zásadně se na spolupráci s výtvarníky podepsal fakt, že po odchodu z Univerzity Palackého začala Melniková-Papoušková působit ve výstavní síni ARS Melantrich, kde byla zodpovědná za příjem nových zakázek uměleckého zboží. ²⁹¹ Tím se prakticky podílela na utváření nejen akvizičního portfolia galerie, ale také na prezentaci soudobé kultury, především pak keramiky a užitého umění. I když si během této doby stěžovala na finanční poměry, snažila se díky své pozici pomáhat s organizací výstav mnoha umělců včetně J. Kutálka, J. Nováka, manželů Sigmundových či L. Smrčkové. Tvorbu sklářské výtvarnice, malířky a grafičky Smrčkové již dříve představila v samostatné monografii.²⁹²

²⁸⁸ Viz MELNIKOVA-PAPOUSKOVA, Naděžda Filaretovna. *Slovo na cestu*. Praha 1943 (katalog ke Kutálkově první výstavě pořádané ve výstavní síni Elán v Praze). Více srov. KUTÁLKOVÁ, Dana – KUTÁLEK, Jan. *Kutálek*. Praha: Art D – Grafický ateliér Černý, 2007.

²⁸⁹ SPURNÝ, Jan et al. *Jan Kutálek: monografie s ukázkami z výtvarného díla*. Praha: Odeon, 1987, s. 64.

²⁹⁰ Ibidem. s. 64.

²⁹¹ Pravděpodobně díky pomoci Anny Šlechtové, která byla v době působení Melnikové-Papouškové ředitelkou nakladatelství a to až do roku 1959, kdy v důsledku reorganizace finančních zdrojů nakladatelství společně s knihkupectvím a výstavní síní de iure zaniklo.

Viz <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>.

²⁹² LA PNP, fond Melantrich, dopis N. F. Melnikové-Papouškové adresovaný Melantrichu z 4. 4. 1953. K výstavám viz katalogy ARS MELANTRICH – MELNIKOVA-PAPOUSKOVA, Naděžda Filaretovna. *Jaroslav Novák: 28. 9. – 18. 10. 1951*. Praha: Ars Melantrich, 1951; *Olga a Zdeněk Sigmundovi*. Praha: Ars Melantrich, 1952; MELNIKOVA-PAPOUSKOVA, Naděžda Filaretovna. *Ludvika Smrčková: květiny*. Praha: Ars Melantrich, 1950. K tvorbě L. Smrčkové viz MELNIKOVA-PAPOUSKOVA, Naděžda Filaretovna. *Skleněný sen Ludviky Smrčkové*. Praha: Aventinum, 1948.

Vedle Melnatrichu Melniková-Papoušková působí v Ústředí lidové umělecké výroby, ve kterém pod její záštitou vystavují Ignác Bizmajer či manželé Ida a Vladislav Vaculkovi.²⁹³ S keramičkou Vaculkovou, která byla nucena během protektorátu ukončit svá studia a nesměla vystavovat ani během války a ani po r. 1948, spolupracovala Melniková-Papoušková téměř dvě desítky let a patřila společně s B. Mathesiem či V. V. Štechem mezi osobnosti, které Vaculkové pomohli navzdory překážkám kladeným ze strany režimu.²⁹⁴

Jedním z nejvýraznějších umělců, které Melniková-Papoušková objevila, byl malíř, grafik a ilustrátor Vladimír Komárek, s nímž začala spolupracovat od konce 50. let a zpočátku organizovala většinu jeho výstav.²⁹⁵ Komárkovy grafiky představila v roce 1958 kolegům ve Sdružení českých umělců grafiků Hollar, kam byl výtvarník později na základě tří hostování na výstavách přijat.²⁹⁶ Na své první setkání s Melnikovou-Papouškovou vzpomíná Komárek takto: „Já jsem se vždycky zajímal o lidové umění. A tak, když jsem se dozvěděl, že na zámku Štiřín bude školení o lidovém umění a že tam bude přednášet profesorka Melniková Papoušková, tak jsem se hned přihlásil. Znal jsem její věci už za války. [...] A tak možnost vidět spisovatelku živou mě lákala.“²⁹⁷ Spolupráce dokonce vyústila v měsíční cestu do Moskvy, kde Komárek společně s dalšími šesti umělci vystavoval své práce.²⁹⁸ S největší pravděpodobností šlo o předposlední cestu Melnikové-Papouškové do sovětského Ruska v roce 1961, kdy mimo jiné navštívila svého bratra Leonida. Z rozsáhlé korespondence s Komárkem z let 1958–1975, která dohromady čítá celkem 664 dopisů převážně pracovního charakteru ohledně organizace jednotlivých výstav, také vyplývá, že Melniková-Papoušková vystupovala jako umělkyně „ochránkyně“ v době, kdy jeho tvorba nebyla

²⁹³ ÚSTŘEDÍ LIDOVÉ UMĚLECKÉ VÝROBY – MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda, Filaretovna. Výstava prací Ignáce Bizmajera: Výstavní síň prodejny Družstevní práce – ústředního družstva uměleckých řemesel: 15. duben - 7. květen 1955. Praha: Ústředí lidové a umělecké výroby, 1955; Ida a Vladislav Vaculkovi: výstava keramiky a monotypů: ve výstavní síni ÚLUV v prosinci 1956. Praha: Ústředí lidové umělecké výroby, 1956.

²⁹⁴ Melniková-Papoušková spoluorganizovala výstavy Vaculkové v roce 1956 (ÚLUV), 1961 (Praha), 1965 (Zlín), 1971 (Praha), viz VACULKOVÁ, Ida – PYŠNÁ, Pavlína. *Ida Vaculková (1920-2003): Dům umění ve Zlíně 14. března - 7. května 2006*, s. 76. Více o životě Vaculkové viz *Ibidem*, s. 3–9.

²⁹⁵ Vůbec první samostatná výstava V. Komárka se konala roku 1958 v České Lípě. Viz <http://www.solcuvstatek.cz/cs/lide/vladimir-komarek/zivotopisna-data-v.-komarka/>.

²⁹⁶ KOMÁREK, Vladimír. *Moje křížová cesta*. Praha: Erika, 2005. s. 79–80.

²⁹⁷ *Idem*. Pojednání o mé radostné cestě od kolébky ke krematoriu. Praha: Primus, 1993, s. 119.

²⁹⁸ *Ibidem*, s. 121–123.

přijímána: „To víte, hlodá je to všechno, co dělám a mám a jediná obhajoba pro ně je ta, že to stejně všechno Papoušková. Jináč sám nedokáže nic.“²⁹⁹ Oba spojoval také zájem o ruské umění a ruskou kulturu obecně: „Mám rád Rusy, jejich zvláštní duši citlivou a pravoslavnou. Jejich literaturu a mše. Je zajímavé, že ruští ateisté byli ateisty pravoslavnými. Od posledního izvozčíka až po generálního tajemníka. Rád jsem jezdil do Ruska. Miluju obrazy žida Chagalla, který je taky pravoslavný žid.“³⁰⁰ Na jiném místě tvrdí, že „co se mně nejvíc líbí a co mě nejhloběji zasahuje, je kostelní zpěv pravoslavný. Hlasy jsou to neškolené, lidové a přitom geniální. To na mě působí nejhloběji. Takže vlastně na první místo mojí milovaný muziky by byl pravoslavný zpěv. A pak hned lidový zpěv ruský. To je zase ten surrealismus v praxi. Carismus je do značné míry surrealismus, proto mi to je tak blízko, a proto třeba Chagall dosáhl toho, čeho dosáhl, protože především vychází z pravoslavný ruský kultury. Bez Ruska by Chagall nebyl nic.“³⁰¹ Právě o Chagallovi se opakovaně zmiňuje i v další korespondenci, kde s nadhledem konstatuje, že „kdybych byl Žid, věnoval bych se celé[mu] problému v 2. světové válce. Ovšem konkurenci Chagallovi dělat nechci.“³⁰²

Podobný charakter měl vztah Melnikové-Papouškové s jindřichohradeckým umělcem a jedním z posledních představitelů českého dadaismu V. Holubem. Více než desetiletá spolupráce (1962–1973) vyústila v řadu výstav, včetně té úplně první pod názvem *Samorosty a novotvary*, která proběhla v roce 1962 na půdě Biologického ústavu ČSAV v Praze.³⁰³ Jejich korespondence je cenným dokladem pro poznání posledních, dosti složitých let života Melnikové-Papouškové: „V každém případě jsem s nervy u konce a nemůžu pořádně pracovat. Také proč? Tisknout není kde a do šuplíku mě to nebaví. Celý svůj život jsem to dělala pro lidi. Teď i lidé mimo malého kroužku přátel jsou mně protivní.“³⁰⁴

²⁹⁹ Jako „ochránkyni“ oslovuje Komárek Melnikovou-Papouškovou v několika desítkách dopisů, cit. z SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 11, dopis V. Komárka N. F. Melnikové-Papouškové z roku 1963, blíže nedat.

³⁰⁰ KOMÁREK, Vladimír – PETRÁKOVÁ-SLANCOVÁ, Pavla. *Řeči s Pavlínou*. Praha: Radioservis, 2000, s. 13.

³⁰¹ *Ibidem*, s. 66.

³⁰² SOKA ČL, fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 11, dopis V. Komárka N. F. Melnikové-Papouškové z roku 1963.

³⁰³ JAKUB VALÁŠEK. *Mezi životem a uměním. Domácí světoobčan a surrealista Vladimír Holub*. In: *Paměť a dějiny*, roč. 8, č. 2. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 118.

³⁰⁴ LA PNP, fond Vladimír Holub, dopis N. F. Melnikové-Papouškové V. Holubovi z 5. 2. 1973.

S postupným nárůstem kontaktů s mladými umělci začala Melniková-Papoušková svou kurátorskou činnost zužovat na okruh sochařů a keramiků. Koncem 60. letech začala organizovat a uvádět výstavy Marty Taberyové, Jindřišky Radové a později také Jaroslava Podmola, Antonína Kloudy nebo Hany Benešové, která se společně s rodinou Samšiňákových o Melnikovou-Papouškovou starala v jejích posledních letech. V polovině 60. let začíná být jméno Melnikové-Papouškové spojováno se Šolcovým statkem v Sobotce, kde v té době existovala na dobové poměry unikátní „soukromá“ galerie, založená Karlem Samšiňákem. K. Samšiňák pořádal rovněž výstavy na půdě Entomologického ústavu AV, kde se prostřednictvím výtvarníka Iva Holého seznámil s Melnikovou-Papouškovou a pozval ji na Šolcův statek. První výstavou, kterou zde autorka zahajovala, byli *Primitivní malíři* v roce 1967.

Jedinečnost místa spočívala především v tom, že od července 1974 byla tato instituce provozována soukromníkem bez jakékoliv regulace či nařízení státní moci. Podle vzpomínek Jana Samšiňáka se jednalo o nezávislou galerii, která byla sice formálně zastřešena státními institucemi (Spolek sběratelů a přátel exlibris v Praze, Osvětová beseda v Sobotce, nakladatelství Albatros), ale její reálné portfolio určoval Karel Samšiňák. Společně se Šrámkovou Sobotkou se tak Šolcův statek stal další nezávislou platformou pro umělce, kteří teprve začínali tvořit nebo byla jejich tvorba zakázána, jako tomu bylo např. u grafika Oldřicha Kulhánka, který měl přísný zákaz vystavování.³⁰⁵

Kromě monografických výstav se autorka spolupodílela na organizaci několika tematických prezentací dalších mladých umělců. Přímo přelomovou byla slovy Milana Hlaveše výstava *Ateliérová bižuterie* (1963), kde se představilo několik mladých výtvarníků (Václav Cigler, Helena Frantová, Adolf Havelka, Eva Havelková, Jaroslav Staněk, Josef Symon), „hledajících naplnění své tvorby též v oblasti šperku.“³⁰⁶ Význam této události shledává M. Hlaveš především v tom, že šperk začal být vnímán postupně jako rovnoprávná součást užitého umění. Zároveň dodává, že poněkud zavádějící název výstavy byl použit záměrně, aby neobsahoval slovo „šperk“, který by mohl způsobit problém při schvalování:

³⁰⁵ SAMŠIŇÁK, Jan. *Šolcův statek v Sobotce: historie, lidé, umění*. Sobotka: Jan Samšiňák, 2015, s. 55.

³⁰⁶ HLAVEŠ, Milan. Ateliérová tvorba. In: KNOBLOCH, Iva – VONDRÁČEK, Radim, eds. *Design v českých zemích 1900-2000: instituce moderního designu*. Praha: Academia, 2016. s. 445. O výstavě viz MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Ateliérová bižuterie*. *Tvar*, roč. 14, č. 5–6, 1963, s. 186.

„Zveřejnění kolekce autorských děl určených k ozdobě těla odůvodnila [Melniková-Papoušková] potřebou učinit z autorské tvorby inspirační zdroj bižuterního průmyslu, ačkoliv bylo jasné, že o to se vystavujícím umělcům rozhodně nejednalo. I přes proklamovanou opačnou snahu tedy i v oblasti šperku docházelo ke sblížení užitého umění spíše s volnou tvorbou než s designem a průmyslovou výrobou.“³⁰⁷

Na výstavě *Český lidový dřevořez*, pořádané pod záštitou ČFVU Hollar Melniková-Papoušková představila průřez českou lidovou grafikou.³⁰⁸ Exponáty, které pocházely z její soukromé sbírky i z kolekcí jiných sběratelů a českých muzeí, byly tematicky rozděleny do několika celků, věnujících se náboženským a světským motivům či ilustracím k lyrickým syžetům a písním.³⁰⁹

Vedle propagace umělců, kteří většinou nebyli oficiálními strukturami uznáváni, se Melniková-Papoušková snažila o jejich zviditelnění také na stránkách několika periodik.³¹⁰ Zejména v 50. a 60. letech se navíc spolupodílela na kurzech užitého umění, kde přednášela teoretický úvod k malbám na skle, a podnikala řadu dalších studijních cest po Československu za účelem výzkumu současného stavu umělecké lidové tvorby, čímž obohacovala svou sběratelskou kolekci keramiky (především o sošky koček), malovaných obrázků na skle a dalších uměleckých předmětů.³¹¹

³⁰⁷ HLAVEŠ, M. Ateliérová tvorba, s. 445.

³⁰⁸ MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Český lidový dřevořez*. Praha: Hollar, 1965.

³⁰⁹ Seznam exponátů ibidem, s. 3–6.

³¹⁰ Již koncem 40. let publikuje v *Naší domácnosti* několik článků o tvorbě Vilmy Vrbové-Kotrbové, Anny Marie Tilschové, Milady Marešové či Boženy Vejrychové-Solarové. V 50. a 60. letech publikuje především ve zmiňovaném *Tvaru* a především v časopise *Květy*, ve kterém Melniková-Papoušková prezentovala tvorbu Ludka Tichého, Vladimíra Komárka, Lubomíra Šilara, Pavla Sukdoláka, Zdeňka Podhůrského, Evy Havelkové, Vilmy Vrbkové-Kotrbové, Pavly Fořtové, Iva Holého, Vladimíra Holuba, Boženy Kubové a dalších.

³¹¹ Koncem roku 1959 Melniková-Papoušková spolupořádala kurz užitého umění, v jehož rámci přednášela o malbách na skle. Právě zde se také seznámila s výtvarníkem Vladimírem Komárkem. Viz MAŠEK, Václav. Kurs užitého umění. *Lidová tvořivost*, roč. 11, č. 1, 20. 1. 1960, s. 19. Některé exempláře ze soukromé sbírky Melnikové-Papouškové jsou uloženy v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, Národním muzeu a Muzeu Lomnice nad Popelkou, kde jsou především obrazy V. Komárka.

6.2 „V mnohém předešla svou dobu“: poslední roky života a dobová reflexe činnosti Melnikové-Papouškové³¹²

V posledních letech se Melniková-Papoušková stále více uzavírala před veřejným životem, což souviselo především s postupně rozvíjející se nemocí. Přesto se stále snažila být v kontaktu s mladými umělci, pro které pořádala bytové přednášky a diskuze. V posledním rozhovoru pro *Umění a řemesla* z roku 1971 vzpomíná: „V poválečných letech ke mně chodili umprumáci. Nejdřív ze školy, ale pak už jen tak a já je dovychovala. A ještě teď pořád mám těch kořat a štěnat, jak já těm mladým říkám, kolem sebe dost. Z nich považuji třeba Komárka za výborného malíře a oceňuji Taberyovou, protože dělá keramiku jinak, to je grafika na keramice.“³¹³

Melniková-Papoušková umírá v téměř naprosté samotě 10. 7. 1978. Díky iniciativě rodiny Samšiňákových byla pohřbena v jejich rodinné hrobce v Sobotce. Ze vzpomínek K. Samšiňáka vyplývá, že v posledním roce Melniková-Papoušková „žila v rozděleném bytě, domácí měli před dovolenou, obávali se, aby v jejich nepřítomnosti nedošlo k nějaké katastrofě, a tak ji uklidili do nemocnice. Přestože její kondice byla vynikající, zemřela tam během několika dní. Obřad měla podle pravoslavného ritu. Bylo to její přání, ačkoli kdysi při hovoru o posledních věcech prohlásila, že když přijde katolický kněz, nic se nestane. Oni prý na to mají tam nahoře jednu kancelář. Nad rakví jí promluvil Jar. Hlaváček. Manželé Radovi se marně snažili nalézt pro ni místo na pražském hřbitově. Výslovně si nepřála rozptýl, a tak jsme ji nakonec pohřbili v Sobotce, v blízkosti Fráni Šrámka, z jehož díla se kdysi seznamovala s češtinou a o němž napsala studii do ruského exilového časopisu.“³¹⁴

V posledních letech života Melnikové-Papouškové také utrpěla její soukromá sbírka uměleckých artefaktů, která byla částečně rozkradena a prodána. Část majetku, ale především archivních materiálů se však podařilo zachránit. Díky tehdejší ředitelce českolipského archivu Marii Vojtíškové byla inventarizována a katalogizována její písemná pozůstalost, která je zároveň největším fondem Státního okresního archivu Česká Lípa. V jednom z ohlédnutí vzpomíná bývalá

³¹² Citace pochází z nekrologu otištěného v Českém lidu. Viz PLESSINGEROVÁ, Alena: Za Naděždou Melnikovou-Papouškovou. *Český lid*, roč. 66, 1979, s. 106.

³¹³ SEKORA, Ondřej J. S Naděždou Melnikovou Papouškovou jubilejně. *Umění a řemesla*, č. 3, 1971.

³¹⁴ SAMŠIŇÁK, J. Šolcův statek v Sobotce: historie, lidé, umění, s. 49.

ředitelka archivu na Melnikovu-Papouškovou jako na „objevitelku talentů“ v malířství a užitém umění. Vojtíšková v něm poměrně přesně (byť výrazy odrážejícími „duch doby“) vystihla hlavní zásluhy Melnikové-Papouškové v poválečném období, totiž její propagaci lidového umění: „Doktorka Papoušková má svůj velký význam letech, kdy se ve společenských proměnách objevil problém, jak do nově, socialisticky uspořádaných výrobních poměrů zařadit lidovou uměleckou výrobu.“³¹⁵ Ve stejném časopise byla také vzpomenuata autorčina sběratelská činnost, zejména sbírky exlibris s vyobrazením koček, jejímiž autory byli J. Lada, Vilma Vrbová-Kotrbová či V. Komárek, nebo sbírky soukromě tištěných novoročenek V. M. Mokrého, V. Komárka či A. Antonové.³¹⁶

Alena Plessingerová v nekrologu v *Českém lidu* vyzdvihuje především autorčino „obdivuhodné sžití s českým prostředím“, díky čemuž se od 30. let začala věnovat české kulturní historii a lidovému umění.³¹⁷ Za stěžejní považuje autorčiny publikace *Československé lidové malířství na skle*, *Putování za lidovým uměním*, které „je výsledkem jejího neúnavného objevování neznámých lidových umělců i jejich dosud nepovšimnutého díla, často přehlíženého, často za umění nepokládáného“, ale také monografii *Lidové hračky*, kterou lze považovat za první publikaci zkoumající toto odvětví.³¹⁸

³¹⁵ VOJTÍŠKOVÁ, M. K nedožitým devadesátinám dr. Naděždy Melnikové-Papouškové. *Zprávy Spolku sběratelů a přátel exlibris v Praze*, č. 4, 1982, s. 12.

³¹⁶ SAMŠIŇÁK, Karel. Prof. Melniková-Papoušková jako sběratelka drobné grafiky. *Ibidem*, s. 14.

³¹⁷ PLESSINGEROVÁ, A. Za Naděždou Melnikovou-Papouškovou, s. 106.

³¹⁸ *Ibidem*.

7 ZÁVĚR

Z čistě formálního hlediska lze bezpochyby Melnikovou-Papouškovou považovat za ruskou emigrantku, jejíž pozice se však zásadně liší od krajanů, pro něž se sovětské Rusko stalo zakázaným územím. Svým působením v emigrantské komunitě však potvrdila, že sdílí osudy ruské Prahy a že nehledě na mnohé rozdíly je i její součástí. Paralelně s touto komunitou se díky studiu české literatury na Univerzitě Karlově a zejména prostřednictvím Jaroslava Papouška dostává do českého kulturního prostředí, a to ihned po příchodu do Československa. Autorka tedy paralelně působí v obou komunitách zároveň a není limitována pouze ruskojazyčným emigrantským prostředím, jak tomu bylo v případě mnohých jejích krajanů.

Souběžná činnost Melnikové-Papouškové pro české a ruské emigrantské kruhy prostupuje všemi oblastmi, kterým se autorka ve 20. letech věnuje. Stěžejní téma autorčiny odborné činnosti představuje ruská modernistická literatura. Zájem o ni lze prizmatem předrevoluční biografie Melnikové-Papouškové chápat jako přirozenou návaznost na dřívější zájmy a vzdělání. Portréty ruských autorů, doplněné autorčinými komentáři o předrevolučním a revolučním dění v Rusku, patřily k ojedinělým a autentickým textům, zprostředkovávajícím ruskou dobovou literární scénu pohledem „očitého svědka“. Díky své autenticitě a detailní znalosti souvislostí byly postřehy Melnikové-Papouškové stejně hodnotné jako odborné kritiky z pera českých autorů. K povědomí o soudobé ruské literatuře na české kulturní scéně přispěly také autorčiny antologie ruské modernistické poezie a monografie věnovaná Alexandru Blokov. K analýzám tvorby jednotlivých básníků a charakteristice literárních směrů autorka přistupuje především v duchu kulturně-historické tradice, přičemž těžiště jednotlivých textů spočívá především v nástinu historických a kulturních událostí.

Další autorčin zájem představovala soudobá tvorba a estetika českých, ale především ruských dramatiků. Jednotlivé portréty, recenze a přehledy nejnovějších inscenací, ve kterých autorka vycházela především ze svých cest do Ruska a do západní Evropy, přinášejí pohled na soudobou divadelní scénu napříč Evropou, čímž Melniková-Papoušková doplnila mozaiku o evropském kulturním dění v českých i zahraničních časopisech.

Vedle odborných zájmů, které lze zjednodušeně charakterizovat jako ruská literatura, současné divadlo a umění, je její přínos zcela zásadní ve zprostředkovávání kontaktů mezi ruskou emigrantskou komunitou po celé Evropě a českými kulturními kruhy, a to hned v několika oblastech. První z nich tvoří emigrantská periodika. Doposud nepublikovaná korespondence ukazuje, že jednotlivé časopisy nepředstavují izolované platformy vztahující se pouze k dané zemi, ale že jde o propojenou a vzájemně se doplňující síť, na jejímž obsahu se velkou mírou kromě Vladimira Lebeděva podílela také Melniková-Papoušková. Kromě svých vlastních příspěvků dokázala zprostředkovávat texty českých autorů, ale také emigrantů z jiných zemí, čímž zásadně přispěla k povědomí emigrantské komunity o kulturním a politickém dění v jednotlivých evropských zemích včetně Ruska. Zcela novým aspektem je v tomto ohledu pojednání o periodikách *Ruski archiv* a *Centralnaja Jevropa*, jejichž propojení s osobností Melnikové-Papouškové nebylo doposud předmětem žádného výzkumu.

Předkládaná disertační práce se věnuje také vztahu Melnikové-Papouškové k nové sovětské realitě, jež byla předmětem diskuzí a reportáží mnoha československých intelektuálů. Vzhledem k objemnému korpusu textů se analýza reflexí soustředí především na ty, které vznikaly ve stejné době jako autorčina reportáž *Rusko z blízka i z dálky*. Zároveň byly vybrány odpovídající texty nesoucí se v duchu polemiky a kritického zhodnocení studovaných reálií. I když lze mezi úsudky všech srovnávaných autorů nalézt mnoho shod, vyniká reportáž Melnikové-Papouškové detailní komparací současnosti s předrevoluční dobou a dvojí perspektivou výkladu, založené na autorčiných cestách do sovětského Ruska a poznatcích z dobového tiskového i domácího tisku. Díky dokonalé znalosti předrevolučních reálií si Melniková-Papoušková jako jediná všimá zhoršujícího se postavení ženy v ruské společnosti, které dává do kontextu měnící se kulturní politiky a dominance „polointeligence“.

Zatímco ve 20. letech se texty kritizující současné sovětské Rusko týkají primárně vzdělanosti, postavení žen či morálního úpadku, ve 30. letech se zaměřují i na literární dění. Z textů publikovaných především v českých periodikách vyplývá, že současná ruská literatura již vlivem cenzury a „zbožňování ruského bolševizmu“ nedosahuje dřívějších kvalit a stále více se, stejně jako Rusko samotné, ocitá za „Čínskou zdí“.

Na pozadí těchto souvislostí lze také chápat autorčino směřování od témat literárních k tématům uměleckým, což se projevuje především ve spolupráci s ruskými a českými umělci. V této oblasti přináší disertační práce nové souvislosti, objasňující kontakty mezi ruskou uměleckou komunitou v Paříži a jejich působením v Československu. Z doposud nepublikované korespondence s Michailem Larionovem a dalšího archivního výzkumu vyplývá, že se Melniková-Papoušková podílela na zapůjčení či dokonce darování některých uměleckých děl českým výtvarným institucím, čímž tak přispěla k obohacení sbírek ruského umění v Československu. Stejně jako ve 20. letech i později se autorka neorientuje pouze na emigrantskou komunitu, ale také na československé umělce a především umělkyně, jejichž tvorbu prezentuje na domácí scéně, ale i v zahraničí. Kurátorské počiny konce 20. a začátku 30. let jsou také prvním předvojem autorčiných dlouholetých aktivit spojených s objevováním a prezentací mladých umělců.

I ve své odborné činnosti se Melniková-Papoušková přesouvá k tématům spojeným s uměním, především k jeho lidovým formám. Autorčiny práce vynikají především rozmanitostí a množstvím materiálu, který během několika tuzemských i zahraničních cest posbírala. Z dnešní perspektivy jsou tyto texty cenným dokumentem autenticky zachycující ojedinělé umělecké techniky, tradice a lidové umělce napříč územím bývalého Československa.

Další téma, kterému doposud nebyla věnována žádná pozornost, je autorčino poválečné působení na Univerzitě Palackého v Olomouci. Zde se Melniková-Papoušková věnovala nejen pedagogické činnosti, ale významně přispěla ke studiu soudobého lidového umění a tradic. Její aktivity se především promítly do činnosti Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis, jehož vedením byla v roce 1946 pověřena. Během dvou let dokázala vybudovat instituci podílející se především na výzkumné činnosti stavu lidové tvorby na Moravě. Zároveň díky kontaktům v odborných a uměleckých kruzích se Melnikové-Papouškové podařilo v činnosti ústavu propojit teoretické i praktické aspekty lidového umění, a tak se formou výstav, seminářů a jiných aktivit podílet na popularizaci lidové kultury mezi širokou veřejností.

Zájem o umění ve všech formách a kurátorské zkušenosti z konce 20. let vyústily ve spolupráci s několika desítkami začínajících umělců a umělkyně, kterým především v poválečném období Melniková-Papoušková pomáhala v organizaci jejich výstav či propagaci jejich tvorby.

Celkový portrét života Melnikové-Papouškové, založený především na nově publikovaných archivních pramenech, představuje další z příspěvků do galerie osobností ruské meziválečné emigrace, ve které autorčino jméno figurovalo pouze okrajově a většinou v kontextu jiných osobností. Zaplněná „bílá místa“, kterých bylo v odborné literatuře o autorčině životě mnoho, zároveň ukazují, že na komunitu ruské meziválečné emigrace je třeba nahlížet jako na plastickou, propojenou a prolínající se s domácím prostředím množinu jednotlivých osobností. Jakákoliv kategorizace (ať už geografická nebo zájmová) totiž v mnohých případech automaticky vyčleňuje některé osobnosti nebo dokonce zkresluje nahlížení na celý fenomén.

8 РЕЗЮМЕ

Данное диссертационное исследование посвящено биографии и творчеству русской эмигрантки, деятеля культуры и фольклориста Надежды Филаретовны Мельниковой-Папоушковой в контексте чешско-российских культурных отношений. Исследование сосредоточивается главным образом на трансформациях в творчестве и деятельности автора на фоне меняющейся географической и культурной среды и исторических событий. Таким образом, исследование касается прежде всего отношений Мельниковой-Папоушковой к конкретным представителям русской эмиграции и ко всему их сообществу, а также её восприятия Советской России в 1920-е и 1930-е годы. Также рассматривается деятельность Мельниковой-Папоушковой в послевоенной Чехословакии и её значение для чешской художественной среды.

Поскольку главная цель исследования заключается в стремлении дополнить ранее неизвестные биографические факты из жизни Мельниковой-Папоушковой и более подробно проанализировать обстоятельства деятельности данного автора, диссертация основана главным образом на изучении архивных материалов, в особенности документов, хранящихся в Государственном районном архиве г. Ческа-Липа, а также в Литературном архиве Памятника национальной письменности и национальных архивах Чехии и Франции.

Помимо обширного корпуса архивных материалов, в диссертации анализируются собственные публикации Мельниковой-Папоушковой, а также ее тексты из чешских и иностранных периодических изданий и прочие архивные материалы, и тексты различного характера, связанные с жизнью и деятельностью исследуемого автора. На основании датировки и содержания все эти материалы можно тематически разделить на группы, соответствующие деятельности автора в дореволюционной России, в эмигрантском сообществе и в чешской художественной и научной среде.

Исследование показало, что несмотря на многие отличия, Н. Ф. Мельникову-Папоушкову несомненно можно считать частью «русской Праги». Кроме того, она, благодаря изучению чешской литературы

в Карловом университете и многочисленным контактам ее супруга Ярослава Папоушека, сразу после прибытия в Чехословакию становится частью кругов чешской интеллигенции. Таким образом, деятельность исследуемого автора развивается параллельно и одновременно в обоих сообществах и не ограничивается только русскоязычной эмигрантской средой, как это можно наблюдать в случае многих представителей первой волны эмиграции.

Параллельная деятельность Н. Ф. Мельниковой-Папоушковой в чешских и русских кругах интеллигенции пронизывает все области, на которых автор сосредоточивается в 1920-е годы. Основная тема её научной деятельности – литература русского модернизма. Учитывая дореволюционную биографию Мельниковой-Папоушковой, интерес к данной теме можно понимать не только как естественное продолжение её творческого пути до эмиграции в Чехословакию, но также как влияние А. Н. Веселовского и культурно-исторической школы, с которой Мельникова-Папоушкова ознакомилась во время учёбы на Высших женских курсах. Портреты русских писателей, дополненные авторскими комментариями к дореволюционным и революционным событиям в России, можно считать уникальным и аутентичным материалом, опосредующим русскую модернистскую литературу с точки зрения «очевидца». Благодаря детальному знанию контекста и реалий, наблюдения и анализ Мельниковой-Папоушковой так же ценны, как и научная критика чешских авторов. Антологии русской модернистской поэзии и монография, посвящённая Александру Блоку, также способствовали осознанию современной русской литературы в чешской культурной среде. Автор подходит к анализу творчества отдельных поэтов и характеристике литературных течений преимущественно в духе культурно-исторической традиции, при этом акцент отдельных текстов делается прежде всего на анализе историко-культурных событий.

Следующей областью интересов автора было современное творчество и эстетика как чешских, так и, в особенности, русских драматургов. Индивидуальные портреты, обзоры и рецензии последних спектаклей, в которых автор опиралась в основном на свои путешествия по России и Западной Европе, знакомят читателя с современной европейской театральной жизнью. Таким образом Мельникова-Папоушкова играла

важную роль посредника, информирующего о литературных и театральных темах на страницах чешских и иностранных журналах.

Кроме того, Н. Ф. Мельникова-Папоушкова играла решающую роль в налаживании контактов между русскими эмигрантскими сообществами по всей Европе и чешскими кругами интеллигенции сразу в нескольких областях. Первую из них представляют эмигрантские периодические издания. Исследование до сих пор не опубликованной архивной переписки показывает, что отдельные журналы не представляли собой изолированные платформы, относившиеся только к конкретной стране, а скорее взаимосвязанную сеть, в формировании которой, помимо Владимира Лебедева, большую роль сыграла Мельникова-Папоушкова, так как она сотрудничала кроме русских эмигрантов и с чешскими авторами, статьи которых она публикует на страницах данных журналов. Совершенно новым аспектом в этом отношении является изучение сотрудничества Мельниковой-Папоушковой с периодическими изданиями «Руски архив» и «Центральная Европа».

В диссертации также рассматривается отношение Мельниковой-Папоушковой к реалиям Советской России, которые были предметом дискуссий и рефлексии многих чехословацких интеллектуалов. Из-за большого корпуса текстов при анализе данной проблематики в основном рассматриваются те, которые были созданы одновременно с текстом Мельниковой-Папоушковой «Россия вблизи и издалека», и те, которые были написаны в духе полемики и критической оценки изучаемых реалий. Хотя в текстах всех сопоставляемых авторов можно найти много общего, книга Мельниковой-Папоушковой отличается прежде всего подробным сравнением современности с дореволюционным периодом и двойной перспективой интерпретации, основанной на поездках автора в Советскую Россию и анализе современной автору советской и чехословацкой прессы. Благодаря детальному знанию дореволюционных реалий Мельникова-Папоушкова была единственным автором, обращавшим внимание на ухудшение положения женщин в советском обществе, что она объясняет меняющейся культурной политикой и гегемонией «полуинтеллигенции».

Если тексты автора в 1920-е годы касались в первую очередь критики образования, положения женщин и морального упадка, то в 1930-е годы они

были сосредоточены на литературных событиях. Из текстов, опубликованных в основном в чешских периодических изданиях, следует, что русская литература того времени из-за цензуры и «преклонения перед русским большевизмом» не достигает прежних качеств и все больше, как и сама Россия, оказывается за «Китайской стеной».

В этом контексте можно понять постепенный переход автора от литературных к художественным темам, которое проявляется, прежде всего, в сотрудничестве с русскими и чешскими художниками. В этой области диссертация освещает до сих пор не изученный контекст сотрудничества между русскими художественными кругами в Париже и культурными деятелями в Чехословакии. Переписка с Михаилом Ларионовым и другие архивные материалы показывают, что Мельникова-Папоушкова участвовала в передаче некоторых произведений искусства русских художников в чешские коллекции изобразительного искусства. Как и в 1920-е годы, Мельникова-Папоушкова уделяет внимание не только эмигрантскому сообществу, но и чехословацким художникам, чьи работы она представляет не только на отечественной сцене, но также и за рубежом. Участие автора в организации нескольких выставок в конце 1920-х и начале 1930-х годов можно считать началом многолетней деятельности автора, связанной с открытием и популяризацией работ молодых художников.

В своей научной деятельности Мельникова-Папоушкова также обращается к темам, связанным с искусством, особенно с его народными формами. Работы автора отличаются разнообразием и объёмом материала, который она собрала во время нескольких поездок по Чехословакии и за границу. С сегодняшней точки зрения, данные тексты представляют собой ценный документ, отражающий уникальные художественные приёмы, традиции и творчество народных мастеров на территории бывшей Чехословакии.

Исследование затрагивает также пока не изученную тему сотрудничества Мельниковой-Папоушковой с Университетом им. Палацкого. Здесь Мельникова-Папоушкова не только посвятила себя педагогической деятельности, но и внесла значительный вклад в изучение современного народного искусства и традиций. Её деятельность в основном связана с Институтом народной культуры и этнографии Моравии, который

Мельникова-Папоушкова возглавила в 1946 году. В течение двух лет ей удалось создать современное учреждение, занимающееся в основном исследованиями состояния народного творчества в Моравии. В то же время, благодаря контактам в научных и художественных кругах, Мельникова-Папоушкова смогла соединить теоретические и практические аспекты народного творчества в деятельности института и, таким образом, участвовать в популяризации народной культуры среди широкой публики посредством выставок, семинаров и других мероприятий.

Интерес к искусству во всех его формах и кураторский опыт с конца 1920-х годов привели к сотрудничеству с несколькими десятками начинающих художников, которым Мельникова-Папоушкова помогала организовывать выставки или продвигать свои работы, особенно в послевоенный период.

Общий портрет жизни Н. Ф. Мельниковой-Папоушковой, основанный на до сих пор неопубликованных архивных источниках, является очередным вкладом в галерею личностей русской межвоенной эмиграции, в которой ранее имя автора упоминалось лишь вскользь и в основном в контексте биографии других деятелей. В то же время, заполненные белые пятна, которых было немало в научной литературе о жизни автора, показывают, что феномен русской межвоенной эмиграции в Чехословакии можно рассматривать скорее как пластичное, взаимосвязанное и переплетённое с внутренней средой явление. Очевидно, что любая категоризация (географическая или тематическая) автоматически исключает определённых личностей из данного контекста или даже искажает представление о явлении в целом.

9 SUMMARY

The thesis focuses on biography and work of the Russian émigré Naděžda Filaretovna Melniková-Papoušková. The research mainly describes the transformations in the author's work and activities in the context of a changing geographic and cultural environment and relevant historical periods. Thus, the study covers primarily the relationship of Melniková-Papoušková to the émigré community of 'Russian Prague', as well as her perception of Soviet Russia in the 1920's and 1930's. The research also examines the activities of Melniková-Papoušková in post-war Czechoslovakia and her contribution to the community of Czech artists.

Since the main aim of the study is to provide previously unknown biographical facts about Melniková-Papoušková and to analyse in more detail the circumstances of this author's activities, the thesis is based mainly on the study of archival collections, in particular documents stored in Státní okresní archiv Česká Lípa [State Regional Archives Česká Lípa], as well as in Literární archiv Památníku národního písemnictví [The Museum of Czech Literature Literary Archive], and the national archives of the Czech Republic and France.

In addition to an extensive corpus of archival materials, the thesis analyses Melniková-Papoušková's own publications, as well as her articles in Czech and foreign periodicals. Based on the dating and content, all these materials can be thematically divided into groups corresponding to the author's activities in pre-revolutionary Russia, émigré community, and in the community of the Czech and Russian artists.

Despite many differences, Melniková-Papoušková can be undoubtedly considered a part of 'Russian Prague'. In addition, thanks to her studies of Czech literature at Charles University and the numerous contacts of her husband Jaroslav Papoušek, she successfully integrates into the Czech environment immediately after arriving to Czechoslovakia. Thus, the author's activities develop simultaneously in both communities and are not limited only to the Russian émigré environment, what can be observed in the case of many members of the first wave of Russian emigration to Czechoslovakia.

Parallel activities of Melniková-Papoušková in Czech and Russian culture environment cover all the areas on which the author focuses in the 1920's. The main topic of her scholar activity is the literature of Russian modernism. Considering the pre-revolutionary biography of Melniková-Papoušková, her interest in this topic can be understood not only as a natural continuation of her activities before emigration to Czechoslovakia, but also as the influence of A. N. Veselovsky and the cultural-historical school, which Melniková-Papoušková got acquainted with during her studies at the Moskovskie zhenskíe kursy [Moscow Higher Women's Courses]. Portraits of Russian writers, accompanied by the author's comments on pre-revolutionary and revolutionary historical background, can be considered a unique and authentic material describing Russian modernist literature from the point of view of an 'eyewitness'. Thanks to the detailed knowledge of the context and facts, the author's observation and analysis is utterly comparable to Czech literary criticism on mentioned topic. Anthologies of Russian modernist poetry and a monograph dedicated to Alexander Blok also contributed to the general knowledge of contemporary Russian literature in Czechoslovakia. The author approaches the analysis of the work of individual poets mainly through the prism of cultural and historical tradition, therefore she focuses on description of historical and cultural background rather than on elaborated analysis of individual texts.

The next area of author's interest was contemporary art and dramatic works of both Czech and, in particular, Russian playwrights. Individual portraits and critical reviews of recent performances, introduce the readers to the contemporary European theatre. Thus, Melniková-Papoušková played an important role as a person, who informed about foreign literature and theatre in Czech and foreign periodicals.

In addition, N. F. Melniková-Papoušková played an important role in establishing contacts between Russian émigré communities throughout Europe and the Czechoslovakia. Analysis of unpublished archival correspondence shows that individual émigré journals were not isolated platforms related only to a specific country, but rather an interconnected network, where, in addition to Vladimir Lebedev, Melniková-Papoušková collaborated both with Russian émigrés and Czech authors, whose articles she published in émigré periodicals. This thesis brings to light new information about her cooperation with the

periodicals *Ruski Archiv* [Russian Archive] and *Centralnaya Evropa* [Central Europe].

The research also examines the attitude of Melniková-Papoušková to the Soviet Russia, which was the subject of essays and reflections written by many Czechoslovak intellectuals. Due to the large corpus of texts, I mainly compare those that were created simultaneously with the text of Melniková-Papoušková *Rusko z blízka i z dálky* [Russia Near and Far Away], and those that were written in the essence of polemics and critical evaluation of the studied topic. Although many similarities can be found in the texts of all compared authors, Melniková-Papoušková's book distinguishes primarily by a detailed comparison of 'new' period with the pre-revolutionary one. Author's analysis is typical for its double perspective of interpretation based on the author's travels to Soviet Russia and analysis of the contemporary Soviet and Czechoslovak press. Thanks to her detailed knowledge of the pre-revolutionary background, Melniková-Papoušková was the only author who paid attention to the deteriorating position of women in the Soviet society, which she explains by changing cultural politics and the hegemony of the 'semi-intelligentsia'.

While in the 1920's Melniková-Papoušková criticised education, the position of women and moral decline, in the 1930's she was mainly focused on literature and the influence of Soviet politics on the works of prominent writers. Her texts, published mainly in Czechoslovak periodicals, very often emphasise that 'new' Russian literature, due to censorship and 'admiration of Russian Bolshevism', does not achieve its former qualities and more and more, like Russia itself, finds itself behind the 'Chinese Wall'.

In this context, one can understand the author's transition from literature to art, which was manifested primarily in collaboration with Russian and Czech artists. In this area, the thesis brings to light new context of collaboration between Russian émigré artists in Paris and in Czechoslovakia. Correspondence with Mikhail Larionov and other archival materials show that Melniková-Papoušková participated in the acquisition of some works of Russian artists to Czech collections of fine art. The author's participation in the organisation of several exhibitions in the late 1920's and early 1930's can be considered the beginning of the author's long-lasting cooperation with Czechoslovak artists.

In her scholar works, Melniková-Papoušková also addresses topics related to folk art. The author's works are distinguished by the variety and volume of material collected during several trips in Czechoslovakia and abroad. From today's perspective, these texts represent a valuable document reflecting the unique artistic techniques, traditions, and creativity of folk artists in Czechoslovakia.

The study also analyses yet unexplored topic of author's cooperation with the Palacký University. Here Melniková-Papoušková made a significant contribution to the study of modern folk art and traditions. Her activities are mainly associated with the Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis [Institute of Folk Culture and Moravian Ethnography], which Melniková-Papoušková headed from 1946. Within two years, she managed to create a modern institution, mainly engaged in research of folk art in Moravia. At the same time, thanks to contacts in academic and artistic communities, Melniková-Papoušková was able to combine the theoretical and practical aspects of folk art in the activities of the institute and, thus, participate in the popularisation of folk through exhibitions, seminars, and other events.

Author's experience with the organisation of exhibitions in the late 1920's led to collaboration with many emerging artists, whom Melniková-Papoušková helped to organise exhibitions or promoted their works, especially in the post-war period.

The general portrait of the life of Melniková-Papoušková, based on unpublished archival sources, is another contribution to the gallery of personalities of the Russian interwar emigration, in which the author's name was previously mentioned only in the context of other members. At the same time, the discovered and analysed materials show that the phenomenon of Russian interwar emigration in Czechoslovakia can be viewed more as a plastic network, which is interconnected and intertwined with the Czechoslovak and foreign environment, rather than isolated community, since any categorisation (geographic or thematic) automatically excludes certain members of this émigré community from a given context or even distorts the idea of the phenomenon as a whole.

10 SEZNAM PRAMENŮ A ODBORNÉ LITERATURY

10.1 Archivní fondy

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA ČL)
fond Papoušková-Melniková Naděžda

Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP)
fond Fischer Otokar
fond Holub Vladimír
fond Ljackij Jevgenij Alexandrovič
fond Melantrich
fond Stehlík Ladislav
fond Vodička Felix
fond Weil Jiří
fond Zejda František
fond Zrzavý Jan

Národní archiv (NA)
fond Archiv Huberta Ripky
fond Policejní ředitelství
fond Svaz protifašistických bojovníků

Archiv Univerzity Karlovy (AUK)

Archiv Univerzity Palackého v Olomouci (AUPO)

Francouzský národní archiv (FNA)
fond École du Louvre

10.2 Primární literatura

- ARS MELANTRICH – MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda
Filaretovna. *Jaroslav Novák: 28. 9. – 18. 10. 1951. Praha: Ars Melantrich, 1951;*
Olga a Zdeněk Sigmundovi. Praha: Ars Melantrich, 1952
- BLOK, Alexandr. *Poslední dny carské: na základě nevydaných dokumentů.*
Praha: Čin, 1923.
- BRAUNSTEIN, Mathieu. *Z historie Francouzského institutu v Praze.* Praha:
Francouzský institut, 1993.
- KOMÁREK, Vladimír. *Moje křížová cesta.* Praha: Erika, 2005.
- KOMÁREK, Vladimír. *Pojednání o mé radostné cestě od kolébky ke krematoriu.*
Praha: Primus, 1993
- KOMÁREK, Vladimír – PETRÁKOVÁ-SLANCOVÁ, Pavla. *Řeči s Pavlínou.*
Praha: Radioservis, 2000
- KOPTA, Josef. *Cesta do Moskvy.* Praha: Čin, 1928.
- KUBKA, František. *Básníci revolučního Ruska.* Praha: Ot. Štorch-Marien, 1924.
- KUTÁLKOVÁ, Dana – KUTÁLEK, Jan. *Kutálek.* Praha: Art D – Grafický ateliér
Černý, 2007.
- LAUERMANNOVÁ-MIKSCHOVÁ, Anna. *Lidé minulých dob: kniha lidských
a básnických osudů.* Praha: Evropský literární klub, 1940.
- MASARYK, Tomáš Garrigue et al. *Československé vzpomínky na Jasnou
Poljanu.* Praha: B. Kočí, 1925
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna – MUSATOV,
Grigorij. *Sovětské častušky.* Praha: Aventinum, 1929.
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna: *Na rozhraní lásky, života
a smrti.* Praha 1960.
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *A. A. Blok.* Praha: Plamja,
1925.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Antologija ruskoj poezii XX stoletija*. Praga: Naša reč, 1920.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Český lidový dřevorez*. Praha: Hollar, 1965.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Československé lidové malířství na skle*. Praha: Státní grafická škola, 1938.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Československé lidové výtvarnictví*. Praha: Orbis, 1948.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Julie W. Mezerová*. Praha: Česká grafická Unie, 1943.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Katalog výstavy lidového malířství na skle*. Praha: Umělecká beseda, 1933.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Lidové hračky*. Praha: Orbis, 1948.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Ludvika Smrčková: květiny*. Praha: Ars Melantrich, 1950.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Moskevské umělecké divadlo*. Praha: Čin, 1921.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Okouzlená Olomouc*. Praha: A. Chvála, 1949.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Pohled z mého okna*. Praha: A. Chvála, 1947.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Praha před sto lety*. Praha, 1935.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Putování za lidovým uměním*. Praha: Čin, 1941.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Rusko z blízka i z dálky*. Praha: Svaz národního osvobození, 1929.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Růženec (neliterární nálady)*. Praha: Čin, 1921.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Skleněný sen Ludviky Smrčkové*. Praha: Aventinum, 1948.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *SSSR v satíře i humoru*. Praha: Orbis, 1933.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Střepiny: (poznámky o ruské literatuře a psychologii)*. Praha: Kolokol, 1921.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Studie z moderní ruské literatury*. Praha: Minařík, 1920.

MEZEROVÁ, Julie – PAPOUŠKOVÁ-MELNIKOVÁ, Naděžda – SÍSOVÁ, Miloslava. Výstava výtvarných umělkyně Francie v Praze, uspořádaná péčí Sdružení přátel ústavu Arnošta Denise v Praze, Spolku Femmes Artistes Modernes v Paříži, Kruhu výtvarných umělkyně v Praze: od 5. května do 31. května 1937 = Exposition des Femmes Artistes de France a Prague organisée par les soins de l'Association des Amis de l'Institut Ernest Denis de Prague, des Femmes Artistes Modernes (FAM) Paris, du Cercle des Femmes Artistes Tchécoslovaques a Prague du 5 Mai au 31 Mai 1937. Praha: Obecní dům hlavního města Prahy, 1937.

NEZVAL, Vítězslav. *Z mého života*. Praha: Československý spisovatel, 1978.

PLESSINGEROVÁ, Alena. *Za Naděždou Melnikovou-Papouškovou*. Český lid, roč. 66, 1979, s. 106.

PYŠNÁ, Pavlína. *Ida Vaculková (1920–2003)*. Zlín: Krajská galerie výtvarného umění, 2006

Ročenka Slovanského ústavu v Praze. Praha: Nákladem Slovanského ústavu, č. 5–7, 1935.

SAMŠIŇÁK, Jan. *Šolcův statek v Sobotce: historie, lidé, umění*. Sobotka: Jan Samšišák, 2015

SLAVÍK, Jan. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*. Praha: Svaz národního osvobození, 1926.

SLAVÍK, Jan – BOUČEK, Jaroslav, ed. *Iluze a skutečnost*. Praha: Academia, 2000.

SLAVÍK, Jan. *Válečný deník historika*. Praha: Academia, 2008.

ŠROM, Josef Eduard. *V říši Stalinově*. Praha: Melantrich, 1929.

TILLE, Václav – BLÜMLOVÁ, Dagmar, ed. *Moskva v listopadu*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2009.

TOMEŠ, Josef. *Odyssea Vladimíra Vaňka*. In: VANĚK, Vladimír et al. *Jan Masaryk*. Torst, Praha 1994, s. 7–14.

ÚSTŘEDÍ LIDOVÉ UMĚLECKÉ VÝROBY a MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Výstava prací Ignáce Bizmajera: Výstavní síň prodejny Družstevní práce – ústředního družstva uměleckých řemesel: 15. duben – 7. květen 1955*. Praha: Ústředí lidové a umělecké výroby, 1955.

VELEMÍNSKÝ, Karel. *Rusko včera a dnes: dojmy a úvahy z cest*. Praha: V. Petr, 1929.

VONDRÁČKOVÁ, Jaroslava. *Mrazilo – tálo: (o Jiřím Weilovi)*. Praha: Torst, 2014.

VYDRA, Václav. *Hercův listář: výbor z korespondence*. Praha: Orbis, 1956.

WEIL, Jiří. *Hodina pravdy, hodina zkoušky*. Praha: Československý spisovatel, 1966.

WEIL, Jiří. *Ruská revoluční literatura*. Praha: Košatka, 1924.

ЛЯЦКИЙ, Евгений Александрович. *Тундра (2 sv.)*. Прага: Пламя, 1925.

МЕЛЬНИКОВА, Надежда. *Народное дело. Романов, Пугачев или Пестель?* Москва 1917.

ХОДАСЕВИЧ, Владислав Фелицианович – ДЕМИДОВА, Ольга Ростиславовна, ed. *Камер-фурьерский журнал*. Москва: Эллис Лак 2000, 2002

10.2.1 Články z periodického tisku a jiné časopisecké prameny

[Anonym]. Zajímavosti o lidovém umění. *Lidové noviny*, roč. 49, č. 250, 18. 5. 1941, s. 7;

[Anonym]. Dva klenoty české lidové kultury. *Moravská orlice*, roč. 79, č. 289, 7. 12. 1941, s. 10.

[Anonym]. Z kulturního života. *Národní listy*, roč. 64, č. 334, 4.12.1924, s. 9.

[Anonym]. Der Tag in Prag. *Prager Presse*, roč. 3, č. 66, 09.03.1923, s. 6.

[Anonym]. Der Tag in Prag. *Prager Presse*, roč. 16, č. 319, 22. 11. 1936, s. 11.

[Anonym]. Der Tag in Prag. *Prager Presse*, roč. 16, č. 326, 29. 11. 1936, s. 11

[Anonym]. Der Tag in Prag. *Prager Presse*, roč. 16, č. 330, 3. 12. 1936, s. 8.

[Anonym]. Cestopisy. *Tisk a novináři*, roč. 16, 1941, č. 3, s. 31;

[Anonym]. Česko-ruská Jednota. *Tribuna*, roč. 1, č. 138, 13. 7. 1919, s. 10.

BRABEC, Jan. Vydejme se na cestu divnou, cestu reklamy. *Typ*, roč. 15, č. 5, 1951, s. 253–258.

[BRTNÍK, V.]. N. Melniková-Papoušková: Rusko z blízka i z dálky. *Venkov*, roč. 24, č. 58, 8. 3. 1929, s. 6.

[č.]. Založení společnosti Dostojevského v Praze. *Venkov*, roč. 25, č. 72, 25.03.1930, s. 7.

[Dr. J. K.]. Mezi knihami a lidmi. Otec ruského anarchismu. *Čechoslovák*, roč. 3, č. 107, 19.8.1917, s. 3.

[Dr. F. K.]. Hovory s nakladateli (IV – Rostislav Řivnáč). *Přítomnost*, roč. 9, č. 30, 27.07.1932, s. 474–476.

[Dr. F. K.]. Hovory s nakladateli (VI – Ing. Jaroslav Fukátko). *Přítomnost*, roč. 9, č. 34, 24. 8. 1932, s. 536–539.

[-e]. Starší výtvarné umění na Rusi. *Čas*, roč. 30, č. 107, 15. 10. 1920, s. 4.

[J. V.]. N. Melniková-Papoušková: Putování za lidovým uměním. *Naše doba*, roč. 49, 1942, č. 1–10, s. 187–188.

KUBKA, František. Básníci v Rusku. *Venkou*, roč. 17, č. 55, 5. 3. 1922, s. 14.

LOUBAL, František. N. Melniková-Papoušková: Rusko z blízka i z dálky. *Slovanský přehled*, roč. 21, 1929, s. 212–213.

MAŠEK, Václav. Kurs užitého umění. *Lidová tvořivost*, roč. 11, č. 1, 20. 1. 1960, s. 19.

MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna.

Nový ruský porculán. *Bytová kultura*, roč. 1, č. 1, 1924–1925, s. 14–16.

Mystik našich dní. *Cesta*, roč. 2, č. 19, 1920, s. 375–377.

Staří ruští modernisté. *Ibidem*, č. 32, 1920, s. 628–629.

Básník ruského měšťanstva. *Ibidem*, roč. 3, č. 2, 1921, s. 29–30.

Otázky víry a svědomí v tvorbě Dostojevského. *Ibidem*, roč. 4, č. 22, 1922, s. 346–348.

Verše a prosa M. Kuzmina. *Ibidem*, roč. 5, č. 10, 1923, s. 141–143.

Mravně-náboženské základy bolševismu. *Čas*, roč. 30, č. 37, 25. 7. 1920, s. 1.

Několik poznámek na obhajobu ruského výtvarného umění. *Ibidem*, č. 113, 22. 10. 1920, s. 2–3.

Růženec. *Ibidem*, roč. 31, č. 17, 21. 1. 1921, s. 3.

Futurism jako oficiální bolševická poesie. *Ibidem*, č. 32, 8. 2. 1921, s. 2–3.

- Nová ruská prosa. *Ibidem*, č. 64, 19. 3. 1921, s. 1–2.
- Sborníky ruské poesie. *Ibidem*, č. 74, 2. 4. 1921, s. 1–2.
- O ruské bibliografii. *Ibidem*, č. 79, 9. 4. 1921, s. 1–2.
- Nová vydání spisů A. J. Hercena. *Ibidem*, č. 85, 16. 4. 1921, s. 1.
- Ruská poesie dříve a nyní. *Ibidem*, č. 91, 23. 4. 1921, s. 1–2.
- Z ruské revoluční minulosti. *Ibidem*, č. 97, 30. 4. 1921, s. 1.
- Z ruské literatury o Napoleonovi. *Ibidem*, č. 108, 14. 5. 1921.
- Dojmy z moskevského Uměleckého divadla. *Ibidem*, č. 113, 21. 5. 1921.
- Ženská tvorba. *Ibidem*, č. 124, 4. 6. 1921, s. 1.
- Knihy sovětského Ruska. *Ibidem*, č. 130, 11. 6. 1921, s. 1–2.
- Básníci různých škol. *Ibidem*, č. 142, 25. 6. 1921, s. 1–2.
- Ukřižovaný. *Ibidem*, č. 192, 18. 8. 1921, s. 5.
- Beseda. Dějiny literatury ze sociálně-demokratického hlediska. *Ibidem*, č. 228, 29.09.1921, s. 2.
- Ruské revue. *Ibidem*, č. 239, 22. 10. 1921, s. 1.
- Beseda. Z jubilejní literatury o Dostojevském. *Ibidem*, č. 255, 12. 11. 1921, s. 1.
- Předchůdci a epigoni F. M. Dostojevského. *Ibidem*, č. 266, 13. 11. 1921, s. 4.
- Abrakadabra. *Ibidem*, roč. 32, č. 17, 20. 1. 1922, s. 2–3.
- A. Bělyj a jeho myšlenky o Rusku. *Ibidem*, č. 105, 6. 5. 1922, s. 2–3.
- Z ruských dojmů v Berlíně. *Ibidem*, č. 131, 8. 6. 1922, s. 2–3.
- Bakunin a Slovanstvo. *Česká revue*, roč. 12, č. 10–11, 1919, s. 591–599.
- Ráz dramatické tvorby u Merežkovského. *Jeviště*, roč. 1, č. 4, 1920, s. 42–44.
- K 100. výročí narození A.F. Pisemského. *Ibidem*, č. 7, s. 78–79.
- Symbolismus v tvorbě N.V. Gogola. *Ibidem*, č. 10, s. 117–118.
- O divadelní úpravě F. M. Dostojevského. *Ibidem*, č. 33, s. 379–380.
- Dnešní ruské divadlo. *Ibidem*, č. 48, s. 542–544.
- Teoretické úvahy o proletářském divadle. *Ibidem*, roč. 2, č. 7, 1921, s. 99–101.
- Teorie Stanislavského. *Ibidem*, č. 17, s. 263–264.
- Divadlo A. Bloka. *Ibidem*, roč. 3, č. 14, 1922, s. 206–210.
- Ruské R.U.R. *Ibidem*, č. 24, s. 358–360.

O ruském baletu, *Lidové noviny*, roč. 28, č. 305, 22. 6. 1920, s. 9.

Stav kultury v Rusku: (Rozhovor s členem sovětského poselstva Červeného kříže).
Ibidem, č. 356, 21. 7. 1920, s. 5.

Po deseti letech. Ibidem, č. 524, 20. 10. 1920, s. 1.

Smrt básníka. Ibidem, roč. 29, č. 412, 19. 8. 1921, s. 1–2.

Moskevský den. Ibidem, roč. 32, č. 623, 13. 12. 1924, s. 2.

Moskevská divadla v sezoně 1923–1924. Ibidem, č. 643, 24. 12. 1924, s. 7.

Museum ruského soudobého malířství. Ibidem, roč. 33, č. 2, 2. 1. 1925, s. 7.

Literární Moskva. Ibidem, č. 21, 13. 1. 1925, s. 7.

O deníku A. G. Dostojevské z roku 1867. Ibidem, č. 107, 1. 3. 1925, s. 7.

Ruské divadlo na pařížské výstavě. Ibidem, č. 484, 27. 9. 1925, s. 7.

Nová literatura o A. Blokovi. Ibidem, roč. 34, č. 116, 5. 3. 1926, s. 7.

M. A. Bakunin. K padesátému výročí jeho smrti. Ibidem, č. 329, 1. 7. 1926, s. 7.

Ruská literatura a ruská komunistická strana. Ibidem, č. 394, 7. 8. 1926, s. 7.

Nový rok v Rusku starém a novém. Ibidem, roč. 36, č. 658, 30. 12. 1928, s. 5.

Poslední knihy I. Ehrenburga. Ibidem, roč. 37, č. 538, 25. 10. 1929, s. 9.

Hladová kuchyně. *Lidové noviny*, roč. 41, č. 557, 7. 11. 1933, s. 1–2.

Suvarov v Praze. Ibidem (příloha), roč. 42, č. 49, 28. 1. 1934, s. 1.

Řezbáři od sv. Spasa. Ibidem, č. 323, 29. 6. 1934, s. 1–2.

Nová ruská lidová pohádka. Ibidem, č. 410, 17. 8. 1934, s. 9.

Praha v létě, ale před sto lety. Ibidem, č. 427, 26. 8. 1934, s. 1–2.

O starých inserátech, návštěích a nálepkách. Ibidem, roč. 43, č. 61, 3. 2. 1935, s. 1–2.

Blahopřání, navštívenky, omluvenky a jiná společenská grafika. Ibidem, roč. 44, č. 646, 25. 12. 1936, s. 7.

Kočky, caři, tygři a českoruské styky. Ibidem (příloha), roč. 45, č. 572, 14. 11. 1937, s. 3.

Obrana kuchyně české. Ibidem (příloha), roč. 47, č. 414, 20. 8. 1939, s. 1–2.

O podobiznách J. K. Tyla: Jak žil a jak byl portrétován. Ibidem, roč. 48, č. 87, 18. 2. 1940, s. 5.

Zpívaný jídelníček. Ibidem (příloha), č. 573, 10. 11. 1940, s. 1–2.

Svatý Václav a lidové umění. Ibidem, roč. 56, č. 228, 29. 9. 1948, s. 1.

Krásná Sidonie. Ibidem, č. 250, 24. 10. 1948, s. 5.

Hrnčířská vesnice. Ibidem, roč. 57, č. 254, 29. 10. 1949, s. 1–2.

Výbava od našich prababiček až k našim dcerám. Sklo. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 8, 1946.

Naše staré zvyky a obyčeje. *Ibidem*, roč. 2, č. 8, 1947.

Letmý pohled do hlubin Bruselu. *Ibidem*, č. 20.

Ladislav Stehlík. *Ibidem*, č. 23; Lidová hračka. *Ibidem*, č. 24.

Helena Šmahelová. *Ibidem*, roč. 3, č. 1, 1948.

Jak se dělají na Moravě kraslice. *Ibidem*, č. 6.

Ženy vystavují. *Ibidem*, roč. 4, č. 7, 1949.

Členská výstava kruhu výtvarných umělkyně. *Ibidem*, č. 24.

Výstavy, které mohou zajímat ženy. *Ibidem*, roč. 5, č. 5, 1950.

Mimopražské umělecké výstavy. *Ibidem*, č. 6.

Krásné věci na stůl. *Ibidem*, č. 23.

Květiny a vázy. *Ibidem*, roč. 6, č. 6, 1951.

Morální nesnáze v Rusku. *Přítomnost*, roč. 3, 25. 11. 1926, s. 729–731.

Inteligenti v sovětské literatuře. *Ibidem*, roč. 4, 3. 3. 1927, s. 117–121.

O životě rodící se ruské inteligence. *Ibidem*, 7. 4. 1927, s. 200–203.

Umění pod křídly politiky. *Ibidem*, 26. 5. 1927, s. 313–316.

O ruské módě a strachu z Ruska. *Ibidem*, 28. 7. 1927, s. 450–453.

Co jsem viděla na rabfaku. *Ibidem*, 1. 12. 1927, s. 749–750.

Sovětský život ve světle anekdot. *Ibidem*, 15. 12. 1927, s. 773–776.

Sankt Petěrburg-Leningrad. *Ibidem*, 5. 1. 1928, s. 828–830.

Co se nosí v Moskvě. *Ibidem*, roč. 5, č. 6, 16. 2. 1928, s. 91–94.

Několik slov o ruské vesnici I. *Ibidem*, č. 17, 3. 5. 1928, s. 268–271.

Několik slov o ruské vesnici II. *Ibidem*, č. 18, 10. 5. 1928, s. 286–288.

Život jednoho moskevského domu. *Ibidem*, č. 24, 21. 6. 1928, s. 376–379.

Pouť za lidovými umělci I. *Ibidem*, roč. 10, č. 13, 29. 3. 1933, s. 203–204.

Pouť za lidovými umělci II. *Ibidem*, č. 14, 5. 4. 1933, s. 221–224.

Komunistovo zklamání z Ruska. *Ibidem*, roč. 7, č. 13, 2. 4. 1930, s. 200–203.

Země, kde je nebezpečno býti básníkem. *Ibidem*, č. 18, 7. 5. 1930, s. 278–279.

Ještě jedna tvář Ruska. *Přítomnost*, roč. 8, č. 47, 25. 11. 1931, s. 747–750.

Z mých setkání a rozmluv s Jevgenijem Zamjatinem. *Rozpravy Aventina*, roč. 7, č. 16, 1932, s. 126.

České a ruské lakované tabatěrky. *Tvar*, roč. 1, č. 1, 1948, s. 36.

Naše lidová hračka, roč. 3, č. 3, 1950, s. 86.

O lidových ilustračních dřevorytech, č. 9, s. 263.

Výstava bulharské a maďarské lidové tvorby. *Ibidem*, roč. 6, č. 6, 1954, s. 178–187.

Souborná výstava keramiky. *Ibidem*, č. 7, s. 222.

Dvě výstavy Ignáce Birmajera. *Ibidem*, roč. 7, č. 4, 1955, s. 152–155.

Keramika Jana Hausnera a Lubora Těhníka. *Ibidem*, roč. 11, č. 1, 1960, s. 14–19.

A. Golovko. *Ibidem*, roč. 12, č. 9, 1961, s. 278–279.

Šperk a bižuterie. *Ibidem*, č. 10, s. 269–311.

Užité umění mladých. *Ibidem*, roč. 13, č. 4, 1962, s. 125–126.

Zdeněk Podhůrský a jeho loutky. *Ibidem*, roč. 14, č. 4, 1963, s. 126–128.

Ateliérová bižuterie. *Ibidem*, č. 5–6, 1963, s. 186.

Hračka a její význam. *Ibidem*, roč. 15, č. 1–2, 1964, s. 32–45.

Malá výstava gobelínů. *Ibidem*, č. 6, 192–193.

Pivní estetika, *Ibidem*, roč. 18, č. 7, 1967, s. 214–215.

Marta Taberyová a její keramika, *Ibidem*, roč. 20, č. 2, 1969, s. 62–63.

Ženské typy u Turgeněva. *Ženský svět*, roč. 23, č. 17–18, 1919, s. 257–260.

К юбилею Ю. Зейера. *Воля России*, roč. 2, č. 113, 27. 1. 1921, s. 4–5.

Силуэты русских художников. *Ibidem*, roč. 1, č. 30, 1. 10. 1922, s. 91–92.

Об Александре Блоке. *Ibidem*, č. 14, 8. 4. 1922, s. 22.

Книга о Леониде Андрееве. Издание Гржебина, Петербург – Берлин. *Ibidem*, č. 31, 15. 10. 1922, s. 81–82.

Франтишек Билек (К 50-летнему юбилею). *Ibidem*, roč. 2, č. 2, 1923, s. 55–58.

П. Богатырев. Чешский кукольный и русский народный театр. *Ibidem*, č. 8–9, s. 119–120.

Леонид Леонов. *Ibidem*, roč. 4, č. 1, 1925, s. 241–245.

Творчество Л. Сейфуллиной, *Ibidem*, č. 4, s. 216–224.

Константин Федин. Города и годы. *Ibidem*, č. 9–10, s. 218–219.

- В. Сирин. Машенька. Ibidem, гоџ. 5, џ. 5, 1926, s. 196–197.
- А. Блок. Неизданные стихотворения 1897–1919 г. Ibidem, џ. 6–7, s. 229–232-
- И. Бабель. Конармия. Ibidem, џ. 8–9, s. 234–236.
- Иля Эренбург. Лето 1925 года. Ibidem, џ. 10, s. 171–173
- В. Шкловский. Третья фабрика. Ibidem, гоџ. 6, џ. 3, 1927, s. 187–189.
- Ю. Тынянов. Кюхля. Повесть о декабристе. Ibidem, џ. 3, s. 191–192.
- И. Эренбург. В проточном переулке. Ibidem, џ. 8–9, s. 213–216.
- Е. Замятин. Нечестивые рассказы. Ibidem, џ. 11–12, s. 294–296.
- Фельетон. Сборник статей под редакцией Ю. Тынянова и Б. Казанского. Ibidem, гоџ. 7, џ. 1, 1928, s. 174–176.
- И. Эренбург и Я. Гашек. Ibidem, џ. 4, s. 119–121.
- Тайна личности Достоевского. Ibidem, џ. 11–12, s. 211–213.
- А. Мариенгоф. Циники. Ibidem, гоџ. 8, џ. 1, 1929, s. 135–136.
- Марк Слоним. По золотой тропе. Чехословацкие впечатления. Ibidem, џ. 5–6, s. 201–203
- Илья Эренбург. 10 л. с. Ibidem, гоџ. 9, џ. 1, 1930, s. 89–90.
- Еще один лик России. *Воля России*, гоџ. 11, џ. 4–6, 1932, s. 117–124.
- Моје гробље. *Руски архив*, гоџ. 2, џ. 10–11, 1930, s. 199–201.
- Još jedna slika Rusije. Ibidem, гоџ. 5, џ. 16–17, 1932, s. 57–73.
- Современная чехословацкая керамика. *Центральная Европа*, гоџ. 1, џ. 13, 1927, s. 5–6.
- Чешские портреты: В. Ванчура. Ibidem, џ. 15, s. 7.
- Чешские портреты: Властислав Гофман. Ibidem, џ. 16, s. 6.
- Чешские портреты: Петр Безруч. Ibidem, џ. 17, s. 9.
- Веселая выставка: Карикатура А. В. Гофмейстера. Ibidem, џ. 19, s. 7.
- Чешские портреты: Ян Зрзавы. Ibidem, џ. 28, s. 6.
- Чешские портреты: Вацлав Шпала. *Центральная Европа*, гоџ. 2, џ. 13, 1928, s. 5.
- Чешские портреты: Карел Чапек. Ibidem, џ. 41, s. 6.
- По пражским театрам. Ibidem, гоџ. 3, џ. 2, 1929.
- По пражским выставкам. Ibidem, џ. 22, s. 8.

MELJNIKOVA-PAPOUŠKOVA, Rufina. *Ljubav i brak u Sovjetskoj Rusiji*. Руски архив, roč. 8, č. 32–33, 1935, s. 159–173.

[-och-]. *Zvon*, roč. 29, č. 41, 1929, s. 574–575.

PECELT, Antonín. Umění. *Jas*, roč. 26, č. 11, 25. 6. 1937, s. 19.

[R.J.]. Slavische Rundschau (Eine Monographie über Alexander Blok). *Prager Presse*, roč. 5, č. 302, 4. 11. 1925, s. 6.

[rt]. Příklad Naděždy Melnikové. *Rovnost*, roč. 65, č. 5, 7. 1. 1949, s. 3.

SAMŠIŇÁK, Karel. Prof. Melniková-Papoušková jako sběratelka drobné grafiky. *Zprávy Spolku sběratelů a přátel exlibris v Praze*, č. 4, 1982, s. 14.

SEKORA, Ondřej J. S Naděždou Melnikovou Papouškovou jubilejně. *Umění a řemesla*, č. 3, 1971.

VOJTÍŠKOVÁ, Marie. K nedožitým devadesátinám dr. Naděždy Melnikové-Papouškové. *Zprávy Spolku sběratelů a přátel exlibris v Praze*, č. 4, 1982, s. 12–13.

WEIL, Jiří.

Kolcov ruské revoluce. *Červen*, roč. 4, č. 5, 5. 5. 1921, s. 74–74.

Futurism a levé umění v Rusku. *Proletkult*, roč. 2, č. 23, 4. 7. 1923, s. 361–364.

Proletářská poesie ruská. *Ibidem*, č. 13, 25. 4. 1923, s. 193–195.

Ruské proletářské divadlo. *Rudé právo*, roč. 2, č. 87, 15. 4. 1921, s. 2.

Třídní drama. *Ibidem*, č. 93, 22. 4. 1921, s. 2–3.

Tribun revoluce, *Ibidem*, č. 105, 6. 5. 1921, s. 4–5.

Sociální utopie Bogdanova. *Ibidem* (příl. Dělnická besídka), č. 225, 25. 9. 1921, s. 4.

ЦВЕТАЈЕВА, Марина. Наталија Гончарова. *Русски архив*, roč. 2, č. 4, 1929, s. 111–122.

ЦВЕТАЕВА, Марина. Наталья Гончарова. *Воля России*, roč. 8, č. 5–6, 1929, s. 37–69.

10.3 Sekundární literatura

BABKA, Lukáš et al. *Příběhy exilu: osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*. Praha: Památník národního písemnictví, 2018.

BARVÍKOVÁ, Hana. Ruští emigranti v Československu v letech 1918–1938. In: *Exil v Praze a Československu*. Praha: Pražská edice, 2005, s. 9–13.

BOGATYREV, Petr. *Lidové divadlo české a slovenské*. Praha: Fr. Borový, 1940.

BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta, 2007, sv. 1.

DUNAJOVÁ, Alena. Ars una, species mille. Forma se mění, ale účel zůstává stejný – výzdoba vesnických domů 19. a 20. století. In: *Národopisná revue*. Strážnice: Ústav lidové kultury, roč. 25, č. 2, 2015, s. 79–94.

FIRSOV, Jevgenij. Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku a jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové-Kedrové-Rivnáčové. In: *Bezděz*. Vlastivědný sborník Českolipska. Česká Lípa 1998, č. 7, s. 57–78

GAGEN, Sergej et al. *Zkušenost exilu*. Praha: Památník národního písemnictví, 2017

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan – KOUTEK, Jaroslav. *Na frontách tajné války: kapitoly z boje československého zpravodajství proti nacismu v letech 1938-1941*. Praha: 1989.

HAUSER, Jakub, ed. *Z historie exilu: emigrace z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*. Praha: Památník národního písemnictví, 2019.

HAUSER, Jakub. *Sans retour: výtvarníci ruské emigrace v meziválečné Praze*. Praha: Památník národního písemnictví, 2020.

HLAVEŠ, Milan. Ateliérová tvorba. In: KNOBLOCH, Iva – VONDRÁČEK, Radim, eds. *Design v českých zemích 1900-2000: instituce moderního designu*. Praha: Academia, 2016

JANČÁRKOVÁ, Julie. Nikolaj Okuněv a výstava ruského umění v dobovém kontextu. In: BABKA, Lukáš et al. *Příběhy exilu: osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*. Praha: Památník národního písemnictví, 2018, s. 242–257.

JANČÁRKOVÁ, Julie. *Ruská malba, kresba a grafika od 19. do poloviny 20. století ze sbírky Galerie výtvarného umění v Náchodě*. Řevnice: Arbor vitae, 2015.

KALINOVÁ, Alena. Antonín Václavík a studium lidového malířství na skle. In: DRÁPALA, Daniel. *Antonín Václavík (1891-1959) a evropská etnologie: kontexty doby a díla*. Brno: Masarykova univerzita, 2010

KODEDOVÁ, Oldřiška. *Pravidla pro vydávání novodobých historických pramenů*. Praha: Academia, 1978.

KOPŘIVOVÁ, Anastasie. Osudy ruské emigrace v Československu. In: *Paměť a dějiny*, roč. 9, č. 2, s. 28–34.

KREPELKA, Eva. *Daten und Fakten zu Leben und Werk von Nadežda Meľniková-Papoušková (1891–1978)*. Diplomová práce. Geistes- und Kulturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien, Wien 2000.

MICHALOVÁ, Rea. *Karel Teige: kapitán avantgardy*. Praha: KANT, 2016.

MORI, Giora. *Tamara De Lempicka. La Reine De l'Art Déco*. Paris, Milano 2013.

OPELÍK, Jiří – FORST, Vladimír – MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000, sv. 3/1.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Dějiny „nové“ moderny*. Praha: Academia, 2017.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Dějiny nové moderny 2. Lomy vertikál : česká literatura v letech 1924–1934*. Praha: Academia, 2014.

PETR TYL, Josef. Nad. Melniková-Papoušková, Československé lidové výtvarnictví. In: *Český lid*, roč. 35, č. 3–4, 1948, s. 93–94.

ROUSOVÁ, Hana. *Abstrakce: Čechy mezi centry modernity 1918–1950*. Řevnice: Arbor vitae societas, 2015

ROUSOVÁ, Hana. *Konec avantgardy?: Od mnichovské dohody ke komunistickému převratu*. Řevnice: Arbor vitae societas, 2011.

SCHEUFLER, Vladimír. Alfred Karasek – Josef Lanz: Krippenkunst in Böhmen und Mähren vom Frühbarock bis zur Gegenwart. In: *Český lid*, roč. 64, 1977, s. 247–250.

SCHEUFLER, Vladimír. Výzkumy lidových podmaleb na skle v r. 1959. *Československá etnografie*, roč. 8, 1960, s. 333–334.

SLÁDEK, Zdeněk – BĚLOŠEVSKÁ, Ljubov. *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1918–1939)*. Praha: Euroslavica, 1998, s. 54.

SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Litomyšl: Paseka, 2004.

SRP, Karel – BRABCOVÁ, Jana A. *Jan Zrzavý*. Praha: Academia, 2003.

SUTNAR, Ladislav – JANÁKOVÁ, Iva. *Ladislav Sutnar–Praha–New York–design in action*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2003.

SPURNÝ, Jan et al. *Jan Kutálek: monografie s ukázkami z výtvarného díla*. Praha: Odeon, 1987

ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*. Praha: Academia, 2009.

ŠIMOVÁ, Kateřina – KOLENOVSKÁ, Daniela – DRÁPALA, Milan, ed. *Cesty do utopie: sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha: Prostor, 2017.

ŠIMOVÁ, Kateřina. *Cesty do Utopie. K obrazu sovětského Ruska v prostředí československé kulturní levice v období*. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra ruských a východoevropských studií, 2020

ŠOUREK, Karel. Rubens a Šír – dva příklady filiace lidového malířství na skle. *Český lid*, roč. 33, č. 4, 1946, s. 55–59.

ŠTIESS, Bedřich. K dějinám lidových maleb na skle. In: *Český lid*, roč. 52, 1965, s. 87–90.

VACEK, Jiří – BABKA, Lukáš. *Hlasy vyhnaných: periodický tisk emigrace ze sovětského Ruska (1918–1945)*. Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 2009.

VÁCLAVÍK, Antonín. O lidových obrazech na skle. *Náš směr*, roč. 7, 1921, s. 59–65.

VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině 1850–1938*. Brno: Masarykova univerzita, 2007

JAKUB VALÁŠEK. Mezi životem a uměním. Domáci světoobčan a surrealista Vladimír Holub. In: *Paměť a dějiny*, roč. 8, č. 2. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 118.

VEBER, Václav et al. *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945: sborník studií*. Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1996.

VŠETIČKA, František. *Na hlubokém sametovém pozadí* (Naděžda Melniková-Papoušková). In: Olomoucký archivní sborník. Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, č. 7, s. 174–175.

VYDRA, Josef. *Die Hinterglasmalerei*. Praha: Artia, 1957.

ZADRAŽILOVÁ, Miluše. Kritická rubrika časopisu *Volja Rossii* jako kolektivní text a jeho čtení ruskou emigrací. In: *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919-1939)*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 1999.

ŽÁKAVEC, František. N. Melniková-Papoušková: Praha před sto lety. In: *Český časopis historický*, roč. 41, č. 3–4, s. 602–609.

ZIENKIEWICZ, Tadeusz. Sergiusz Kułakowski – popularyzator literatury polskiej w środowisku emigracji rosyjskiej. In: *Acta Polono-Rhutenica*, č. 5, s. 151–160, 2000.

БАБКА, Лукаш – ЗОЛОТАРЕВ, Игорь, ed. *Русская акция помощи в Чехословакии: история, значения, наследие*. Прага: Национальная библиотека Чешской Республики – Славянская библиотека, 2012.

БАРАЋ, Станислава. Женско питање у руском архиву. In: *Часопис Руски архив (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији*, Београд 2015, s. 153–176.

БЕЛОШЕВСКАЯ, Любовь, ed. *Хроника культурной, научной и общественной жизни русской эмиграции в Чехословацкой республике I. (1919–1929)*. Прага: Славянский институт АН ЧР, 2000.

БОНДАРЕВА, Е.А. Сотрудничество пражского и белградского русских научных центров. In: *Т. Г. Масарик и «Русская акция» чехословацкого правительства*. Москва: Русский путь, 2005.

ВЕСЕЛОВСКИЙ, Алексей Николаевич. Старинный театр в Европе. Москва: Типография Бахметева, 1870.

МИХАЛЬЧЕНКО, Сергей Иванович. Фонд Е. А. Ляцкого в Литературном архиве Музея национальной литературы Чехии. In: *Археографический ежегодник за 1999 г.*, Москва 2000, s. 286–301

НИКОЛЮКИН, Александр Николаевич et al. *Литературная энциклопедия русского зарубежья (1918-1940): Том 2*. Москва: Российская академия наук, 1997, s. 125–129.

ФИРСОВ, Евгений Федорович. Счастливей финал бутырской love story чеха Ярослава Папоушека. In: *Меценат и мир*, џ. 21–24, nestr. 2003. Dostupné online: <http://www.mecenat-and-world.ru/21-24/firsov1.htm>.

ФИРСОВ, Евгений. *Т. Г. Масарик в России и борьба за независимость чехов и словаков*. Москва: Индрик, 2012, s. 266–283.

ФИРСОВ, Евгений. Ю. Зейер. Из рукописного наследия слависта Н. Мельниковой-Папоушковой. In: *Вестник Московского университета (Серия 9 – Филология)*. Москва 1994, џ. 1, s. 88–96.

ЯНЧАРКОВА, Юлия. Николай Окунев и самая большая выставка русского искусства в Чехословакии. In: *Славянский альманах*, џ. 1–2, 2019, s. 271–281.

СОРОКИНА, Светлана Павловна et al. *Функционально-структуральный метод П. Б. Богатырева в современных исследованиях фольклора*. Москва: Государственный институт искусствознания, 2015